



**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**  
**ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**  
**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ»**

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**  
**ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ**

**ΘΕΜΑ:**

**Το ισχύον διεθνές νομικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής  
κληρονομιάς**

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΚΡΑΝΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ**

**ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ**  
**ΕΞΕΤΑΣΤΗΣ: ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ**  
**ΕΞΕΤΑΣΤΗΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ**

## **ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ**

Εισαγωγή .....	σελ. 5
Πολιτιστική κληρονομιά .....	σελ. 5
A. Ιστορική ανάπτυξη Διεθνούς Νομικού Πλαισίου για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών μέχρι και τον 19 <sup>ο</sup> αιώνα .....	σελ. 6
B. Η εξέλιξη Διεθνούς Νομικού Πλαισίου για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών από τις αρχές του 20 <sup>ΟΥ</sup> αιώνα έως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο .....	σελ. 8
Γ. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος .....	σελ. 13
Διεθνές νομικό πλαίσιο προστασίας .....	σελ. 16

## **ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ**

### **ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΟΛΕΜΟΥ**

#### Διεθνείς συμβάσεις

1. Το κείμενο της Σύμβασης της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης .....	σελ. 17
- Ορισμός .....	σελ. 17
- Προστασία .....	σελ. 18
- Άρση της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών .....	σελ. 21
- Εφαρμογή της Σύμβασης .....	σελ. 23
2. Το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης (1954) .....	σελ. 24
3. Πρόσθετα Πρωτόκολλα στις Συμβάσεις της Γενεύης (1949) .....	σελ. 25
A. Το Πρωτόκολλο I της Γενεύης του 1977 και οι ρυθμίσεις περί πολιτιστικών αγαθών και η προστασία τους .....	σελ. 26
B. Το Πρωτόκολλο II της Γενεύης του 1977 και οι ρυθμίσεις περί πολιτιστικών αγαθών και της προστασίας τους .....	σελ. 28
4. Άλλα διεθνή κείμενα σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης .....	σελ. 29

5. Το Δεύτερο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης (1999)	σελ. 30
6. Διακήρυξη της UNESCO (2003) περί της «ΕΣΚΕΜΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ»	σελ. 34
Περιπτώσεις καταστροφής πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο πολέμου	
1. ΚΥΠΡΟΣ	σελ. 35
2. ΙΡΑΚ	
A. Πόλεμος του Περσικού Κόλπου (1990-1991)	σελ. 40
B. Εισβολή στο Ιράκ (2003)	σελ. 41
3. Πρώην Γιουγκοσλαβία	σελ. 44
Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την π. Γιουγκοσλαβία	σελ. 45

**ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ  
ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΕΙΡΗΝΗΣ**

Οι απειλές της πολιτιστικής κληρονομιάς	σελ. 49
Εξελίξεις πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	σελ. 50
Δράση UNESCO	σελ. 50
Η Σύμβαση της UNESCO σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών (ΠΑΡΙΣΙ 1970)	Σελ. 51
Χάρτης της Βενετίας για την διατήρηση και αποκατάσταση μνημείων και τοποθεσιών (1964)	σελ. 53
Η συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς	σελ. 53
Πρωτοβουλίες άλλων οργανισμών	σελ. 54
Συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς	σελ. 55
Η Σύμβαση της UNESCO για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς (ΠΑΡΙΣΙ, 1972)	σελ. 56
Κριτικές στον κατάλογο UNESCO	σελ. 60
A. Παγκόσμια στρατηγική (GLOBAL STRATEGY) – Έγγραφο της NAPA (1994)	σελ. 60

B. Αποφάσεις ΚΕΡΝΣ και ΣΟΥΖΧΟΥ για διασφάλιση αξιοπιστίας του καταλόγου .....	σελ. 61
Γ. Ενοποίηση κριτηρίων φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (2003) .....	σελ. 62
Διαδικασία εγγραφής θέσεων στον κατάλογο παγκόσμιας κληρονομιάς .....	σελ. 62
Προσπάθειες διάδοσης ιδέας παγκόσμιας κληρονομιάς και ενίσχυσης της προστασίας της από την UNESCO .....	σελ. 64
Διεθνείς εκστρατείες της UNESCO .....	σελ. 65
- Σκοποί .....	σελ. 65
- Διαδικασία εξέλιξης των εκστρατειών .....	σελ. 67
- Γνωστές περιπτώσεις διεθνούς εκστρατείας .....	σελ. 71
Σημαντικοί κίνδυνοι σε περίοδο ειρήνης	
-Κλιματικές αλλαγές .....	σελ. 72
- Τουρισμός .....	σελ. 74
- Σεισμοί .....	σελ. 77
- Πυρκαγιές .....	σελ. 78
- Ανάπτυξη και προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς .....	σελ. 79
Υποθαλάσσια πολιτιστική κληρονομιά .....	σελ. 82
Κατοπινές εξελίξεις – Νεότερες συμβάσεις .....	σελ. 86
Ενδεικτικά παραδείγματα .....	σελ. 88
Ελληνική έννομη τάξη .....	σελ. 91
Επίλογος .....	σελ. 91
Βιβλιογραφία .....	σελ. 97

## **ΕΙΣΑΓΩΓΗ**

Η αναγνώριση της σημασίας και της οικουμενικής διάστασης της πολιτιστικής κληρονομιάς παράλληλα με τη σταδιακή ενεργοποίηση της διεθνούς κοινότητας για την προστασία και διαφύλαξη της για τις επερχόμενες γενιές αποτελεί μια σημαντική εξέλιξη στον τομέα του πολιτισμού. Ήδη από τα πανάρχαια χρόνια ο πολιτισμός εν γένει διαδραμάτιζε σπουδαιότατο ρόλο στη καθημερινή και θρησκευτική ζωή των πολιτών, γι' αυτό και τα πιο αξιόλογα μνημεία της ανθρωπότητας έχουν θρησκευτική αναφορά. Πέρασαν αιώνες και πολλά εμπόδια για να φτάσουμε στις πρώτες κωδικοποιήσεις για την πολιτιστική κληρονομιά, είτε σε περίοδο πολέμου είτε σε περίοδο ειρήνης. Σήμερα έχουν υιοθετηθεί μια πλειάδα από διεθνή και περιφερειακά κείμενα, γενικού και εξειδικευμένου περιεχόμενου, για τα ζητήματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά.

Σ' αυτή την εργασία θα προσπαθήσουμε να εισχωρήσουμε στους κινδύνους και τις προκλήσεις που δέχεται η πολιτιστική κληρονομιά μέχρι σήμερα, τους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να τη διαφυλάξουμε και τι συμβαίνει στην πράξη, πέρα από τη θεωρεία.

Οι κίνδυνοι αυτοί εντοπίζονται τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και πολέμου. Αντικείμενο λοιπόν της εργασίας είναι μια συνολική θεώρηση αυτών των κινδύνων και η αναζήτηση τρόπων αντιμετώπισής τους. Αυτό θα γίνει εξετάζοντας τη Σύμβαση της Χάγης του 1954 και της UNESCO του 1970 κι άλλα σημαντικά νομικά κείμενα που καλύπτουν κάθε περίπτωση διακινδύνευσης της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και με την αναζήτηση της πρακτικής και της δράσης τόσο διεθνών οργανισμών όπως για παράδειγμα η UNESCO, όσο και κρατών. Τα παραδείγματα και γνωστές υποθέσεις θα μας βοηθήσουν να αποκτήσουμε μια πιο σαφή γνώμη της σημερινής πραγματικότητας.

Σε όλα αυτά τα θέματα θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε και τα προβλήματα και τους κινδύνους που αντιμετωπίζει και η Ελλάδα στα θέματα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς της.

## **ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ**

Η ακριβής οριοθέτηση του όρου πολιτιστική κληρονομιά είναι δύσκολο να προσδιορισθεί δεδομένου ότι παραπέμπει στην εξωνομική έννοια του πολιτισμού.

Μια προοδευτική διεύρυνση της έννοιας αυτής έχει μεταβάλλει την αντίληψη για τα πολιτιστικά αγαθά από στενά αισθητική σε πολιτισμική, που δίνει βάρος στην αξία τους ως ενδεικτικά παλαιότερων εποχών και ιστορικής συνέχειας πολιτισμών. Αναφέρεται πάντως ο όρος στο σύνολο των πολιτιστικών αγαθών ενός τόπου, περικλείοντας τόσο την υλική όσο και την άυλη κληρονομιά, παρόλο που η τελευταία δεν παρουσιάζει τόσο μεγάλο νομικό ενδιαφέρον λόγω του διαφορετικού της χαρακτήρα.

Είναι εύκολα αντιληπτό λοιπόν ότι όντας η πολιτιστική κληρονομιά<sup>1</sup> συνυφασμένη με την ταυτότητα των λαών, είναι επιτακτική ανάγκη η διαφύλαξή της ως μια μαρτυρία του απώτερου και πρόσφατου παρελθόντος της ανθρωπότητας λειτουργώντας και ως πηγή συλλογικής μνήμης και στοιχείο συλλογικής ταυτότητας. Δεν είναι τυχαίο επομένως ότι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει αποτελέσει αντικείμενο του διεθνούς δικαίου το οποίο έχει προβλέψει νομικούς κανόνες για την προστασία και αποκατάσταση των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο ειρήνης αλλά ιδιαίτερα σε περίοδο πολέμου και γενικότερα εχθροπραξιών και συγκρούσεων δεδομένου ότι η εξέλιξη της πολεμικής τεχνολογίας έχει δημιουργήσει οπτικά συστήματα που μπορούν να προκαλέσουν ολοκληρωτικές καταστροφές.

## **A. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΝΟΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΤΟΝ 19<sup>Ο</sup> ΑΙΩΝΑ**

Η καταστροφή μνημείων και έργων τέχνης ή η αρπαγή και πώλησή τους ήταν από την αρχαιότητα μια συνήθης πρακτική σε διεθνές επίπεδο. Ήδη από τα μέσα του 17<sup>ου</sup> αιώνα είχε αρχίσει να εκδηλώνεται ενδιαφέρον για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο πολέμου όπως φαίνεται και από μια πρόωμη

---

<sup>1</sup> Ο όρος πολιτιστικό αγαθό συγχέεται με τον όρο πολιτιστική κληρονομιά. Η τελευταία συγκρινόμενη με το πολιτιστικό αγαθό, έχει πιο ευρύ πεδίο, καθώς έχει την έννοια ενός συνόλου πραγμάτων ιδιαίτερης σημασίας για τις επερχόμενες γενιές, και το οποίο αποτελεί σύμβολο για την πολιτιστική ταυτότητα ενός λαού. Janet Blake, “On defining the cultural heritage”, *International and Comparative Law Quarterly*, 49 (2000), 83-84. Το πολιτιστικό αγαθό είναι «ανεπαρκές» και «ακατάλληλο» για μια ποικιλία θεμάτων που καλύπτει ο όρος πολιτιστική κληρονομιά, που συμπεριλαμβάνει μεταξύ άλλων μη υλικά αγαθά (π.χ. γλώσσα, μουσική, χορός κ.τ.λ.). Αυτό διαπιστώνεται από το άρθρο 2 της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της 17<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 2002. Σχετ. Manlio Frigo, “Cultural property v. Cultural heritage: A ‘battle of concepts in international law?’”, *IRRC*, 86 (2004), 369.

προσπάθεια που έγινε στη Σουηδία το 1666 με την ψήφιση νόμου για την προστασία εθνικών μνημείων.<sup>2</sup>

Τον 18<sup>ο</sup> αιώνα όμως ξεκίνησε μια πιο έντονη ευαισθητοποίηση στον τομέα αυτό που οδήγησε στην υιοθέτηση πολλών σχετικών κανόνων σε κωδικοποιημένα κείμενα της εποχής αλλά και στην ανάδυση θεωρητικών αναζητήσεων όπως έκανε για παράδειγμα ο Κλαούσεβιτς το 1832 στο έργο του «*Περί Πολέμου*» όπου τόνισε τη σημασία της αρχής της αναλογικότητας σε σχέση με τη συμπεριφορά σε περίοδο πολέμου, και την ανάγκη να περιοριστούν οι πολεμικές ενέργειες σε καθαρά στρατιωτικούς στόχους.<sup>3</sup>

Το 1863 δημοσιεύτηκε από το υπουργείο Πολέμου των Η.Π.Α. ο «**Κώδικας Lieber**».<sup>4</sup> Ο κώδικας αυτός προέβλεπε την προστασία<sup>5</sup> των έργων τέχνης, των βιβλιοθηκών και των επιστημονικών συλλογών και παρόλο που δεν εμπόδισε αποτελεσματικά την καταστροφή ή τη λεηλασία πολιτιστικών αγαθών σε ορισμένες περιπτώσεις, λόγω της αναγνώρισης της αρχής της στρατιωτικής ανάγκης<sup>6</sup>, εντούτοις αποτέλεσε τη βάση για μεταγενέστερες κωδικοποιήσεις περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.<sup>7</sup>

---

<sup>2</sup> J. Jokilehto, "Definition of Cultural Heritage", ICCROM 1990, CIF 15 January 2005.

<sup>3</sup> P.J. Boylan, "Illicit Antiquities: The Concept of Cultural Protection in Times of Armed Conflict: from the Crusades to the New Millennium, Tubb, K.B. & Brodie, 2001, σ. 3.

<sup>4</sup> Ντόρα Ν. Κονσολά, *Διεθνής Προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*, Αθήνα: Παπαζήση, 1995, σ. 41. B. M. Carnahan, "Lincon, Lieber and the laws of war: The origins and limits of the principle of the military necessity", *American Journal of International Law*, 92 (1998), 213-215.

<sup>5</sup> Τα άρθρα 34-36 αφορούν την προστασία των πολιτιστικών αγαθών:

Άρθρο 34. Ως γενικός όρος, η ιδιοκτησία που ανήκει σε εκκλησίες, νοσοκομεία, ή άλλα κτίρια αποκλειστικά φιλανθρωπικού χαρακτήρα, σε κτίρια εκπαίδευσης, ή ιδρύματα για την προώθηση της γνώσης, είτε δημόσια σχολεία, πανεπιστήμια, ακαδημίες ή εργαστήρια, μουσεία καλών τεχνών, ή επιστημονικού χαρακτήρα, τέτοια ιδιοκτησία δε θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως δημόσια περιουσία...

Άρθρο 35. Το άρθρο προβλέπει ότι κλασικά έργα, βιβλιοθήκες, επιστημονικές συλλογές ή εξοπλισμός ακριβείας όπως π.χ. αστρονομικά τηλεσκόπια, καθώς και νοσοκομεία πρέπει να προστατεύονται από κάθε βλάβη που μπορεί να αποτραπεί, ακόμα και αν βρίσκονται σε οχυρά μέρη ενώ αυτά πολιορκούνται ή βομβαρδίζονται.

Άρθρο 36. Το άρθρο προβλέπει ότι αν τέτοιου είδους έργα τέχνης, βιβλιοθήκες, συλλογές ή όργανα που ανήκουν σε εχθρικό κράτος ή κυβέρνηση μπορούν να μεταφερθούν χωρίς βλάβη, ο ανώτατος άρχοντας της κατακτήτριας πολιτείας μπορεί να διατάξει τη κατάσχεση τους και τη μεταφορά τους προς όφελος της πολιτείας του. Το θέμα της κυριότητας τους θα ρυθμίζεται από τη συνθήκη ειρήνης που θα ακολουθήσει. Σε καμιά περίπτωση δεν μπορούν να πουληθούν ή να δοθούν, αν τα έχουν καταλάβει τα στρατεύματα των Ηνωμένων Πολιτειών, ούτε να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιωτικής ιδιοκτησίας ή να καταστραφούν ή να βλαβούν σκόπιμα.

<sup>6</sup> Mathew D. Thurlow, "Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports With International Law", *YHRDLJ*, 8 (2005), 156-157.

<sup>7</sup> Pietro Verri, "The Condition of Cultural Property in Armed Conflicts: From Antiquity to World War II", *International Review of the Red Cross*, 246 (1985), 128-129.

Η πρώτη διεθνής κωδικοποίηση για το ζήτημα αυτό υπήρξε η «**Διακήρυξη των Βρυξελλών**»<sup>8</sup> του 1874, η οποία ετοιμάστηκε σε διεθνή διάσκεψη 15 χωρών στις Βρυξέλλες μετά από σύγκληση της ρωσικής κυβέρνησης. Δεν υιοθετήθηκε ως διεθνής σύμβαση εξαιτίας της αντίδρασης της Μεγάλης Βρετανίας.<sup>9</sup> Παρόμοιες προβλέψεις (άρθρα 34 & 53)<sup>10</sup> είχαν συμπεριληφθεί στον «**Κώδικα της Οξφόρδης**» (Oxford Code) του 1880, ο οποίος υιοθετήθηκε από το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου και αφορά τους Κανόνες και τα Έθιμα του Πολέμου, παρόλο που δεν κυρώθηκε ποτέ ως διεθνής σύμβαση.<sup>11</sup> Τόσο ο Κώδικας αυτός όσο και η Διακήρυξη των Βρυξελλών αποτέλεσαν το υπόβαθρο για τις δυο Συμβάσεις της Χάγης για τους Νόμους και τα Έθιμα του Κατά Ξηρά Πολέμου και για τους προσαρτημένους Κανονισμούς, που υιοθετήθηκαν το 1899 και το 1907.

## **B. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΝΟΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20<sup>ΟΥ</sup> ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΤΟ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ.**

Οι πρώτες επίσημες συμφωνίες που ρύθμιζαν θέματα σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών ήταν οι Συμβάσεις της Χάγης των ετών 1899 και 1907 που προχώρησαν ένα βήμα παραπέρα για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών από οποιοδήποτε άλλο κείμενο μέχρι τότε. Τα κυριότερα άρθρα είναι τα ακόλουθα:

---

<sup>8</sup> Τα επίμαχα άρθρα είναι τα εξής: Άρθρο 8. Η ιδιοκτησία ενοριών, η κτιρίων αφιερωμένων στη θρησκεία, φιλανθρωπία, εκπαίδευση, τις τέχνες και τις επιστήμες, αν και ανήκουν στο κράτος, θα αντιμετωπίζονται ως ιδιωτική περιουσία. Κάθε αρπαγή, καταστροφή ή εκούσια προξένηση βλάβης σε τέτοια κτίρια, ιστορικά μνημεία, ή έργα τέχνης κι επιστήμης, θα τιμωρείται από τις αρμόδιες αρχές.

Άρθρο 17. Ορίζει ότι αν μια αμυνόμενη πόλη, φρούριο ή χωριό πρόκειται να βομβαρδιστούν, πρέπει να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα, στο μέτρο του εφικτού, για τη διαφύλαξη κτιρίων αφιερωμένων στη λατρεία, την τέχνη και την επιστήμη.

<sup>9</sup> Maja Sersic, Protection of Cultural Property in Time of Armed Conflict, *Netherlands Yearbook of International Law*, XXVII (1996), 6. J. H. Merryman, "Two Ways of Thinking about Cultural Property", *AJIL*, 80 (1986), 834.

<sup>10</sup> Άρθρο 34. Σε περίπτωση βομβαρδισμού, πρέπει να λαμβάνονται όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασωθούν, αν είναι εφικτό, κτίρια αφιερωμένα στη θρησκεία, στην τέχνη, στην επιστήμη και φιλανθρωπικούς σκοπούς, νοσοκομεία και μέρη όπου συγκεντρώνονται ασθενείς, με τον όρο ότι εκείνη τη χρονική στιγμή δε χρησιμοποιούνται για άμυνα. Είναι καθήκον των πολιορκημένων να υποδείξουν εκ των προτέρων, την ύπαρξη τέτοιων κτιρίων με την επισήμανση εμφανούς εμβλήματος.

Άρθρο 53. Η ιδιοκτησία των δήμων, και των ινστιτούτων που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, στη φιλανθρωπία, την εκπαίδευση, την τέχνη και τις επιστήμες, δε μπορεί να δημευθεί. Κάθε καταστροφή ή εκούσια προξένηση βλάβης σε ινστιτούτα αυτού του είδους, σε ιστορικά μνημεία, αρχαία, έργα τέχνης ή επιστήμης, είναι απαγορευμένη εκτός όταν υφίσταται επιτακτική στρατιωτική ανάγκη.

<sup>11</sup> Victoria A. Birov, "Prize or Plunder?: The Pillage of Works of Art and the International Law of War", *International Law and Politics*, 30 (1997)ό.π., υποσ. 37, 207 & P.J. Boylan, 5.

Το άρθρο 23 (ζ): Απαγορεύεται η καταστροφή ή η κατάσχεση της περιουσίας που ανήκει σε εχθρικό κράτος, πλην των περιπτώσεων απόλυτης στρατιωτικής ανάγκης.

Το άρθρο 25: Απαγορεύεται η προσβολή ή ο βομβαρδισμός ανυπεράσπιστων πόλεων, χωριών, κατοικιών ή κτιρίων.

Το άρθρο 27: Κατά τις πολιορκίες και τους βομβαρδισμούς πρέπει να λαμβάνονται όλα τα μέτρα, ώστε, κατά το δυνατόν να μένουν άθικτα τα οικοδομήματα τα οποία είναι αφιερωμένα στη θεία λατρεία, τις τέχνες, την επιστήμη και την αγαθοεργία, τα ιστορικά μνημεία, τα νοσοκομεία και τα μέρη στα οποία είναι συγκεντρωμένοι ασθενείς και τραυματίες, υπό τον όρο όμως να μην χρησιμοποιούνται αυτά εκείνη την χρονική περίοδο για κάποιο στρατιωτικό σκοπό. Οι πολιορκημένοι έχουν υποχρέωση με ειδικά ορατά σήματα, εκ των προτέρων γνωστοποιημένων στον πολιορκητή, να προσδιορίζουν τα οικοδομήματα αυτά ή και τα μέρη όπου υπάρχουν ασθενείς και τραυματίες.

Το άρθρο 28: Απαγορεύεται η λεηλασία μιας πόλης ή τόπου, ακόμη κι αν έχουν κυριευθεί έπειτα από έφοδο.

Το άρθρο 46 (2): Η ιδιωτική περιουσία δεν υπόκειται σε δήμευση.

Το άρθρο 47: Απαγορεύεται ρητά η λεηλασία.

Το άρθρο 55: Η κατέχουσα δύναμη θεωρείται απλώς διαχειριστής και επικαρπωτής των δημόσιων κτιρίων, ακινήτων του κατεχόμενου κράτους και οφείλει να τα προστατεύει και να τα διαχειρίζεται σύμφωνα με τους κανόνες της επικαρπίας.

Το άρθρο 56: Τα κτήματα των δήμων καθώς και των ιδρυμάτων, που είναι αφιερωμένα στη θεία λατρεία, την φιλανθρωπία, την εκπαίδευση και τις τέχνες και επιστήμες κι αν ακόμη ανήκουν στο Κράτος, θα θεωρούνται ιδιωτική περιουσία. Κάθε εκ προθέσεως κατάσχεση, καταστροφή ή βλάβη τέτοιων ιδρυμάτων, ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης και επιστήμης, απαγορεύεται και καταδιώκεται.

Η ίδια Διάσκεψη του 1907 παρήγαγε και τη Σύμβαση σχετικά με το Βομβαρδισμό από Ναυτικές Δυνάμεις σε Καιρό Πολέμου, όπου το άρθρο 5 που ορίζει ότι σε βομβαρδισμούς από ναυτικές δυνάμεις, πρέπει να ληφθούν από το διοικητή όλα τα αναγκαία μέτρα, ώστε κατά το δυνατό, να μένουν άθικτα τα πολιτιστικά αγαθά υπό τον όρο όμως ότι δεν χρησιμοποιούνται εκείνη την περίοδο για στρατιωτικούς σκοπούς.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης, οι Συμβάσεις της Χάγης 1899/1907 και οι προσαρτημένοι Κανονισμοί κωδικοποίησαν στο σημείο αυτό

προϋπάρχον εθιμικό δίκαιο, άρα είναι δεσμευτικές ακόμη και στα κράτη που δεν τις έχουν υπογράψει, καθιστώντας έτσι τη ρήτρα *si omnes* του άρθρου 2 της Τέταρτης Σύμβασης άχρηστη για την εφαρμογή των Κανονισμών.<sup>12</sup> Επίσης, ισχύουν οι περί πολιτιστικών αγαθών διατάξεις των Συμβάσεων της Χάγης 1899/1907 και για τα μέλη της Σύμβασης της Χάγης του 1954 για εκείνα τα πολιτιστικά αγαθά που δε καλύπτονται από αυτή.<sup>13</sup>

Οι διατάξεις εφαρμόστηκαν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο αλλά δεν εξασφάλισαν την προστασία των πολιτιστικών αγαθών καθώς υπήρξαν σημαντικές απώλειες σε ναούς, μουσεία, βιβλιοθήκες κι άλλα ιστορικά μνημεία και πολιτιστικά αγαθά στα διάφορα σημεία των μαχών. Πιστεύεται ότι κύριος λόγος αποτυχίας της αποτελεσματικότητας του υπάρχοντος δικαίου υπήρξε η χρήση της ρήτρας της «στρατιωτικής αναγκαιότητας» από όλα τα εμπόλεμα μέρη αλλά και η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, όπως δημιουργία δηλητηριωδών αερίων, που πέρα από σημαντικές ανθρώπινες απώλειες, προκαλούσαν σοβαρή διάβρωση και αλλοίωση σε ποικίλα έργα τέχνης ή οι εκτεταμένοι εναέριοι βομβαρδισμοί.<sup>14</sup>

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου υπήρξαν κι άλλες προσπάθειες κωδικοποίησης κανόνων όπως η **Συνθήκη των Βερσαλλιών**<sup>15</sup> (Συνθήκη Ειρήνης με τους Γερμανούς στις 28 Ιουνίου 1919), που διαπραγματεύεται το ζήτημα της λεηλασίας και επιστροφής πολιτιστικών αγαθών αλλά και αποκατάσταση συγκρίσιμων αγαθών κατά είδος και αξία με άλλα, που είχαν χαθεί προγενέστερα και δεν είναι δυνατή η ανεύρεση κι επιστροφή τους στη χώρα προέλευσης.<sup>16</sup>

---

<sup>12</sup> Victoria A. Birov, ό.π., 208. H.H. Post, “Some Curiosities in the Sources of the Law of Armed Conflict Conceived in a General International Legal Perspective”, *NYIL* 25 (1994), 108.

<sup>13</sup> Πολιτιστικά αγαθά όπως, τα οικοδομήματα που έχουν αφιερωθεί σε φιλανθρωπικούς σκοπούς ή την εκπαίδευση ή έχουν μεγάλη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας. Στο ίδιο, 108. Maja Sersic, ό.π., 8. Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1999, σ.245-246.

<sup>14</sup> Victoria A. Birov, ό.π., 208-209.

<sup>15</sup> Ανάλογες ρυθμίσεις προβλέφθηκαν στη Συνθήκη της Βιέννης (1866), στη Συνθήκη του Σαιν Ζερμαίν (άρθρο 126 - Συνθήκη ειρήνης με την Αυστρία, 1919), στη Συνθήκη του Νειγϋ (Συνθήκη ειρήνης με τη Βουλγαρία, 1919), στη Συνθήκη της Ρίγας (Συνθήκη ειρήνης Πολωνίας-Σοβιετικής Ένωσης, 1921), στη Διακήρυξη του Λονδίνου (1943), στη Συνθήκη των Παρισίων (Συνθήκη ειρήνης με την Ιταλία, 1947 – άρθρα 12, 37, 78) και στην Τελική Πράξη του Συνεδρίου των Παρισίων για τις αποζημιώσεις (1946). Δάφνη Βουδούρη – Αναστασία Στρατή, *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1999, υποσ. 1, σ. 1.

<sup>16</sup> Victoria A. Birov, ό.π., 209. J.P. Boylan, ό.π., 7-8. Πρόκειται για τα άρθρα 245-247: Άρθρο 245: Προέβλεπε την αποκατάσταση αντικειμένων (π.χ. τρόπαια, αρχεία, ιστορικά και πολιτικά ντοκουμέντα, έργα τέχνης κ.ά.), που είχε αφαιρέσει η Γερμανία από τη Γαλλία όχι μόνο κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αλλά και κατά τη διάρκεια του πολέμου το 1870-1871. Άρθρο 246: Προέβλεπε την επιστροφή στη Βρετανία από τη Γερμανία, του πρωτότυπου Κορανίου του Χαλίφη Οθωμανού και του κρανίου του Σουλτάνου Mkwawa. Άρθρο 247: Προέβλεπε την αποκατάσταση στη βιβλιοθήκη Λουβαίν, χειρογράφων, τυπωμένων βιβλίων, χαρτών καθώς και άλλων

Στα 1923, μια άλλη διάσκεψη της Χάγης παρήγαγε τους **Κανόνες της Χάγης για τις Εναέριες Πολεμικές Επιχειρήσεις**, οι οποίοι στα άρθρα 25 και 26<sup>17</sup> είχαν πρόβλεψη για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, αλλά δεν υιοθετήθηκαν ποτέ. Σημαντική πρωτοβουλία αποτέλεσε και το **Σύμφωνο Roerich (1935)**, γνωστό ως Σύμφωνο της Ουάσιγκτον, που τέθηκε σε ισχύ ανάμεσα σε 11 αμερικανικές χώρες μεταξύ των οποίων και οι ΗΠΑ. Το «Σύμφωνο για την Προστασία των Καλλιτεχνικών και Επιστημονικών Ιδρυμάτων και των Ιστορικών Μνημείων», είναι η πρώτη συνθήκη που αφιερώνεται αποκλειστικά στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών.<sup>18</sup>

Παρόλο αυτά, τα περισσότερα κράτη που υιοθέτησαν το Σύμφωνο έκαναν λίγα πράγματα ή σχεδόν τίποτα για να εφαρμόσουν στην πράξη τις προβλέψεις του. Για παράδειγμα μόνο το Μεξικό, προετοίμασε και κατέγραψε διεθνώς μια λίστα των

---

αντικειμένων της συλλογής, που αντιστοιχούν σε αριθμό και αξία με εκείνα που καταστράφηκαν κατά την πυρκαγιά της βιβλιοθήκης από τους Γερμανούς. Επίσης το άρθρο καθόριζε και τα σχετικά για την επιστροφή στο Βέλγιο δύο σημαντικών έργων: α) τα φύλλα του τρίπτυχου *Adoration of the Mystic Lamb* των αδερφών Βαν Άυκ και β) τα φύλλα από το τρίπτυχο *Last Supper* του Ντιέρικ Μπουτς.

<sup>17</sup> P.J. Boylan, *ό.π.*, 8-9. **Άρθρο 25:** Σε περίπτωση αεροπορικού βομβαρδισμού, θα πρέπει να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα από το διοικητή για τη διάσωση όσο το δυνατό περισσότερων οικοδομημάτων αφιερωμένων στη δημόσια λατρεία, την τέχνη, την επιστήμη και τη φιλανθρωπία, ιστορικών μνημείων, νοσοκομείων και άλλων τόπων όπου οι ασθενείς και οι τραυματίες συλλέγονται, με την προϋπόθεση ότι όλα τα παραπάνω δε χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς. Η σήμανση άλλων οικοδομημάτων, αντικειμένων ή τοποθεσιών, διαφορετικών από τα προαναφερθέντα, θεωρείται πράξη δολιότητας. Τα εμβλήματα θα είναι ο ερυθρός σταυρός σε λευκό φόντο, στην περίπτωση οικοδομημάτων προστατευμένων από τη Σύμβαση της Γενεύης, και στις υπόλοιπες περιπτώσεις οικοδομημάτων θα είναι μεγάλα ορθογώνια, που θα χωρίζονται διαγώνια σε δυο χρωματιστά τρίγωνα μέρη, το ένα μαύρο και το άλλο άσπρο. Το εμπόλεμο μέρος που θέλει να διασφαλίσει την προστασία των νοσοκομείων και των άλλων οικοδομημάτων που προαναφέρθηκαν τη νύχτα, θα πρέπει να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για να καταστήσει τις ειδικές σημάνσεις επαρκώς ορατές στο σκοτάδι. **Άρθρο 26:** Το άρθρο προέβλεπε την καθιέρωση, διεθνή κοινοποίηση και ξεκάθαρη σήμανση τόσο κατά τη διάρκεια της ημέρας όσο και της νύχτας των «ζωνών προστασίας», γύρω από σημαντικά ιστορικά μνημεία, συμπεριλαμβανομένου μιας προστατευτικής εξωτερικής περιοχής έως 500 μέτρα σε πλάτος πέρα από τα πραγματικά όρια του ιστορικού μνημείου. Τέτοιες σχεδιασμένες και κοινοποιημένες τοποθεσίες, θα απολάμβαναν ασφάλεια από βομβαρδισμούς υπό οποιεσδήποτε συνθήκες εκτός σε περίπτωση δολιότητας (π.χ. η κατάχρηση είτε της προστατευτικής ζώνης είτε της ειδικής σήμανσης για στρατιωτικούς σκοπούς).

<sup>18</sup> Schindler-Toman, *The Laws of Armed Conflicts*, Leiden Boston: Martinus-Nishof Publishers, 2002, σ. 991 επ. Τα σημαντικότερα άρθρα είναι τα εξής: **Άρθρο 1:** Τα ιστορικά μνημεία, τα μουσεία, τα επιστημονικά, καλλιτεχνικά, εκπαιδευτικά και πολιτιστικά ιδρύματα θεωρούνται ουδέτερα και ως τέτοια, θα γίνονται σεβαστά και θα προστατεύονται από τα εμπόλεμα μέρη. (...). Το καθεστώς σεβασμού και προστασίας θα ισχύει τόσο σε περίοδο πολέμου όσο και σε περίοδο ειρήνης. **Άρθρο 2:** Η ουδετερότητα, καθώς και ο σεβασμός και η προστασία, των μνημείων και των ιδρυμάτων του προηγούμενου άρθρου, θα αναγνωρίζεται σε όλη την έκταση της επικράτειας του κάθε συμβαλλόμενου μέρους. Οι κυβερνήσεις συμφωνούν να υιοθετήσουν μέτρα στην εσωτερική τους νομοθεσία, τα οποία είναι απαραίτητα για τη διασφάλιση του σεβασμού και της προστασίας. **Άρθρο 3:** Για να γνωστοποιήσουν τα προστατευμένα μνημεία και ιδρύματα, θα πρέπει οι χώρες να χρησιμοποιήσουν διακριτικό έμβλημα. (κόκκινος κύκλος με μια τριπλή κόκκινη σφαίρα σε λευκό φόντο). **Άρθρο 5:** Τα μνημεία και τα ιδρύματα παύουν να απολαμβάνουν τα προνόμια του Συμφώνου, εάν χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς.

μνημείων και των ιδρυμάτων για τα οποία αναζητά προστασία, σύμφωνα με το άρθρο 4 του Συμφώνου. Δυστυχώς, το Σύμφωνο δεν περιείχε ειδικότερη ρύθμιση για τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, ενώ η εμβέλεια του περιορίζεται στα αμερικανικά συμβαλλόμενα κράτη κι όχι σε παγκόσμιο επίπεδο.<sup>19</sup> Αντίθετα μια μη αμερικανική χώρα, η Ινδία, λίγο μετά την ανεξαρτησία της το 1947, έκανε δήλωση ότι υποστηρίζει και υιοθετεί τις προβλέψεις του Συμφώνου Roerich.<sup>20</sup>

Την περίοδο αυτή τα σύννεφα του πολέμου μαζεύονταν πάνω από την Ευρώπη. Το 1936, υπήρχαν αρκετές αναφορές για παραβιάσεις των αρχών του Κανονισμού της Χάγης (1907), σχετικά με την αυξανόμενη πολιτιστική καταστροφή στην Ισπανία λόγω του εμφυλίου πολέμου. Για παράδειγμα υπήρχαν επιθέσεις και καταστροφές σε βάρος εκκλησιαστικών αγαθών από αριστερούς, ενώ παράλληλα ο Φράνκο είχε προχωρήσει σε εκτεταμένους αεροπορικούς βομβαρδισμούς, χρησιμοποιώντας νέας γενιάς γερμανικού τύπου βόμβες, με την άμεση ενίσχυση της γερμανικής πολεμικής αεροπορίας και κυρίως της ιταλικής,<sup>21</sup> παραδίδοντας ακόμα και ολόκληρες πόλεις στη φρίκη των μαζικών βομβαρδισμών.<sup>22</sup> Ο βασικός στρατηγικός στόχος της επίθεσης δεν ήταν στρατιωτικός αλλά κυρίως το ηθικό των πολιτών.<sup>23</sup>

Την ίδια εποχή που υπογράφεται το Σύμφωνο Roerich, στην Ευρώπη υπάρχει έντονος προβληματισμός σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενόψει μάλιστα ενός γενικευμένου πολέμου που διαφαινόταν στο προσεχές μέλλον. Το 1936, το Διεθνές Γραφείο Μουσείων αναλαμβάνει να συντάξει για λογαριασμό της Κοινωνίας των Εθνών ένα σχέδιο σύμβασης, το «**Το Σχέδιο για τη Διεθνή Σύμβαση Προστασίας Ιστορικών Κτιρίων και Έργων Τέχνης σε Περίπτωση Πολέμου**». Η υιοθέτηση του σχεδίου αυτού που υποβλήθηκε στη Γενική Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών το 1938, ματαιώθηκε λόγω έναρξης του Β΄ Παγκοσμίου

---

<sup>19</sup> Maja Sersic, *ό.π.*, 7.

<sup>20</sup> P.J. Boylan, *ό.π.*, 10.

<sup>21</sup> Helen Graham, *Ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2007, σ. 43, 63-64.

<sup>22</sup> Helen Graham, *ό.π.*, σ. 86-87, 116-117.

<sup>23</sup> Κατά τη διάρκεια του ισπανικού εμφυλίου (1936), ο Πάμπλο Πικάσο, διορίστηκε διευθυντής του Μουσείου Πράδο, αλλά το μουσείο έκλεισε και τμήμα των αρχαιοτήτων του στάλθηκε στην Ελβετία. Η εκκένωση του μουσείου έγινε κατόπιν συμφωνίας της κυβέρνησης και των επαναστατημένων δημοκρατικών δυνάμεων. Όλα τα έργα επέστρεψαν στην Ισπανία, μετά τη νίκη του Φράνκο, στις 7 Ιουλίου 1939. Εγκυκλοπαίδεια «Μεγάλοι Ζωγράφοι», Πικάσο, Η Καθημερινή, 2007, σ. 72. Εγκυκλοπαίδεια «Μεγάλα Μουσεία», Μαδρίτη – Μουσείο Πράδο, Πήγασος Εκδοτική Α.Ε., τ. 10, 2006, σ. 18-19.

Πολέμου.<sup>24</sup> Είναι αξιοσημείωτο ότι, παρόλο που δε τέθηκε σε ισχύ, πολλές από τις προβλέψεις του υιοθετήθηκαν από τη Σύμβαση της Χάγης του 1954.

## Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Η αναποτελεσματικότητα της νομικής προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε παγκόσμιο επίπεδο αποδεικνύεται και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο οποίος αποδείχθηκε καταστροφικός για τα πολιτιστικά αγαθά. Εκτεταμένες αεροπορικές επιδρομές<sup>25</sup> αλλά και αρπαγή χιλιάδων έργων τέχνης και μεταφορά τους από τις κατακτημένες χώρες στη Γερμανία<sup>26</sup>, που ήταν πάγια τακτική του Ναζιστικού Στρατού, συνέβαλαν σε απώλεια τεράστιου αριθμού πολιτιστικών αγαθών που αναζωπύρωσαν το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ιδιαίτερα σε καιρό πολέμου.

Μετά το τέλος του πολέμου, η δίκη της Νυρεμβέργης<sup>27</sup> είχε ως αποτέλεσμα να οδηγηθούν στο εδώλιο του κατηγορημένου όλοι όσοι ευθύνονται για τη λεηλασία πολιτιστικών αγαθών.<sup>28</sup> Σύμφωνα λοιπόν με την αρχή της ατομικής ευθύνης για τα

---

<sup>24</sup> Ντόρα Ν. Κονσολά, *ό.π.*, 43.

<sup>25</sup> Η Χάβρη, ένα από τα μεγαλύτερα λιμάνια της Γαλλίας, την περίοδο 1940-1944 δέχτηκε αλλεπάλληλους βομβαρδισμούς όχι μόνο από τους Γερμανούς αλλά και τις Συμμαχικές Δυνάμεις με αποτέλεσμα να καταστραφεί το κέντρο της και να ερειπωθεί. Παγκόσμια Πολιτιστική Εγκυκλοπαίδεια, *Τα μνημεία της UNESCO*, Αθήνα: Δομή Α.Ε., τ.1, 2007, σ. 119-121.

<sup>26</sup> Ένα από τα πιο σημαντικά ήταν η «Δωμάτιο του Κεχριμπαριού» στην Αγία Πετρούπολη, όπου μεταφέρθηκε το 1941 στο Καίνιγκσμπεργκ από Γερμανούς στρατιώτες. Εγκυκλοπαίδεια – ΒήμαCosmos, ‘Ο Κόσμος που Κληρονομήσαμε’, Ρωσία, Λαμπράκης Α.Ε., 2009, τ.1. Σε μια κρύπτη βάθους 20 μέτρων Γερμανοί ερευνητές πιστεύουν ότι κρύβεται ένα τμήμα ή και ολόκληρο το χαμένο «Δωμάτιο του Κεχριμπαριού». Γιάννης Νάκος, «Στα ίχνη του Δωματίου του Κεχριμπαριού», *ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ*, 21 Φεβρουαρίου 2008, 18. Γενικά οι Ναζί ακολούθησαν την πολιτική της μαζικής καταστροφής και ιδιοποίησης έργων τέχνης. Στη Γαλλία, επιχείρησαν να καλύψουν την αρπαγή με τη δικαιολογία της προσπάθειας διάσωσης των αντικειμένων αυτών. Ο πραγματικός στόχος του Χίτλερ, όπως και στο παρελθόν του Ναπολέοντα ήταν να εμπλουτίσει τα γερμανικά μουσεία αλλά και να προβάλει παγκοσμίως την «Αρεία Φυλή», μέσω της εκμετάλλευσης επιτευγμάτων από άλλους λαούς που θα ευνοούσαν το εγχείρημα του. E. Myerowitz, *ό.π.*, υποσ. 165,167, 1987-1988.

<sup>27</sup>Το Δικαστήριο ολοκλήρωσε τις διαδικασίες του την 1<sup>η</sup> Οκτωβρίου 1946. Bidiss M., “The Nuremberg Trial: two exercises in judgment”, *JCH* 16.3 (1981), 597 επ.

<sup>28</sup> Το άρθρο 6(b) του Χάρτη του Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης ορίζει: ότι αποτελούν εγκλήματα πολέμου, που υπόκεινται στην αρμοδιότητα του δικαστηρίου και για τα οποία μπορεί να στοιχειοθετηθεί ατομική ευθύνη, η λεηλασία δημόσιας ή ιδιωτικής περιουσίας, η εκ προθέσεως καταστροφή πόλεων ή χωριών, ή η λεηλασία που δε δικαιολογείται από στρατιωτική αναγκαιότητα. Μαρία – Ντανιέλλα Μαρούδα, *Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία και η εξέλιξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου ιδίως όσον αφορά τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας*, Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001, σ. 239-240. Οι αποφάσεις της Νυρεμβέργης αντιπροσωπεύουν την αρχή ότι, τα άτομα μπορούν να κριθούν ένοχα για την λεηλασία και καταστροφή πολιτιστικών αγαθών και αυτό το δικαστικό προηγούμενο έχει μεγάλη σημασία για την εξέλιξη του δημόσιου διεθνούς δικαίου στον τομέα αυτό. Αναστασία Γραμματικάκη – Αλεξίου, *Διεθνής Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2002, υποσ. 9, σ. 208.

εγκλήματα πολέμου, ο Alfred Rosenberg<sup>29</sup> (όπως και ο Goering) βρέθηκε ένοχος για το έγκλημα πολέμου της καταστροφής και λεηλασίας πολιτιστικών αγαθών και καταδικάστηκε σε θάνατο δια απαγχονισμού.<sup>30</sup>

Το 1949, όταν υιοθετήθηκαν οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης δεν υπήρχε καμιά πρόβλεψη για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Παρόλο αυτά, οι κανόνες της Χάγης, που απαγορεύουν την επίθεση σε άμαχους πληθυσμούς και σε ιδιωτική περιουσία ενισχύονται από το άρθρο 27 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης του 1949. Το άρθρο αυτό θα μπορούσε να επικαλεστεί κάποιος για την προστασία των πολιτιστικών συμβόλων, που αποτελούν έκφραση θρησκευτικών ή πολιτιστικών αξιών.<sup>31</sup>

Ωστόσο, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι μια χώρα που πρωτοστατούσε στις διαδικασίες του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, όπως η Σοβιετική Ένωση, προέβη στη δική της λεηλασία τόσο κατά τη διάρκεια του όσο και μετά το τέλος του πολέμου.<sup>32</sup> Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αφαιρεθούν αναρίθμητα πολιτιστικά αγαθά από τη ζώνη κατοχής στη Γερμανία σε αντίποινα για την καταστροφή των δικών της αγαθών από τους Ναζί.<sup>33</sup>

---

<sup>29</sup> Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από το Μάρτιο του 1941 μέχρι και τον Ιούλιο του 1944 η ειδική επιτροπή γνωστή ως Επιτελείο Rosenberg μετέφερε στη Γερμανία τα ακόλουθα: 29 μεγάλα φορτία έργων τέχνης που περιλάμβαναν 137 βαγόνια με 4174 κιβώτια. Μόνο από τη δυτική Ευρώπη αφαιρέθηκαν 21903 έργα τέχνης. 39 τόμοι με φωτογραφίες των πλέον πολύτιμων λεηλατημένων αντικειμένων καταρτίστηκαν από την επιτροπή Rosenberg. Η καταστροφή ήταν πιο μεγάλη για τα πολιτιστικά αγαθά της Σοβιετικής Ένωσης, όπου οι γερμανικές δυνάμεις μεταχειρίστηκαν πολλά μνημεία με μίσος. Victoria A. Biron, ό.π., 210. Στα λεηλατημένα αγαθά περιλαμβάνονται και τα κανόνια της ναυαρχίδας του Ανδρέα Μιαούλη, που βρίσκονταν στο λιμάνι της Ύδρας και έκλεψαν οι Ιταλοί, τα οποία έκτοτε αναζητούνται. Φωτεινή Τομάη, «Η Ύδρα που ακόμα δακρύζει...», *Το Βήμα*, 8 Μαρτίου 2009, 31.

<sup>30</sup> Η καινοτομία εδώ ήταν ότι ξένες χώρες απέδωσαν ευθύνες σε συγκεκριμένο αξιωματούχο της εμπόλεμης χώρας που είχε παρανομήσει, για πράξεις που στρέφονταν κατά των πολιτιστικών αγαθών και που διαπράχθηκαν εν ονόματι της. Ο Κώδικας Lieber και οι μετέπειτα από αυτόν ρυθμίσεις είχαν διαφορετική βάση: τέτοια εγκλήματα παραβίαζαν το διεθνές δίκαιο αλλά οι αξιωματούχοι που διέπρατταν τις παραβιάσεις, αν και όποτε, τιμωρούνταν από τις δικές τους κυβερνήσεις. J. H. Merryman, ό.π., 836.

<sup>31</sup> Το άρθρο 27 προβλέπει ότι: Τα προστατευμένα πρόσωπα δικαιούνται σε κάθε περίπτωση σεβασμού προς το πρόσωπο τους, την τιμή τους, τα οικογενειακά τους δικαιώματα, τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις και λατρείας, τις συνήθειες και τα έθιμα τους (...). Στο ίδιο, 19-20.

<sup>32</sup> Οι Σοβιετικοί μετέφεραν το 1947 στο Αρχιτεκτονικό Μουσείο της Μόσχας, τη Συλλογή της Βρέμης, που αποτελείτο από 300 πίνακες σπουδαίων ζωγράφων όπως ο Ρέμπραντ, ο Βαν Γκογκ, ο Γκόγια κ.ά. Σχετ. Jeanette Greenfield, *The Return of Cultural Treasures*, Cambridge University Press, 1996, σ. 224.

<sup>33</sup> Victoria A. Biron, ό.π., 211. Το 1945, με το τέλος του πολέμου, κλάπηκαν πολλά έργα από το Μουσείο της Βαϊμάρης, μεταξύ των οποίων και η «Προσωπογραφία της Felitz Tucher» έργο του Ντύρερ, το οποίο το γερμανικό κράτος φρόντισε να το ανακτήσει και να το επαναφέρει στη θέση του. Εγκυκλοπαίδεια «Μεγάλοι Ζωγράφοι», *Ντύρερ*, Η Καθημερινή, τ. 4, 2006, σ. 90. Η Πινακοθήκη του Βερολίνου, για να προστατεύσει τους πίνακες της από τους βομβαρδισμούς και τη λεηλασία, το Μάρτιο του 1945, λίγο πριν τα σοβιετικά στρατεύματα μπουν στην πόλη, μετέφερε μετά από προσεκτική επιλογή, 1125 έργα σε ένα ασφαλές ορυχείο άλατος στη Θουριγγία. Αργότερα, τα

Αρχές της δεκαετίας του '90, ανακαλύφθηκε ότι η Ρωσία έκρυβε χιλιάδες έργα τέχνης και αρχαιακού υλικού στα Μουσεία Πούσκιν και Ερμιτάζ, τα οποία είχαν αφαιρεθεί μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η Γερμανία υποστηρίζει ότι οι ενέργειες της Ρωσίας, να παρακρατεί τους θησαυρούς αυτούς, παραβιάζουν δύο διμερείς συμφωνίες, που υπογράφηκαν ανάμεσα στις δύο χώρες το 1990 και το 1992. Οι συμφωνίες αυτές προβλέπουν την αμοιβαία επιστροφή πολιτιστικών αγαθών.<sup>34</sup> Επιπλέον, η Γερμανία υποστηρίζει ότι η ρωσική στάση παραβιάζει καθιερωμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου. Οι Ρώσοι προβάλλουν διαρκώς ποικίλα επιχειρήματα για το ορθό της παραμονής των αγαθών στη χώρα τους, με τους Γερμανούς να αντιπαραβάλλουν τα δικά τους.<sup>35</sup>

Αντίθετα με τους Σοβιετικούς την περίοδο εκείνη το Μανιφέστο Βισμπάντεν<sup>36</sup> έδειξε ότι υπήρξε και καλύτερη αντιμετώπιση από στρατιωτικούς αξιωματούχους των ΗΠΑ. Οι Σύμμαχοι δημιούργησαν ειδικές επιτροπές, όπως ο οργανισμός Μνημείων, Καλών Τεχνών και Αρχείων (MFAA)<sup>37</sup> για την προστασία γνωστών ευρωπαϊκών μνημείων από την καταστροφή και για την διευκόλυνση της μετέπειτα αναζήτησης σε αποθήκες με κλεμμένα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονταν σε περιοχές υπό ναζιστική κατοχή. Συνολικά στην πόλη Βισμπάντεν συγκεντρώθηκαν, καταγράφηκαν και αποδόθηκαν περίπου 700000 αντικείμενα, που βρέθηκαν σε περισσότερες από 1050 αποθήκες και χώρους φύλαξης στην Αυστρία

---

αμερικανικά στρατεύματα μετέφεραν τους πίνακες που είχαν διασωθεί στη Θουριγγία, στο «Κέντρο Συλλογής Έργων Τέχνης» του Βισμπάντεν. Εγκυκλοπαίδεια 'Μεγάλα Μουσεία', Βερολίνο – Πινακοθήκη, Πήγασος Εκδοτική Α.Ε., τ. 14, 2006, σ. 17.

<sup>34</sup> S. Shawn Stephens, Note, "The Hermitage and the Pushkin Exhibits: An Analysis of the Ownership Rights to Cultural Property Removed From Occupied Germany", *Hous. J. Int'L L.*, 18 (1959), 83. Το άρθρο 16 της «Συμφωνίας Καλής Γειτονίας, Συνεταιρικότητας και Συνεργασίας» (1990) μεταξύ των δύο χωρών προβλέπει τα εξής:

Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και η ΕΣΣΔ διαβεβαιώνουν ότι θα διαφυλάξουν τη διατήρηση των πολιτιστικών θησαυρών του άλλου συμβαλλόμενου στο έδαφος τους. Συμφωνούν ότι οι χαμένοι ή παρανόμως μεταφερόμενοι καλλιτεχνικοί θησαυροί που βρίσκονται στο έδαφος τους θα επιστραφούν στους κατόχους τους ή στους νόμιμους διαδόχους τους. "Treaty on Good-Neighborliness, Partnership and Cooperation", Nov.9, 1990, F.R.G.-U.S.S.R., *I.L.M.*, 30 (1991), 512.

<sup>35</sup> Τα κυριότερα επιχειρήματα των Ρώσων για να κρατήσουν τα πολιτιστικά αγαθά είναι τα εξής: α) όταν τα πήραν η ρωσική κυβέρνηση ήταν η νόμιμη γερμανική κυβέρνηση την εποχή εκείνη, β) η διαρπαγή των αγαθών δικαιολογούνταν ως αποζημίωση για τα δικά τους αντικείμενα που λεηλατήθηκαν από τους Ναζί και γ) για την πολιτιστική καταστροφή που υπέστησαν κατά τη γερμανική πολιορκία. Απ' την άλλη πλευρά τα γερμανικά επιχειρήματα ήταν τα ακόλουθα: α) ο ρωσικός κατοχικός στρατός δεν αποτελούσε τη νόμιμη γερμανική κυβέρνηση, β) είναι αντικείμενα που ανήκουν στην εθνική τους κληρονομιά, γ) υπάρχουν τρίτα μέρη που διεκδικούν τίτλους ιδιοκτησίας επί των αγαθών και δ) θα μπορούσε να επιλυθεί το ζήτημα της επιστροφής των εν λόγω πολιτιστικών αγαθών στα πλαίσια του Διεθνούς Δικαστηρίου. E. Myerowitz, "Protecting Cultural Property During a Time of War: Why Russia Should Return Nazi Looted Art", *Fordham Int'l L. J.*, 20 (4) (1997), 1991-1998.

<sup>36</sup> [http://en.wikipedia.org/wiki/Wiesbaden\\_manifesto](http://en.wikipedia.org/wiki/Wiesbaden_manifesto), [www.HistoryNet.com](http://www.HistoryNet.com).

<sup>37</sup> Monuments, Fine Arts & Archives.

και την Γερμανία για να γλυτώσουν από το σοβιετικό στρατό και να μη κατακτήσουν πολεμικές επανορθώσεις.

Αργότερα, ανώτεροι αξιωματούχοι ζήτησαν από τον Walter I. Farmer και άλλους υπεύθυνους στο Βισμπάντεν να στείλουν στις ΗΠΑ 202 πίνακες, σχεδόν όλοι προερχόμενοι από το Μουσείο Kaiser Friedrich του Βερολίνου, συνολικής αξίας 80 εκατομμυρίων \$. Στις 7 Νοεμβρίου 1945, 25 άνθρωποι που εμπλέκονταν στη συγκέντρωση πολιτιστικών αγαθών (MFAA), με συνδρομή του Walter I. Farmer, εξέδωσαν και υπέγραψαν επιστολή διαμαρτυρίας που έμεινε γνωστή ως το Μανιφέστο του Βισμπάντεν, δηλώνοντας την αντίθεση τους. Τελικά, ο Αμερικανός Πρόεδρος Τρούμαν ζήτησε την επιστροφή των πινάκων στη Γερμανία το 1948, οι οποίοι έφτασαν στο Βισμπάντεν τον Απρίλιο του 1949.

### **ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ**

Μετά τα διδάγματα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την συνειδητοποίηση της ανεπάρκειας των ως τότε διεθνών νομικών ρυθμίσεων σε συνδυασμό με την έντονη ευαισθητοποίηση της διεθνούς κοινότητας στον τομέα του πολιτισμού, ξεκίνησε μια πιο συστηματική προσπάθεια για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Κινητοποιήθηκαν έτσι δυνάμεις τόσο στο εσωτερικό των κρατών όσο και σε διεθνές επίπεδο με την ανάδυση και δραστηριοποίηση διεθνών διακυβερνητικών και μη-κυβερνητικών οργανισμών. Χαρακτηριστική είναι η δράση της UNESCO, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Συμβουλίου της Ευρώπης, του Διεθνούς Κέντρου για την Μελέτη της Συντήρησης και Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών (ICCROM) αλλά και πολλών άλλων, προσφέροντας προστασία στην πολιτιστική κληρονομιά μέσω της εφαρμογής διεθνών κανόνων.

# ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΟΛΕΜΟΥ

## ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

### 1. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ ΤΟΥ 1954 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΕΝΟΠΛΗΣ ΣΥΡΡΑΞΗΣ

Με πρωτοβουλία αλλά και ευθύνη επεξεργασίας του κειμένου από την UNESCO, συνεκλήθη τον Απρίλιο και Μάιο του 1954 Σύνοδος στη Χάγη που οδήγησε στην υπογραφή της «Σύμβασης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης», γνωστή και ως Σύμβαση της Χάγης. Μέχρι σήμερα 123 κράτη έχουν προσχωρήσει ή επικυρώσει τη Σύμβαση της Χάγης<sup>38</sup> και ετέθη σε ισχύ στις 7 Αυγούστου 1956.<sup>39</sup> Η Σύμβαση αποτελείται από σαράντα άρθρα καταναμημένα σε επτά κεφάλαια. Συνοδεύεται από τον Εκτελεστικό Κανονισμό (με 21 άρθρα) και από ένα χωριστό Πρωτόκολλο.

#### Ορισμός

Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι στο προοίμιο γίνεται λόγος για την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τονίζεται ότι τα πολιτιστικά αγαθά, σε όποιο λαό κι αν ανήκουν, αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά ολόκληρης της ανθρωπότητας και επομένως χρειάζονται τη διεθνή προστασία. Χρησιμοποιώντας όμως τον όρο πολιτιστική περιουσία (Cultural property) και όχι πολιτιστική κληρονομιά, καταλήγει να προσδίδει μια σχετικά στενή ερμηνεία στον όρο αυτό αφήνοντας έξω από την ρύθμισή του πολιτιστικά αγαθά που σε άλλες συμβάσεις περιλαμβάνονται μέσα στον ορισμό.<sup>40</sup>

---

<sup>38</sup> Έχει επικυρωθεί από την Ελλάδα, όπως και άλλες σημαντικές συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σχετικά βλ. Γεώργιος Αποστολάκης, *Προστασία Αρχαιοτήτων και Θρησκευτικά Μνημεία*, Τρίκαλα-Αθήνα: Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, 2002, σ. 26-32. E. Stavrakí, *La protection des biens culturels en cas de conflit arme*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1996.

<sup>39</sup> [www.unesco.org](http://www.unesco.org).

<sup>40</sup> Η πολιτιστική κληρονομιά στη Σύμβαση της Χάγης του 1954, αναφέρεται στο σύνολο των κινητών κι ακίνητων αγαθών, που θεωρούνται σημαντικά για το ιστορικό, καλλιτεχνικό και αρχιτεκτονικό

## Προστασία

### Γενική και Ειδική

Τονίζεται πάντως ότι τα πολιτιστικά αγαθά, σε όποιο λαό κι αν ανήκουν, αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά ολόκληρης της ανθρωπότητας και επομένως χρειάζονται τη διεθνή προστασία. Η προστασία που παρέχεται από τη Σύμβαση διακρίνεται σε γενική και ειδική. Η γενική προστασία καλύπτει όλα τα αγαθά που πληρούν τα κριτήρια του άρθρου 1. Η ειδική, αφορά ένα περιορισμένο αριθμό αγαθών στα οποία παρέχονται πρόσθετα ειδικά προνόμια.

Η παρεχόμενη γενική προστασία περιλαμβάνει την δημιουργία ενός ελάχιστου επιπέδου προστασίας που πρέπει να απολαμβάνουν όλα τα πολιτιστικά αγαθά ώστε να διαφυλαχθεί η αφενός διαφύλαξη και αφετέρου ο σεβασμός τους (άρθρο 2). Έτσι ως διαφύλαξη ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα σε καιρό ειρήνης ώστε να προστατεύσουν τα πολιτιστικά αγαθά από τα αποτελέσματα μιας ένοπλης σύρραξης (άρθρο 3).<sup>41</sup> Αυτά τα μέτρα περιλαμβάνουν τη δημιουργία καταφυγίων για να προστατευθούν τα πιο σημαντικά «κομμάτια» πολιτιστικής κληρονομιάς, την οργάνωση της μεταφοράς τους σε τέτοια καταφύγια, την υιοθέτηση στρατιωτικών εγχειριδίων και οδηγιών<sup>42</sup> για την τήρηση της Σύμβασης, ώστε να εμφυσήσουν στο προσωπικό των ενόπλων δυνάμεων το σεβασμό των πολιτιστικών αγαθών όλων των λαών (άρθρο 7 παρ.1),

---

ενδιαφέρον τους. Δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα από την τυπική υλική πολιτιστική κληρονομιά, που αποκλείει άυλα χαρακτηριστικά όπως η λαογραφία, ο χορός και η χειροτεχνία, που θεωρούνται τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς υπό την ευρεία αντίληψη της. Roger O' Keefe, "The meaning of 'cultural property' under the 1954 Hague Convention", *NYIL*, 46 (1999), 34.

<sup>41</sup> Ο Fabio Maniscalco μας δίνει περιληπτικά τα μέτρα πρόληψης και προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Στο άρθρο του κάνει λόγο τόσο για τους έμμεσους κινδύνους και ζημιές από την χρήση όπλων σε βάρος ακίνητων πολιτιστικών αγαθών (σε τοίχους και οροφές κτιρίων, στην αρχιτεκτονική διακόσμηση, σε τοιχογραφίες, σε φρέσκο, σε μωσαϊκά και σε τζάμια παραθύρων) όσο και τους άμεσους κινδύνους και ζημιές (σε εξωτερικούς και εσωτερικούς τοίχους, σε οροφές, σε τοιχογραφίες, σε τζάμια παραθύρων, στην αρχιτεκτονική διακόσμηση). Επίσης δίνει πληροφορίες για τη χρήση σακιδίων από άμμο, τα μέτρα πυρασφάλειας και την αντίδραση σε επείγουσες περιπτώσεις με τη συνδρομή των τοπικών αστυνομικών αρχών ή του στρατού. Fabio Maniscalco, "Preventive Measures for the Safeguard of Cultural Heritage in the Event of Armed Conflict", σε *World Heritage and War*, monographic series "Mediterraneum, Tutela e valorizzazione ed ambientali", Naples: Massa Publisher, vol. 6 (2007)

<sup>42</sup> Ο Γενικός Κανονισμός της Υπηρεσίας στο Στρατό (ΦΕΚ Α' 42/10-4-84), στο 14 παρ. 14 «Νόμοι και έθιμα πολέμου» ορίζει ότι:

Οι στρατιωτικοί κατά τη μάχη οφείλουν ... να μην καταστρέφουν τα ιστορικά μνημεία, καθώς και τα κτίρια που προορίζονται για την θρησκευτική λατρεία, τις τέχνες, τις επιστήμες και την αγαθοεργία, με τον όρο ότι δεν χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς (εδ. δ').

Επίσης κατά τη μάχη απαγορεύεται να καταστρέφουν και να λεηλατούν χωρίς λόγο ιδιωτικές περιουσίες (παρ. 15 εδ. δ'). Αδάμ Χ. Παπαδαμάκη (επιμ.), *Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας και συναφή νομοθετήματα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2003, σ. 432-433.

και την ίδρυση σε καιρό ειρήνης, στα πλαίσια των ενόπλων δυνάμεων, μιας ειδικής υπηρεσίας με εξειδικευμένο προσωπικό για το σκοπό αυτό (άρθρο 7 παρ. 2).<sup>43</sup> Σύμφωνα με το άρθρο 6, για να διευκολύνεται η αναγνώριση των πολιτιστικών αγαθών, θα πρέπει να φέρουν ένα διακριτικό έμβλημα. Το έμβλημα έχει τη μορφή ασπίδας σε γαλάζιο και λευκό χρώμα.<sup>44</sup>

Ως σεβασμός ορίζεται ότι απαγορεύεται σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης να χρησιμοποιήσουν τα πολιτιστικά αγαθά για σκοπούς που μπορεί να τα εκθέσουν σε καταστροφή ή φθορά, κάθε εχθρική πράξη σε σχέση μ' αυτά καθώς και η επίταξη των κινητών αγαθών που βρίσκονται στο έδαφος άλλου συμβαλλόμενου μέρους ή τα αντίποινα (άρθρο 4).

Αξίζει να μνημονευθεί η διάταξη του άρθρου 5 που αφορά τα κατεχόμενα εδάφη. Εκεί ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη, τα οποία έχουν καταλάβει εξ ολοκλήρου ή εν μέρει το έδαφος άλλου συμβαλλόμενου μέρους, οφείλουν στο μέτρο του δυνατού, να υποστηρίξουν τις προσπάθειες των αρμόδιων αρχών του κατεληφθέντος εδάφους για το σκοπό της προστασίας και της διαφύλαξης των πολιτιστικών αγαθών. Εάν είναι αναγκαία η επείγουσα επέμβαση για τη διαφύλαξη των πολιτιστικών αγαθών, που υπέστησαν ζημιά από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις και εάν οι εθνικές αρμόδιες αρχές αδυνατούν να λάβουν τέτοια μέτρα, η κατέχουσα δύναμη λαμβάνει, εφόσον είναι δυνατόν, και σε στενή συνεργασία με τις εν λόγω αρχές, τα πλέον κατάλληλα μέτρα συντήρησης (άρθρο 5 παρ. 2).

Η ειδική προστασία κατοχυρώνεται στα άρθρα 8-11 και παρέχεται σε περιορισμένο αριθμό καταφυγίων, που προορίζονται να στεγάσουν πολιτιστικά αγαθά σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και σε κέντρα που περιέχουν μνημεία και άλλα ακίνητα πολιτιστικά αγαθά πολύ μεγάλης σπουδαιότητας.<sup>45</sup> Μετά την εγγραφή

---

<sup>43</sup> Στο ίδιο,ό.π., 85-90.

<sup>44</sup> Βλ. άρθρο 16 παρ.1 της Σύμβασης. Αν και η χρήση του διακριτικού εμβλήματος δεν είναι υποχρεωτική, η απουσία του ενδέχεται να περιορίσει την ευθύνη του αντιπάλου, εφόσον σε περίπτωση καταστροφής, η πρόκληση ζημιάς μπορεί να δικαιολογηθεί από την άγνοια της ύπαρξης πολιτιστικών αγαθών στην περιοχή. Η σκόπιμη επίθεση σε «σημαδεμένα» πολιτιστικά αγαθά, μπορεί υπό προϋποθέσεις, να αποτελέσει σοβαρή παραβίαση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου (άρθρο 85 παρ. εδ.δ' του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι στη IV Σύμβαση της Γενεύης του 1949). Αυτό ίσως έχει ως αποτέλεσμα να υπονομεύσει την αμοιβαία εμπιστοσύνη των εμπολέμων και να οδηγήσει στην απροθυμία ορισμένων εκ των συμβαλλόμενων μερών να θέσουν το διακριτικό σήμα, από φόβο ότι έτσι θα δώσουν στον αντίπαλο τη «λίστα-στόχο» για να χτυπήσουν τα πολιτιστικά αγαθά τους. Αναστασία Στρατή, ό.π., υποσ. 10, 456. Jan Hladik, "Marking of Cultural Property with the Distinctive Emblem of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict", *IRRC*, 86 (2004), 383.

<sup>45</sup> Το καθεστώς της ειδικής προστασίας παρέχεται υπό τις εξής προϋποθέσεις: Πρώτον, πρέπει να έχει γίνει γραπτή αίτηση χορήγησης τέτοιας προστασίας προς τον Γενικό Διευθυντή της UNESCO από το κράτος μέλος που είναι υπεύθυνο για τα ανωτέρω πολιτιστικά αγαθά. Δεύτερον, να βρίσκονται σε

του σε ειδικό κατάλογο, το «Διεθνές Μητρώο Πολιτιστικών Αγαθών Υπό Ειδική Προστασία», το οποίο καταρτίζει και φυλάσσει ο Γενικός Διευθυντής της UNESCO, παρέχεται ασυλία για την οποία όμως όλα τα κράτη μέρη πρέπει να συμφωνούν. Μάλιστα με βάση το άρθρο 14 του Εκτελεστικού Κανονισμού, οποιοδήποτε κράτος μέρος μπορεί να αντιταχθεί στην εγγραφή, υποστηρίζοντας ότι δεν πρόκειται περί πολιτιστικού αγαθού και δεν εμπίπτει στις προβλέψεις του άρθρου 8 της Σύμβασης.<sup>46</sup> Σήμερα επειδή είναι δύσκολο για μια χώρα να πληροί τις προϋποθέσεις της ειδικής προστασίας, μονάχα τριών χωρών τα πολιτιστικά αγαθά έχουν καταχωρηθεί στο «Διεθνές Μητρώο» (Γερμανία, Ολλανδία και Βατικανό). Πρόκειται για τέσσερα καταφύγια κι ολόκληρη την πόλη του κράτους του Βατικανού, ενώ δύο χώρες (Αυστρία, Ολλανδία) έχουν αποσύρει καταχωρήσεις τους από τον κατάλογο αυτό.<sup>47</sup> Θα λέγαμε ότι, το καθεστώς της ειδικής προστασίας δεν προσφέρει κάποιο σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση με την γενική προστασία, ιδίως ενόψει της δυνατότητας άρσης της ασυλίας και στις δύο περιπτώσεις. Η σημαντικότερη διαφορά έγκειται στη χρήση του διακριτικού εμβλήματος, καθώς στην περίπτωση των πολιτιστικών αγαθών υπό γενική προστασία τίθεται μόνο μία φορά, ενώ υπό την ειδική προστασία επαναλαμβάνεται τρεις φορές (άρθρο 17).

---

επαρκή απόσταση από μεγάλα βιομηχανικά κέντρα ή σημαντικούς στρατιωτικούς στόχους, που αποτελούν ευαίσθητα σημεία, όπως για παράδειγμα, αεροδρόμια, ραδιοφωνικούς σταθμούς, λιμάνια, σιδηροδρομικούς σταθμούς ή σημαντικές οδικές αρτηρίες. Τρίτον, δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς. Τέταρτον, όλα τα κράτη μέρη πρέπει να συμφωνούν με την αίτηση χορήγησης της ειδικής προστασίας.

<sup>46</sup> Για παράδειγμα η Κούβα, η Αίγυπτος, η Ρουμανία και η Γιουγκοσλαβία, οι οποίες πρόβαλλαν αντιρρήσεις στην εγγραφή των μνημείων Angkor Wat, Roluos Pnom-Bok και Pnom-Krom στο «Διεθνές Μητρώο», υποστηρίζοντας ότι η αίτηση εγγραφής (31 Μαρτίου 1972), δεν έγινε από τις νόμιμες αρχές της Καμπότζης (τότε «Δημοκρατία των Χμερ»). Αναστασία Στρατή, «Νέοι κανόνες για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στις ένοπλες συρράξεις: Το Δεύτερο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση της Χάγης του 1954», ΕΕΕυρ.Δ. 2001, Ειδικό τεύχος, Αφιέρωμα στη μνήμη του Κρατερού Ιωάννη., υποσ. 14, 458. Jan Hladik, "Risk-Preparedness Under the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Second Protocol", 94. Διαθέσιμο σε <http://icom.museum>.

<sup>47</sup> Jan Hladik, "Risk-Preparedness...", ό.π., 95. Από το 1978 δεν έγινε καμιά αίτηση εγγραφής, αν και ορισμένα κράτη ανακοίνωσαν την πρόθεση τους να το πράξουν, π.χ. το Ιράκ και η Ελλάδα. Η απροθυμία των χωρών οφείλεται στο γεγονός ότι οι προϋποθέσεις για την απονομή της ειδικής προστασίας είναι αυστηρές και δύσκολο να εφαρμοσθούν στην πράξη. Επίσης, οφείλεται και στο ότι η δημοσιότητα, που δίδεται στα μνημεία μπορεί να συντελέσει στην εσκεμμένη καταστροφή από μέρους του εχθρού. Επιπλέον, το κριτήριο της επαρκούς απόστασης από μεγάλα βιομηχανικά κέντρα ή σημαντικούς στρατιωτικούς στόχους, στην πράξη δεν μπορεί να ικανοποιηθεί παρά σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις, όπως π.χ. στις Πυραμίδες της Αιγύπτου. Αναστασία Στρατή, ό.π., υποσ. 12, 457. Αναστασία Γραμματικάκη – Αλεξίου, ό.π., υποσ. 27, σ. 215. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Βούκοβαρ της Κροατίας, τα αναλυτικά στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν κατά τρόπο ανάρμοστο από τους εμπόλεμους για τα καταφύγια που χρησίμευαν στη φύλαξη σημαντικών συλλογών μουσείων, βιβλιοθηκών και αρχείων. Αναστασία Στρατή, ό.π., υποσ. 13, 457. Victoria A. Biron, ό.π., 232.

## Άρση της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών

Ένα σημαντικό ζήτημα που ανακύπτει από την Σύμβαση είναι ότι προβλέπει τη δυνατότητα άρσης της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, τόσο υπό τη γενική όσο και υπό την ειδική μορφή της σε περίπτωση «αδήριτης» ή «αναπόφευκτης» στρατιωτικής ανάγκης (άρθρο 4 παρ. 2 + άρθρο 11 παρ. 1-3).<sup>48</sup> Με τις διατάξεις αυτές, η στρατιωτική ανάγκη μπορεί να δικαιολογήσει την καταστροφή πολιτιστικών αγαθών, που σε άλλη περίπτωση θα προστατεύονταν από τη Σύμβαση.<sup>49</sup> Κατά την επεξεργασία της Σύμβασης, το θέμα αποτέλεσε σημείο τριβής μεταξύ πολλών χωρών. Η τελική αποδοχή της εξαίρεσης αυτής σημαίνει οπισθοδρόμηση στην εξέλιξη του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.<sup>50</sup> Πάντως, η διατήρηση της στρατιωτικής αναγκαιότητας φαίνεται σήμερα αναχρονιστική. Όταν υιοθετήθηκε η Σύμβαση της Χάγης, η προοπτική ενός πυρηνικού πολέμου αυξανόταν περισσότερο, καθώς οι σχέσεις ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης χειροτέρευαν και επικρατούσε η άποψη ότι, τα πολιτιστικά αγαθά δε θα μπορούσαν να προστατευθούν από τα συγκεκριμένα όπλα τα οποία ήταν διαθέσιμα την εποχή εκείνη.<sup>51</sup> Όμως σήμερα, η νέα τεχνολογία έχει δημιουργήσει τέτοια οπλικά συστήματα τα οποία είναι σε θέση να αποφύγουν οποιαδήποτε παράπλευρη απώλεια, ακόμα και σε πολιτιστικά αγαθά όπως έχει φανεί σε πρόσφατες συγκρούσεις. Βέβαια, είναι άλλο ζήτημα αν τελικά οι

---

<sup>48</sup> Jan Hladik, “The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity”, *IRRC*, 835 (1999), 621επ. Όταν οι περιστάσεις επιβάλλουν την επίκληση της στρατιωτικής αναγκαιότητας, θα πρέπει ξεκάθαρα να αποδεικνύουν την ύπαρξη επείγουσας ανάγκης, όπου δε χωρεί καθυστέρηση εξαιτίας ενός άμεσου ή πιεστικού κινδύνου. W. G. Downey, “The Law of War and Military Necessity”, *AJIL*, 47 (1953), 253.

<sup>49</sup> Η έννοια της στρατιωτικής αναγκαιότητας έχει τις ρίζες της στην πρωσική θεωρία του *Kriegsraison*, που εμφανίστηκε στα τέλη του 18<sup>ου</sup> αιώνα και η οποία επέτρεπε την παρέκκλιση από όλες τις αρχές του δικαίου του πολέμου σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Στις περιπτώσεις αυτές η έννοια του *Kriegsraison* υπερίσχυε της έννοιας του *Kriegsmanier*, δηλαδή του κοινού τρόπου διεξαγωγής του πολέμου, όπου οι εμπόλεμοι οφείλουν να σέβονται τους κανόνες του δικαίου του πολέμου και του ανθρωπισμού. Αναστασία Στρατή, υποσ. 17, 459. Στην πράξη η ρήτρα αυτή ουδέποτε λειτούργησε περιοριστικά, όπως κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όπου η κατάχρηση της έννοιας της στρατιωτικής αναγκαιότητας είχε ως αποτέλεσμα την ολοσχερή καταστροφή σημαντικότερων μνημείων και έργων τέχνης. Το ίδιο ισχύει και σήμερα, παρόλο που στο σύγχρονο ανθρωπιστικό δίκαιο η άρση της προστασίας λόγω στρατιωτικής ανάγκης επιτρέπεται μόνο κατ’ εξαίρεση στις περιπτώσεις όπου προβλέπεται ρητά. Victoria A. Birton, *ό.π.*, 241-244. M Camahan, *ό.π.*, 231.

<sup>50</sup> Είναι πάντως γεγονός, ότι η Μεγάλη Βρετανία και οι ΗΠΑ, ήταν οι χώρες που αντέδρασαν σθεναρά στην υιοθέτηση της γενικής προστασίας και προσπάθησαν να συμπεριληφθεί και ο όρος της στρατιωτικής αναγκαιότητας προκειμένου να εξασφαλιστεί η συμμετοχή τους, ενώ μόλις πρόσφατα επικύρωσαν τη Σύμβαση (2008). Στον όρο αντιτάχθηκαν η Ελλάδα, η Σοβιετική Ένωση, η Γαλλία, η Ρουμανία, το Βέλγιο, το Εκουαδόρ και η Ισπανία, θεωρώντας ότι η εξαίρεση αυτή ήταν αντίθετη με το πνεύμα και τις βασικές αρχές της Σύμβασης. Αναστασία Γραμματικάκη – Αλεξίου, *ό.π.*, υποσ. 29, σ. 216-217.

<sup>51</sup> Victoria A. Birton, *ό.π.*, 242.

εμπόλεμοι πραγματικά προσπαθούν να αποτρέψουν τις απώλειες ή όχι ακόμα και τις παράπλευρες στα πολιτιστικά αγαθά του αντιπάλου τους.

Το παράδοξο είναι ότι στη Σύμβαση δε καθορίζεται επακριβώς η έννοια του όρου «στρατιωτική αναγκαιότητα», ούτε υπό ποιες προϋποθέσεις δικαιολογείται η επίκληση της.<sup>52</sup> Εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των συμβαλλόμενων μερών η ερμηνεία και η εφαρμογή των ρυθμίσεων αυτών.<sup>53</sup> Με αυτή την έννοια μπορεί ο αντίπαλος να στοχεύσει ένα σκοπευτή, που βρίσκεται σε ένα ναό και να δικαιολογήσει την ολοσχερή καταστροφή του μνημείου. Άλλωστε πουθενά δε γίνεται λόγος για την αρχή της αναλογικότητας.<sup>54</sup> Ακόμα και το NATO – Partnership for Peace (PfP) έχει επισημάνει την ανάγκη αποσαφήνισης της έννοιας της «στρατιωτικής ανάγκης» στη «Συνδιάσκεψη για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Περίοδο Πολέμου και Κατάσταση Ανάγκης», που συνήλθε στη Κρακοβία (Πολωνία) το 1996<sup>55</sup>, όπου αφού τονίσθηκε η σημασία της διεθνούς συνεργασίας και της ανταλλαγής εμπειριών, καθώς και η ανάγκη να ενισχυθεί και να βελτιωθεί η εφαρμογή της Σύμβασης της Χάγης του 1954 και της Σύμβασης της UNESCO του 1972, οι συμμετέχοντες συμφώνησαν για την ίδρυση, υπό την εποπτεία της UNESCO, ενός διεθνούς κέντρου για την εκπαίδευση πολιτών και προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων, με σκοπό την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης και επείγουσας περίπτωσης.

---

<sup>52</sup> Ο Αμερικανός Στρατηγός Αιζενχάουερ, μιλώντας στο στρατό που πολεμούσε στην Ιταλία κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, εξέφρασε το φόβο ότι μπορεί να γίνει κατάχρηση της έννοιας. Είπε ότι αν έπρεπε να διαλέξει ανάμεσα στην καταστροφή ενός γνωστού οικοδομήματος και στη θυσία της ζωής των ανδρών του, η ζωή των στρατιωτών του θα μετρούσε περισσότερο. Αλλά συμπλήρωσε ότι η εκλογή δεν είναι πάντα τόσο ξεκάθαρη. Σε πολλές περιπτώσεις τα μνημεία μπορούν να σωθούν χωρίς να παραβλαφτούν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η φράση χρησιμοποιείται εκεί που θα ήταν πιο ειλικρινές να μιλάει κανείς για «στρατιωτική ευκολία» ή «προσωπική ευκολία». Υπάρχει και αντίθετη άποψη, που υποστηρίζει ότι η απώλεια μιας ανθρώπινης ζωής είναι λιγότερο σημαντική από την απώλεια ενός πολύ σημαντικού πολιτιστικού αγαθού που δε μπορεί να ξαναδημιουργηθεί. Αναστασία Γραμματικάκη – Αλεξίου, ό.π., υποσ. 30, σ. 217-218. Victoria A. Biron, ό.π., 243.

<sup>53</sup> Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι, αν ο εμπόλεμος θεωρεί απαραίτητο για την επιτυχία μιας στρατιωτικής του επιχειρήσης την παραβίαση κανόνα διεθνούς δικαίου, τότε με τη δικαιολογία της «στρατιωτικής αναγκαιότητας», μια ανάλογη παραβίαση θα 'ναι αποδεκτή. W. G. Downey, ό.π., 253. Επαφίεται στην κρίση π.χ. ενός στρατιωτικού το αν θα πληγεί ένα πολιτιστικό αγαθό ή όχι, επιτρέποντας έτσι αυθαίρετες ενέργειες, εφόσον όποιος αποφασίζει δεν έχει τις απαραίτητες γνώσεις ή το χρόνο να υπολογίσει προσεκτικά την απόφαση του. Αναστασία Γραμματικάκη – Αλεξίου, ό.π., σ. 218. Victoria A. Biron, ό.π., 243-244. J. H. Merryman, ό.π., 841.

<sup>54</sup> Victoria A. Biron, ό.π., 243.

<sup>55</sup> Δάφνη Βουδούρη – Αναστασία Στρατή, ό.π., σ. 525.

## Εφαρμογή της Σύμβασης

Ένα άλλο σημείο της Σύμβασης που επιδέχεται έντονη κριτική και που καθιστά αμφίβολη την αποτελεσματικότητά της είναι το γεγονός ότι παρόλο που στο άρθρο 28 αναφέρεται η υποχρέωση των συμβαλλόμενων μερών να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να επιβάλλουν τις ρυθμίσεις της Σύμβασης και να τιμωρήσουν τους παραβάτες της, η τιμωρία αυτή αναγνωρίζεται ως αντικείμενο της κοινής ποινικής νομοθεσίας του κράτους. Επομένως οι παραβάσεις δεν αποτελούν διεθνή εγκλήματα πολέμου και δεν προβλέπεται τρόπος να υπαχθούν οι υποθέσεις αυτές σε διεθνές δικαιοδοτικό όργανο.

Σε διεθνές επίπεδο άλλωστε την εφαρμογή της Σύμβασης εξασφαλίζουν η UNESCO, τρίτα-ουδέτερα κράτη ως Προστάτιδες Δυνάμεις και ο Γενικός Επίτροπος.<sup>56</sup> Σε πολλές πολεμικές συγκρούσεις, ο ρόλος της UNESCO περιορίστηκε στις εκκλήσεις του Γενικού Διευθυντή της για σεβασμό των πολιτιστικών αγαθών ή στην παροχή καλών υπηρεσιών που όμως δεν έφεραν σχεδόν κανένα αποτέλεσμα. Αξίζει να επισημανθεί ότι στον πόλεμο Ιράκ-Ιράν (1980-1988), οι διαπραγματεύσεις για την εκλογή Γενικών Επιτρόπων διήρκεσαν τόσο πολύ έτσι ώστε έπαυσαν οι εχθροπραξίες προτού εγκριθεί ο διορισμός τους.<sup>57</sup> Παρότι το άρθρο 28, δεν έχει άμεσα εκτελεστό χαρακτήρα, κατά την κρατούσα άποψη ενέχει στοιχεία οικουμενικής δικαιοδοσίας, υπό την έννοια ότι το συμβαλλόμενο μέρος δικαιούται και οφείλει να διώξει τους υπαίτιους των παραβιάσεων της Σύμβασης, ακόμα κι όταν διαπράττονται εκτός της επικράτειας του. Ο τόπος και η ιθαγένεια του δράστη δεν παίζουν ρόλο.<sup>58</sup> Η διάταξη όμως κρίνεται ανεπαρκής διότι η επιβολή κυρώσεων επαφίεται στα εθνικά δικαστήρια και δίνει τη δυνατότητα παρέκκλισης στα κράτη - μέλη. Η εφαρμογή της διάταξης αυτής βασίζεται σε μερικούς παράγοντες όπως η νομική παράδοση κάθε χώρας, το σύνταγμα της, η σχέση διεθνούς και εθνικού δικαίου κ.ά.<sup>59</sup> Είναι ενδεικτικό ότι στην ελληνική έννομη τάξη δεν τιμωρούνται με ειδική ρύθμιση οι παραβιάσεις της Σύμβασης της Χάγης.<sup>60</sup>

---

<sup>56</sup> Βλ. άρθρα: 22 παρ. 2, 23, 26, 27 παρ.1, 31 παρ. 1, 32, 37 παρ. 2, 38, 39 και 40 της Σύμβασης. Επίσης άρθρα 1-16 του Εκτελεστικού κανονισμού.

<sup>57</sup> Αναστασία Στρατή, ό.π., υποσ. 20, 462. Ντόρα Κονσολά, ό.π., σ. 53.

<sup>58</sup> Αναστασία Γραμματικάκη – Αλεξίου, ό.π., υποσ. 33, σ. 218-219.

<sup>59</sup> Σε μερικές εθνικές νομοθεσίες υπάρχουν ξεχωριστές, ειδικές ποινικές ρυθμίσεις όπως π.χ. τα άρθρα 77 και 78 του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα της Ισπανίας, ενώ σε άλλες νομοθεσίες όπως π.χ. του Λιχτεστάιν οι παραβάσεις της Σύμβασης της Χάγης τιμωρούνται στα πλαίσια της γενικής νομοθεσίας. Jan Hladik, “The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of

## 2. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΣΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ (1954)

Η Σύμβαση της Χάγης δε ρύθμιζε το θέμα της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών, που αφαιρέθηκαν σε περίοδο ένοπλης σύρραξης.<sup>61</sup> Γι' αυτό το λόγο προστέθηκε το Πρώτο Πρωτόκολλο. Μέχρι σήμερα 100 κράτη έχουν προσχωρήσει ή επικυρώσει το Πρώτο Πρωτόκολλο.<sup>62</sup> Οι διατάξεις του Πρωτοκόλλου θεωρήθηκαν αρκετά αμφιλεγόμενες την εποχή εκείνη και για αυτό αφαιρέθηκαν από το κυρίως κείμενο της Σύμβασης. Εμποδίζεται η εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών από το έδαφος που καταλαμβάνεται μετά από ένοπλη σύρραξη, επίσης θέτει υπό την επιτήρηση του τα αγαθά που εισάγονται στο έδαφος είτε άμεσα είτε έμμεσα από οποιαδήποτε κατεχόμενη περιοχή ενώ τονίζεται ότι μετά το τέλος εχθροπραξιών, θεωρείται επιτακτική η επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που αφαιρέθηκαν από τα κατεχόμενα εδάφη και τα οποία βρίσκονται σε ξένο έδαφος. Μάλιστα, σε καμιά περίπτωση τα αγαθά αυτά δε θα παρακρατηθούν ως πολεμικές επανορθώσεις. Προβλέπεται άλλωστε και καταβολή αποζημίωσης στον καλόπιστο κάτοχο κάθε πολιτιστικού αγαθού, που οφείλει να το επιστρέψει.

Η αντιμετώπιση του ζητήματος της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών, στο πλαίσιο ενός προαιρετικού πρωτοκόλλου και όχι από την ίδια τη Σύμβαση, αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής. Κατά την κρατούσα άποψη, η επιλογή οφείλεται στο γεγονός ότι η Σύμβαση αναφέρεται στην προστασία πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια ένοπλων συρράξεων, ενώ το ζήτημα της επιστροφής τους ανακύπτει μετά τη λήξη των εχθροπραξιών. Ωστόσο, ακόμη κι αν θεωρηθεί ότι το ζήτημα της επιστροφής βρίσκεται ανάμεσα στο *jus in bello* και στο *jus ad bellum*, αυτό δε δικαιολογεί την επιλογή του προαιρετικού Πρωτοκόλλου. Η Σύμβαση περιλαμβάνει άρθρα σχετικά με την προστασία πολιτιστικών αγαθών τόσο σε καιρό ειρήνης (άρθρα 3 και 7), όσο και κατά τη διάρκεια πολεμικής κατοχής (άρθρο 5).<sup>63</sup>

---

Armed Conflict: Some observations on the implementation at the national level”, *MUSEUM International*, 228 (2003), 6.

<sup>60</sup> Αναστασία Στρατή, ό.π., υποσ. 24, 464.

<sup>61</sup> Guido Carducci, “L’ obligation de restitution des biens culturels et des objets d’ art en cas de conflit arme: Droit coutumier et droit conventionnel avant et après la convention de la Haye de 1954”, *RGIDIP*, 2002.

<sup>62</sup> [www.unesco.org](http://www.unesco.org)

<sup>63</sup> Αναστασία Γραμματικάκη – Αλεξίου, ό.π., σ. 219.

Πάντως, οι διατάξεις του Πρωτοκόλλου όπως και της Σύμβασης, δεν έχουν αναδρομική ισχύ, με συνέπεια να μην εφαρμόζονται για τυχόν απαιτήσεις κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.<sup>64</sup> Στην πράξη δεν έχουν εφαρμοστεί ποτέ από τα κράτη μέλη, καθώς κανένα κράτος δεν έλαβε μέτρα για την παρεμπόδιση της παράνομης διακίνησης ή απομάκρυνσης πολιτιστικών αγαθών από εμπόλεμες περιοχές.

### 3. ΠΡΟΣΘΕΤΑ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΑ ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ (1949)<sup>65</sup>

Πέρα από τη Σύμβαση της Χάγης υπήρξαν και άλλα διεθνή κείμενα που προστάτευαν την πολιτιστική κληρονομιά σε περιόδους ενόπλων συρράξεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα Πρωτόκολλα I και II του 1977 της Σύμβασης της Γενεύης του 1949 που υιοθετήθηκαν μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ. Συγκεκριμένα το Πρωτόκολλο I αναφέρεται στις διεθνείς ένοπλες συρράξεις και το Πρωτόκολλο II σε μη-διεθνείς ένοπλες συρράξεις. Επειδή η Σύμβαση της Χάγης του 1954 δεν είχε λάβει οικουμενικό χαρακτήρα δημιουργήθηκαν ειδικές διατάξεις στα Πρωτόκολλα αυτά προκειμένου να λάβουν μεγαλύτερη διεθνή αναγνώριση και εφαρμογή οι ρυθμίσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Παρόλα αυτά όμως, οι ρυθμίσεις τους δεν κατάφεραν να προσφέρουν μεγαλύτερη προστασία στα πολιτιστικά αγαθά από αυτή που προσέφεραν στην ιδιωτική περιουσία.

---

<sup>64</sup> Το ζήτημα της επιστροφής πολιτιστικών αγαθών, τα οποία αφαιρέθηκαν κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ανέκυψε και στην περίπτωση αποκατάστασης των θυμάτων του Ολοκαυτώματος και της ανεύρεσης του χρυσού και των τραπεζικών καταθέσεων (κυρίως στην Ελβετία), καθώς και των έργων τέχνης που διαρπάξαν οι Ναζί. Εξαιτίας της ιδιομορφίας της περίπτωσης, οι κανόνες σχετικά με την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών δε θα μπορούσε να εφαρμοστεί εδώ, αλλά θα έπρεπε να ακολουθηθεί μια *suis generis* λύση. D.F. Vaghts, “Switzerland, International Law and War II”, *AJIL*, 91 (1997), 469. Y.Z. Blum, “Restitution of Jewish Cultural Property Looted in World War II: To whom?”, *Leiden Journal of International Law*, 11 (1998), 257-264.

<sup>65</sup> Για τους βασικούς λόγους που επέβαλλαν τη σύναψη των πιο πρόσθετων Πρωτοκόλλων βλ. Περράκης Στ., *Το Νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Δυνάμεων – Τα Πρωτόκολλα της Γενεύης 1977*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1989, σ. 87-95. Μεταξύ αυτών η εντυπωσιακή ανάπτυξη της τεχνολογίας και η εμφάνιση όπλων ικανών να προκαλέσουν μαζική καταστροφή χωρίς να είναι δυνατό να διακρίνουν μεταξύ στρατιωτικών στόχων και αστικών ή ειδικότερα πολιτιστικών στόχων.

## **A. Το Πρωτόκολλο Ι<sup>66</sup> της Γενεύης του 1977 και οι ρυθμίσεις περί πολιτιστικών αγαθών και η προστασία τους**

Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι περιέλαβε στις διατάξεις του το άρθρο 53 «Περί Πολιτιστικών Στόχων και Χώρων», το οποίο λαμβάνοντας υπόψη τις διατάξεις της Σύμβασης της Χάγης για την Προστασία της Πολιτιστικής Περιουσίας σε Περίπτωση Ενόπλου Σύρραξης της 14<sup>ης</sup> Μαΐου 1954 και άλλων σχετικών διεθνών κειμένων, απαγορεύει α) την εκτέλεση οποιωνδήποτε εχθρικών πράξεων που θα κατευθύνονται εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή χώρων λατρείας τα οποία αποτελούν την πολιτιστική ή πνευματική κληρονομιά των λαών, β) την χρησιμοποίηση αυτών των στόχων για την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας και γ) την χρησιμοποίηση αυτών των στόχων σαν αντικείμενο αντιποίνων. Αναγνώρισε μάλιστα ότι σε περίπτωση σύγκρουσης του άρθρου 53 του Πρωτοκόλλου Ι με κανόνα της Σύμβασης της Χάγης, εφαρμόζεται ο δεύτερος αν τα μέρη δεσμεύονται από τη Σύμβαση, ενώ αν το ένα μέρος δε δεσμεύεται από αυτήν, τότε εφαρμόζεται το άρθρο 53. Όσον αφορά τα προστατευόμενα αντικείμενα του άρθρου 53 και του άρθρου 1 της Σύμβασης της Χάγης, και οι δύο ρυθμίσεις καλύπτουν βασικά την ίδια ιδέα προστασίας.<sup>67</sup> Στην πράξη το άρθρο 53 (α) απαγορεύει όχι μόνο το ουσιαστικό αποτέλεσμα αλλά και κάθε πράξη, που στρέφεται ενάντια στα προστατευόμενα αγαθά. Η υποχρέωση είναι πιο αυστηρή απ' ό τι στους Κανονισμούς της Χάγης του 1907. Στο άρθρο 53 του Πρωτοκόλλου Ι, «απαγορεύεται να διαπράττονται εχθρικές πράξεις», ενώ στο άρθρο 27 των Κανονισμών απαιτείται να «αποφεύγονται όσο το δυνατόν». Η υποχρέωση είναι πιο αυστηρή κι από αυτή της Σύμβασης της Χάγης του 1954, γιατί δεν προβλέπει κανενός είδους απόκλιση ακόμη κι όταν η «στρατιωτική αναγκαιότητα» το επιβάλλει. Ωστόσο, η επιφύλαξη στις διατάξεις της Σύμβασης της Χάγης παρέχει τη δυνατότητα επίκλησης της «στρατιωτικής αναγκαιότητας», σε περίπτωση που τα εμπόλεμα μέρη είναι συμβαλλόμενα και στις δυο συνθήκες (Σύμβαση της Χάγης του 1954 – Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι).<sup>68</sup>

Η υποπαράγραφος (β) του άρθρου 53 συνιστά το αντίβαρο του οφειλόμενου σεβασμού όπως ορίζεται στην υποπαράγραφο (α) του ίδιου άρθρου. Διαφορετικά η

<sup>66</sup> Ν. 1786 της 8<sup>ης</sup> Αυγούστου 1988 «Κύρωση του πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12<sup>ης</sup> Αυγούστου 1949 που αναφέρονται στην προστασία θυμάτων διεθνών ένοπλων συγκρούσεων», ΦΕΚ Α' 125.

<sup>67</sup> Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, ό.π., σ. 256. Παρεμφερή διάταξη με αυτή της υποπαράγραφου (α), προβλέπεται και στη Σύμβαση της Χάγης (άρθρο 4 παρ.1).

<sup>68</sup> Αναστασία Στρατή, ό.π., 468-469. Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, ό.π., σ. 257.

χρήση αυτών των αντικειμένων για την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας<sup>69</sup> θα ήταν ασυμβίβαστη με την υποχρέωση των συμβαλλομένων να τα σεβαστούν.

Τα πολιτιστικά αγαθά που δεν πληρούν τα κριτήρια του άρθρου 53, προστατεύονται από το άρθρο 52 που αναφέρεται στην προστασία όλων των αστικών στόχων και κατ' επέκταση και των πολιτιστικών αγαθών, όπου ορίζεται ότι οι αστικοί στόχοι δε γίνονται αντικείμενο επίθεσης ή αντιποίνων καθώς οι επιθέσεις πρέπει να περιορίζονται αυστηρά σε στρατιωτικούς στόχους.<sup>70</sup>

Σημαντική ήταν η ρύθμιση για σεβασμό της αρχής της αναλογικότητας (άρθρο 57 παρ. 2 εδ. α' περ.iii) αλλά και αυτή του άρθρου 85 (παρ.5), όπου αναγνωρίστηκε ότι η με πρόθεση επίθεση εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή τόπων λατρείας, θεωρείται, υπό ορισμένες προϋποθέσεις,<sup>71</sup> ως σοβαρή παραβίαση του Πρωτοκόλλου και ως τούτο έγκλημα πολέμου ενισχύοντας έτσι την παρεχόμενη προστασία σε σχέση με την Σύμβαση της Χάγης που δεν προέβη σε τέτοιο χαρακτηρισμό των παραβάσεων των κανόνων της. Δίδεται έτσι η δυνατότητα να διωχθούν παραβιάσεις του Πρωτοκόλλου σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, έστω κι αν αυτή η ρύθμιση περιλαμβάνει μόνο ακίνητα πολιτιστικά αγαθά και όχι στο σύνολο της πολιτιστικής κληρονομιάς και μόνο μετά από σκόπιμη επίθεση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα σκόπιμης καταστροφής μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί η συστηματική προσπάθεια εξάλειψης κάθε μη Ισλαμικού στοιχείου από το Αφγανιστάν μετά την άνοδο στην εξουσία των φανατικών ισλαμιστών Ταλιμπάν.<sup>72</sup>

---

<sup>69</sup> Η στρατιωτική προσπάθεια είναι μια ευρεία έννοια, η οποία συμπεριλαμβάνει όλες τις στρατιωτικές ενέργειες που συνδέονται με τη διεξαγωγή ενός πολέμου. Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *ό.π.*, σ. 258.

<sup>70</sup> Η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού κατάρτισε ένα κατάλογο στρατιωτικών στόχων για να συμβάλλει στην ερμηνεία του άρθρου. Έτσι, στρατιωτικούς στόχους αποτελούν: οι ένοπλες δυνάμεις, το οπλοστάσιο του αντιπάλου, οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις και τα αποθέματα, οι σιδηροδρομικές γραμμές, οι γέφυρες, οι σήραγγες, οι διώρυγες, οι βιομηχανικοί στόχοι, οι επικοινωνίες, οι στρατιωτικοί ερευνητικοί στόχοι κ.ά.

<sup>71</sup> Η επίθεση δικαιολογείται και δεν θεωρείται σοβαρή παραβίαση, εάν το συγκεκριμένο πολιτιστικό αντικείμενο χρησιμοποιήθηκε για την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας ή βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με στρατιωτικούς στόχους. Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *ό.π.*, σ. 260.

<sup>72</sup> Σχετικά για την υπόθεση βλ. Christian Manhart, "UNESCO's mandate and recent activities for the rehabilitation of Afghanistan's cultural heritage", *IRRC*, VOL.86, No 854 (June 2004), 403. Francesco Francioni – Federico Lenzerini, "The destruction of the Buddhas of Bamiyan and international law", *Eur. J. Int'l L.*, 14 (September 2003), 625-626. Μπάμπης Μπίζας, «Αφγανιστάν: Εκστρατεία στους αιώνες», *γεωτρόπιο*, 287 (15 Οκτωβρίου 2005), 26-27. Richard Saltzburg, "Cultural Property in Times of Conflict", 2006, 3, διαθέσιμο σε [www.ifla.org](http://www.ifla.org). World Monuments Watch, 2008 List of 100 Most Endangered Sites, 14, διαθέσιμο σε [www.wmf.org](http://www.wmf.org). Alex Byrne & Susanne Seidelin, "Libraries and Conflicts", 42, διαθέσιμο σε [www.ifla.org/faiife/report/intro/htm](http://www.ifla.org/faiife/report/intro/htm). Γιάννης Σακιώτης, «Αδάμαστη χώρα» στο Θαλασσίνη Δούμα, «Καλημέρα Αφγανιστάν», *γεωτρόπιο*, 95 (2 Φεβρουαρίου 2002), 43.

## **B. Το Πρωτόκολλο II<sup>73</sup> της Γενεύης του 1977 και οι ρυθμίσεις περί πολιτιστικών αγαθών και της προστασίας τους**

Το Πρωτόκολλο II της Γενεύης του 1977, στο άρθρο 16 που αναφέρεται στα πολιτιστικά αγαθά επαναλαμβάνει την απαγόρευση διάπραξης εχθρικών πράξεων κατευθυνόμενων σε ιστορικά μνημεία, έργα τέχνης ή χώρους λατρείας που αποτελούν την πολιτιστική ή πνευματική κληρονομιά των λαών καθώς και την χρησιμοποίησή τους για την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας. Καλύπτει τις μη διεθνείς συρράξεις κάτι που δεν έκαναν οι Συμβάσεις της Χάγης του 1907. Αφήνει όμως εκτός των ορίων της εφαρμογής του καταστάσεις εσωτερικών αναταραχών και εντάσεων, όπως ταραχών, μεμονωμένων και σποραδικών πράξεων βίας και άλλων πράξεων παρόμοιας φύσεως (άρθρο 1 παρ.2) τα οποία καλύπτονται από το άρθρο 19 της Σύμβασης της Χάγης και το κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης (1949).<sup>74</sup> Καλύπτει βέβαια το κενό της μη οικουμενικής αποδοχής της Σύμβασης της Χάγης του 1954, και εφαρμόζεται παράλληλα με τις διατάξεις της Σύμβασης αυτής, επιβεβαιώνοντας και συμπληρώνοντας τις. Η εφαρμογή του Πρωτοκόλλου II, αμφισβητήθηκε σε περίπτωση εσωτερικών συγκρούσεων με διεθνοποιημένο χαρακτήρα, όπως στην περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, που δεν ήταν εύκολο να προσδιοριστεί τι είδους σύγκρουση ήταν.<sup>75</sup>

---

<sup>73</sup> Ν. 2105 της 2<sup>ης</sup> Δεκεμβρίου 1992 περί «Κύρωσης του πρόσθετου Πρωτοκόλλου II στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12<sup>ης</sup> Αυγούστου 1949 για την προστασία θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων», ΦΕΚ Α' 196.

<sup>74</sup> Η επιφύλαξη των διατάξεων της Χάγης, επιτρέπει την επίθεση εναντίον πολιτιστικών αγαθών που χρησιμοποιούνται για την υποστήριξη της στρατιωτικής δράσης, αν και δεν προβλέπεται σχετική ρύθμιση στο άρθρο 16. Maja Sersic, *ό.π.*, 29.

<sup>75</sup> Σύμφωνα με το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, οι συρράξεις στη χώρα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως εσωτερικές και διεθνείς, ή ως μια εσωτερική σύγκρουση παράλληλα με μια διεθνή, ή ως μια εσωτερική σύγκρουση διεθνοποιημένη εξαιτίας εξωτερικής βοήθειας, ή ως μια διεθνής σύρραξη που αντικαταστάθηκε στη συνέχεια από μια ή περισσότερες εσωτερικές συγκρούσεις. Αναστασία Στρατή, *ό.π.*, υποσ. 37, 470-471.

#### 4. ΑΛΛΑ ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΕΝΟΠΛΗΣ ΣΥΡΡΑΞΗΣ

Εκτός από τις προαναφερθείσες συνθήκες, υπάρχουν κι άλλες διεθνείς συμβάσεις,<sup>76</sup> οι οποίες αν και δεν αφορούν αποκλειστικά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, εντούτοις περιέχουν διατάξεις σχετικές με το ζήτημα αυτό.

Το 1966, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα. Αν και το Σύμφωνο δεν αναφέρει ρητώς τα πολιτιστικά αγαθά, αναγνωρίζει τα μορφωτικά (cultural) δικαιώματα ως στενά συνδεδεμένα με τα ανθρώπινα.<sup>77</sup>

Η Σύμβαση της UNESCO του 1970,<sup>78</sup> αποτελεί επίσης σημαντικό κείμενο για την «τύχη» κινητών πολιτιστικών αγαθών, που έχουν αρπαχθεί από κατεχόμενα εδάφη θέλοντας να αναχαιτίσει το παράνομο διεθνές εμπόριο πολιτιστικών αγαθών.<sup>79</sup>

Η Σύμβαση της UNESCO του 1972<sup>80</sup> για την «Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς», στοχεύει στην προστασία και διατήρηση όχι μόνο πολιτιστικών αντικειμένων αλλά και φυσικών τοποθεσιών εξαιρετικής σημασίας για την ανθρωπότητα επεκτείνοντας έτσι το πεδίο προστασίας παρέχοντας ένα πλαίσιο για ένα διεθνές σύστημα συνεργασίας και αλληλεγγύης προς τον σκοπό αυτό. Γι'αυτό δημιουργήθηκε και η «Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς», που σύμφωνα με τις επιταγές του άρθρου 11 παρ.4, καταρτίζει, ενημερώνει και θέτει σε κυκλοφορία τον «Κατάλογο της Εν Κινδύνω Παγκόσμιας Κληρονομιάς» όπου δύναται να συμπεριληφθούν μόνο τα αγαθά της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, τα οποία απειλούνται από σοβαρούς και συγκεκριμένους κινδύνους και

<sup>76</sup> Ορισμένες ευρωπαϊκές περιφερειακές συμβάσεις δεν παρέχουν μηχανισμούς προστασίας για τα πολιτιστικά αγαθά σε καιρό πολέμου: π.χ. η Ευρωπαϊκή Μορφωτική Σύμβαση του 1954, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς του 1969 και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για Παραβάσεις σχετικά με Πολιτιστικά Αγαθά του 1985. Η Σύμβαση Unidroit για τα Κλοπιμαία ή Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά του 1995, δεν περιέχει κάποια ρητή διάταξη για τα πολιτιστικά αντικείμενα τα οποία αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, αν και ο αντιπρόσωπος της Κροατίας πρότεινε να συμπεριληφθεί αντίστοιχη ρύθμιση. Maja Sersic, ό.π., υποσ. 104, 30.

<sup>77</sup> Στο άρθρο 15, το Σύμφωνο υποστηρίζεται ότι πλήρης πραγματοποίηση των μορφωτικών δικαιωμάτων μπορεί να επέλθει μόνο αν τα κράτη-μέλη κάνουν τα απαραίτητα βήματα για να διατηρήσουν την επιστήμη και τον πολιτισμό (ελλ. μετάφραση: μόρφωση).

<sup>78</sup> «Για τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών». Ν. 1103 της 29<sup>ης</sup> Δεκεμβρίου 1980 περί κύρωσης της εν λόγω σύμβασης, ΦΕΚ Α' 297.

<sup>79</sup> J. H. Merryman, ό.π., 842 επ.

<sup>80</sup> Ν. 1126 της 10<sup>ης</sup> Φεβρουαρίου 1981 περί Κύρωσης της Σύμβασης της UNESCO για «Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς», ΦΕΚ Α' 32.

για τα οποία ζητήθηκε βοήθεια από τα κράτη στα οποία αυτά βρίσκονται. Μεταξύ των πιο μεγάλων κινδύνων για αυτά, αναφέρεται η ένοπλη σύγκρουση που έχει ήδη αρχίσει ή της οποίας απειλείται η έναρξη.

Ένα άλλο διεθνές κείμενο που κινείται σε αυτήν την κατεύθυνση είναι και η Διακήρυξη της Δρέσδης του 1982<sup>81</sup> με αντικείμενο την «Ανοικοδόμηση Μνημείων Κατεστραμμένων από τον Πόλεμο». Περιλαμβάνει μερικές σημαντικές εκτιμήσεις για την ανοικοδόμηση των πόλεων και των χωριών, καθώς και το συνακόλουθο καθήκον της προστασίας των μνημείων, που αποτελούν μια ενιαία ενότητα (άρθρο 1), μετά τον πόλεμο.

## 5. ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΣΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ (1999)

Στις 26 Μαρτίου 1999, υιοθετήθηκε το Δεύτερο Πρωτόκολλο,<sup>82</sup> το οποίο δεν τροποποιεί αλλά συμπληρώνει τις ρυθμίσεις της Σύμβασης της Χάγης του 1954 (άρθρο 2). Επομένως, ένα κράτος μπορεί να γίνει συμβαλλόμενο μέρος στο Πρωτόκολλο μόνο αν έχει ήδη δεσμευτεί από τις διατάξεις της Σύμβασης. Μέχρι σήμερα 52 κράτη έχουν προσχωρήσει ή επικυρώσει το Δεύτερο Πρωτόκολλο.<sup>83</sup>

Η ανάγκη που ώθησε τα κράτη να υιοθετήσουν το Πρωτόκολλο αυτό αναδύθηκε από την δυσκολία που αντιμετώπισαν στην εφαρμογή της Σύμβασης της Χάγης σε πολλές περιπτώσεις εθνικών συρράξεων των προηγούμενων ετών, οι οποίες ήταν εσωτερικής και εθνικής φύσεως με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ενταχθούν στο πλαίσιο των διεθνών ρυθμίσεων που είχαν διαμορφωθεί μέχρι τότε. Οι συγκρούσεις αυτές άλλωστε αποδείχθηκαν σε πολλές περιπτώσεις ιδιαίτερα καταστρεπτικές για τα πολιτιστικά αγαθά δεδομένης της προσπάθειας των ομάδων που συγκρούονταν να κάμψουν το ηθικό των αντιπάλων και να εξαλείψουν τα στοιχεία εκείνα που συμβολίζουν τις πολιτισμικές διαφορές που τους οδήγησαν στην

---

<sup>81</sup> Διαθέσιμο σε [www.icomos.org](http://www.icomos.org)

<sup>82</sup> Nout van Woudenberg, “Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict – Dutch Involvement, 2007. Προτιμήθηκε η τεχνική του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου γιατί δεν τροποποιεί αλλά συμπληρώνει τη Σύμβαση και γιατί ήταν πιο εύκολο να διαπραγματευτούν τα κράτη χωρίς τον κίνδυνο να θέσουν υπό αμφισβήτηση τα επιτεύγματα της Σύμβασης της Χάγης του 1954. Υπήρξαν κι άλλες τρεις προτάσεις που τελικά δεν υιοθετήθηκαν: α) αναθεώρηση της Σύμβασης της Χάγης, β) υιοθέτηση μιας νέας σύμβασης και γ) τροποποίηση της Σύμβασης της Χάγης με ένα Πρωτόκολλο. Vittorio Mainetti, “De nouvelles perspectives pour la protection des biens culturels en cas de conflit arme: l’entrée en vigueur du Deuxieme Protocole relative a la Convention de la Haye de 1954”, *IRRC*, vol.86 No 854 (IOYNIOS 2004), 345-346. Αναστασία Στρατή, ό.π., υποσ. 39, 472.

<sup>83</sup> [www.unesco.org](http://www.unesco.org)

σύγκρουση. Ιδιαίτερα μετά τα καταστρεπτικά αποτελέσματα για την πολιτιστική κληρονομιά που διαπιστώθηκαν στη πρώην Γιουγκοσλαβία μετά το τέλος των ενόπλων συγκρούσεων, αναγνωρίστηκε η ανάγκη να προσαρμοσθούν οι παλαιότερες ρυθμίσεις ώστε να τυγχάνουν εφαρμογής ακόμα και σε περιπτώσεις συγκρούσεων χωρίς διεθνή χαρακτήρα.

Προβλέπεται έτσι η δυνατότητα αποτελεσματικότερης επέμβασης τόσο της UNESCO όσο και άλλων ενδιαφερόμενων μερών ώστε σε περίπτωση ανάγκης να μεταφέρονται πολιτιστικά αγαθά προκειμένου να διαφυλαχθούν, ενώ ιδρύεται η «Επιτροπή» και το «Ταμείο για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίοδο Ένοπλης Σύρραξης». Η Επιτροπή θα συνδράμει στην εφαρμογή του Πρωτοκόλλου και το Ταμείο αυτό θεμελιώθηκε για να παρέχει οικονομική κι άλλη υποστήριξη στα κράτη μέλη με σκοπό την ανάληψη αναγκαίων προπαρασκευαστικών μέτρων σε περίοδο ειρήνης, για τη διάδοση του Πρωτοκόλλου και την ενίσχυση προγραμμάτων και πρωτοβουλιών μετά από έγκριση της Επιτροπής.

Κατά τη γενική προστασία σύμφωνα με το άρθρο 5,<sup>84</sup> πρέπει να λαμβάνονται τα εξής προπαρασκευαστικά μέτρα<sup>85</sup> σε καιρό ειρήνης: α) την δημιουργία αρχείων, β) τον σχεδιασμό μέτρων έκτακτης ανάγκης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση πυρκαγιάς ή δομικής κατάρρευσης, γ) την προετοιμασία για την μεταφορά κινητών πολιτιστικών αγαθών ή την πρόβλεψη για επαρκή *in situ* προστασία τέτοιων αγαθών και δ) τον προσδιορισμό αρμόδιων υπηρεσιών<sup>86</sup> υπεύθυνων για τη διαφύλαξη πολιτιστικών αγαθών. Είναι αξιοσημείωτο ότι τα μέτρα αυτά μπορούν να φανούν χρήσιμα όχι μόνο σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης αλλά

---

<sup>84</sup> Εξαιρετικό παράδειγμα λήψης τέτοιων τεχνικών μέτρων περιλαμβάνεται στην Ελβετική εθνική αναφορά για την εφαρμογή της Σύμβασης με βάση την αναφορά της Γραμματείας του 1995. Jan Hladik, “The 1954 Hague...”, *ό.π.*, 7.

<sup>85</sup> Στις 13-14 Μαΐου 2002 διεξήχθη στη Λίμα του Περού Περιφερειακή Σύνοδος Λατινοαμερικανών Ειδικών για τα Πολιτιστικά Αγαθά σε Εχθροπραξίες, με σκοπό την αναζήτηση μέτρων ενδυνάμωσης των υπάρχοντων κανόνων, όπως η απόδοση ευθυνών στις αρμόδιες αρχές, η τιμώρηση παραβιάσεων κανόνων που αφορούν τα πολιτιστικά αγαθά καθώς και η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των ενόπλων δυνάμεων, της αστυνομίας και των διοικητικών αρχών. Report of the Regional Meeting of Experts on Protection of Cultural Goods during Hostilities, held May 13 and 14, 2002, Lima, Peru. Τη σημασία των προπαρασκευαστικών μέτρων τόνισε και η Περιφερειακή Σύνοδος Ειδικών Χωρών Ασίας-Ειρηνικού το 2004 στο Πνομ Πενχ. Regional Expert Meeting on “The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict”, Phnom Penh, 6-8 December 2004.

<sup>86</sup> Χαρακτηριστικό παράδειγμα εθνικής συμβουλευτικής επιτροπής αποτελεί η Επιτροπή του Ιράν που ιδρύθηκε το 1990. Διαιρείται σε τέσσερις υπό-επιτροπές, μία εκπαιδευτική, μία τεχνική, μία νομική και μία στρατιωτική, όπου καθμία στα πλαίσια των ικανοτήτων της διαχειρίζεται τα καθήκοντα της. Jan Hladik, “The 1954 Hague...”, *ό.π.*, 3.

επίσης και σε περίπτωση φυσικών καταστροφών, όπως οι πλημμύρες ή οι σεισμοί, καθώς και για την καταπολέμηση της κλοπής πολιτιστικών αγαθών.<sup>87</sup>

Το άρθρο 9 προβλέπει λεπτομερείς ρυθμίσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε κατεχόμενες περιοχές, συμπληρώνει τα άρθρα 4 και 5 της Σύμβασης της Χάγης και μερικώς αντικαθιστά το Πρωτόκολλο Ι.<sup>88</sup> Η ρύθμισή του, η οποία θέτει ένα κράτος-μέρος που θα έχει καταλάβει ολικά ή μερικά το έδαφος άλλου συμβαλλόμενου μέρους προ των ευθυνών του για την προστασία και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, αποβλέπει κυρίως στην οριοθέτηση των πράξεων της καταλαμβάνουσας δύναμης ιδιαίτερα σε περιπτώσεις μακροχρόνιας κατοχής.<sup>89</sup>

Προβλέπει επίσης στα άρθρα 10-14 εκτός της γενικής και την απόδοση ενισχυμένης προστασίας σε πολιτιστικά αγαθά μέγιστης σπουδαιότητας για την ανθρωπότητα ώστε να μην χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς ή για την άμυνα στρατιωτικών περιοχών, η οποία χορηγείται από την «Επιτροπή για την Προστασία της Πολιτιστικής σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης» με την εγγραφή τους στον «Κατάλογο Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ενισχυμένη Προστασία» (άρθρο 11 παρ. 1-2 και 27 παρ.1 εδ.β') μετά από διαβούλευση με κυβερνητικούς και μη οργανισμούς, όπως η Επιτροπή «Μπλε Ασπίδα» και ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες, με αποτέλεσμα η πιθανότητα εναντίωσης σε μια εγγραφή στον «Κατάλογο» από κάποιο κράτος να περιορίζεται σημαντικά. Απ' την άλλη η Επιτροπή ακόμα και από μόνη της μπορεί να παρεμβαίνει για να προτείνει σε κάποιο κράτος να ζητήσει την εγγραφή στον «Κατάλογο» ενός πολιτιστικού αγαθού. Διευκολύνεται έτσι ιδιαίτερα η διαδικασία υπαγωγής πολιτιστικών αγαθών σε καθεστώς αυξημένης προστασίας<sup>90</sup> σε αντίθεση με τους περιοριστικούς αντίστοιχους όρους παλαιότερων ρυθμίσεων.

<sup>87</sup> Η εμπειρία από τις πλημμύρες στην Γερμανία και την Δημοκρατία της Τσεχίας το καλοκαίρι του 2002 έδειξαν ότι οι συνέπειες θα ήταν πού χειρότερες αν οι χώρες αυτές δεν είχαν λάβει προπαρασκευαστικά μέτρα. Jan Hladik, "Risk-Preparedness...", ό.π., 96.

<sup>88</sup> Άρθρο Ι (1). Thomas Desch, "The Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict", *YIHL*, 2 (1999), 75.

<sup>89</sup> Το λεκτικό του άρθρου 9, έχει ως στόχο να εξασφαλίσει τον υψηλότερο δυνατό βαθμό προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε κατεχόμενα εδάφη, ενώ την ίδια στιγμή προσπαθεί να μην χάσει το εφαρμόσιμο των προβλέψεων της διάταξης και στην περίπτωση της μακρόχρονης κατοχής (π.χ. κατεχόμενη Κύπρος). Thomas Desch, ό.π., 75.

<sup>90</sup> Οι κυριότερες διαφορές μεταξύ της ειδικής και της ενισχυμένης προστασίας είναι οι ακόλουθες: α) είναι πιο εύκολο να επιτευχθούν οι προϋποθέσεις για την χορήγηση της ενισχυμένης παρά της ειδικής προστασίας. β) η ενισχυμένη προστασία χορηγείται από την «Επιτροπή για την Προστασία της Πολιτιστικής σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης», ένα νέο εποπτικό όργανο για την εφαρμογή του Δεύτερου Πρωτοκόλλου (1999) καθώς και για τη Σύμβαση της Χάγης του 1954. γ) η ομοφωνία δεν είναι απαραίτητη, καθώς η ενισχυμένη προστασία μπορεί να χορηγηθεί από την πλειοψηφία των 4/5

Επιτρέπεται όμως και σε αυτό το κείμενο η επίθεση εναντίον πολιτιστικού στόχου (άρθρο 6 & 13), που έχει καταστεί από τη λειτουργία του στρατιωτικός στόχος ή σε περίπτωση που το προστατευτικό καθεστώς έχει ανασταλεί (άρθρο 14), με την επίκληση της άρσης ασυλίας βάσει αδήριτης στρατιωτικής αναγκαιότητας, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει εφικτή εναλλακτική λύση για την απόκτηση αντίστοιχου στρατιωτικού πλεονεκτήματος.

Το Δεύτερο Πρωτόκολλο περιέχει πολλές ρυθμίσεις ποινικού χαρακτήρα.<sup>91</sup> Έτσι, με την εγγραφή ενός πολιτιστικού αγαθού στον Κατάλογο, οι εχθρικές δυνάμεις θα το λάβουν σοβαρά υπόψη τους αν τελικά θα επιτεθούν γιατί αυτό θα έχει συνέπειες για τους παραβάτες. Μια από τις αδυναμίες της Σύμβασης της Χάγης του 1954 θεωρείται η έλλειψη οικουμενικής αρμοδιότητας για την τιμώρηση παραβιάσεων της Σύμβασης αυτής. Για να θεραπευθεί το κενό, το Δεύτερο Πρωτόκολλο αντιμετωπίζει τη χρήση ενός πολιτιστικού αγαθού υπό καθεστώς ενισχυμένης προστασίας για την ενίσχυση της στρατιωτικής δραστηριότητας ως σοβαρή παραβίαση που προσδίδει οικουμενική αρμοδιότητα, αναγνωρίζοντας ότι οι κυρώσεις θα καθορίζονται από τα κράτη-μέλη με βάση τις γενικές αρχές της εθνικής αλλά και της διεθνούς νομοθεσίας.<sup>92</sup>

---

των μελών της Επιτροπής, γεγονός που θα διευκολύνει την αναγνώριση αυτής της προστασίας στα πολιτιστικά αγαθά.

<sup>91</sup> Μια ομάδα χωρών (Γαλλία, Ελβετία, Μ. Βρετανία, ΗΠΑ), προωθούσαν προβλέψεις παρόμοιες με αυτές του Πρωτοκόλλου Ι, ενώ άλλες αντιπροσωπεύει ήθελαν να συνδέσουν την υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου ΙΙ με τις πρόσφατες εξελίξεις του διεθνούς δικαίου, ιδιαίτερα του διεθνούς ποινικού δικαίου. Όπως για παράδειγμα τη «Διεθνή Σύμβαση για την Καταστολή των Τρομοκρατικών Βομβαρδισμών», που υιοθέτησε η ΓΣ του ΟΗΕ στις 15 Δεκεμβρίου 1997: σε *ILM*, 37 (1998), 251 επ. Thomas Desch, ό.π., 79.

<sup>92</sup> Neeru Chadha, “Protection of Cultural Property During Armed Conflict: Recent Developments”, 5. Έτσι σύμφωνα με το άρθρο 15, σοβαρές παραβιάσεις του Πρωτοκόλλου θεωρούνται η με πρόθεση και κατά παράβαση της Σύμβασης ή του Πρωτοκόλλου τέλεση των εξής:

- α) η επίθεση κατά πολιτιστικών αγαθών υπό ενισχυμένη προστασία,
- β) η χρησιμοποίηση πολιτιστικών αγαθών υπό ενισχυμένη προστασία ή του άμεσου περιγύρου τους για την προώθηση της στρατιωτικής δράσης,
- γ) η εκτεταμένη καταστροφή ή η ιδιοποίηση πολιτιστικών αγαθών, που προστατεύονται από τη Σύμβαση ή το Πρωτόκολλο,
- δ) η επίθεση κατά πολιτιστικών αγαθών, που προστατεύονται από τη Σύμβαση και το Πρωτόκολλο κα
- ε) η κλοπή, η λεηλασία ή η παράνομη ιδιοποίηση ή οι πράξεις βανδαλισμού εναντίον πολιτιστικών αγαθών.

Κατά το άρθρο 16 παρ.1 εδ. γ', οι τρεις πρώτες παραβάσεις θεωρούνται σοβαρές, δεδομένου ότι τους αναγνωρίζεται οικουμενική δικαιοδοσία και υποχρέωση άσκησης ποινικής δίωξης (άρθρο 17).

## 6. ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ UNESCO (2003) ΠΕΡΙ ΤΗΣ «ΕΣΚΕΜΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ»<sup>93</sup>

Η Διακήρυξη αυτή δεν είναι ένα καθ' αυτό νομικά δεσμευτικό όργανο διεθνώς. Παρόλο που, δεν δημιουργεί άμεσα δικαιώματα και νομικές υποχρεώσεις για τα κράτη, εντούτοις η σπουδαιότητα της Διακήρυξης είναι αναντίρρητη στην ηθική της δύναμη, βασιζόμενη στην ομόφωνη υιοθέτηση από τα κράτη-μέλη της UNESCO, που εκπροσωπούν τη συντριπτική πλειοψηφία της διεθνούς κοινότητας.

Η Διακήρυξη αναγνωρίζει την σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη δέσμευση των κρατών-μελών της UNESCO να καταπολεμήσουν την εσκεμμένη καταστροφή σε όλα τα επίπεδα, καλύπτοντας καταστροφές, τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και περίοδο πολέμου ή κατοχή, ενώ προσφέρει πολλά μέτρα με τα οποία καλεί τα κράτη να καταπολεμήσουν το φαινόμενο αυτό, τόσο εσωτερικού όσο και διεθνούς δικαίου.

Κατά τη διάρκεια της ειρήνης, τα κράτη καλούνται να συμμορφώνονται με τις αρχές και τους σκοπούς, που περιλαμβάνονται σε ένα συγκεκριμένο αριθμό διεθνών συστάσεων και συμβάσεων σχετικών με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ενώ σε περιόδους πολέμου και κατοχής, τα κράτη καλούνται να συμμορφώνονται προς το διεθνές εθιμικό δίκαιο<sup>94</sup> και τις αρχές και τους σκοπούς των διεθνών συμβάσεων, καθώς και των συστάσεων της UNESCO για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίπτωση εχθροπραξιών. Ο ακρογωνιαίος λίθος της Διακήρυξης όμως είναι η αναγνώριση κρατικής ευθύνης για την εσκεμμένη καταστροφή πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και η ατομική ποινική ευθύνη των ατόμων που ευθύνονται όπως αναγνωρίζεται στα κεφάλαια VI και VII

<sup>93</sup> Η Διακήρυξη αναπτύχθηκε σε εκτέλεση του Ψηφίσματος 31C/26 (31<sup>η</sup> Σύνοδος της Γενικής Διάσκεψης της UNESCO, Οκτώβριος-Νοέμβριος 2001) και κατόπιν υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Διάσκεψη της UNESCO κατά την 32<sup>η</sup> Σύνοδο (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2003), λόγω του αυξανόμενου αριθμού περιπτώσεων εσκεμμένης καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ένα ιδιαίτερα γνωστό και τραγικό παράδειγμα ήταν η καταστροφή των αγαλμάτων του Βούδα του Μπαμίγιαν (Αφγανιστάν) το Μάρτιο του 2001. Διαθέσιμη σε [www.unesco.org](http://www.unesco.org).

<sup>94</sup> Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ICRC) μελετώντας συνολικά το ισχύον πλέγμα κανόνων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, τις εθνικές εφαρμογές του και τη διεθνή πρακτική κρατών και διεθνών οργάνων, αναγνώρισε ως εθιμικούς κάποιους κανόνες κάποιους που ταυτίζονται με τις σημαντικότερες ρυθμίσεις των διεθνών συνθηκών που αναφέρονται στο ζήτημα αυτό όπως τον σεβασμό και την προστασία των αγαθών αυτών τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και πολέμου, τα οποία δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς εκτός εάν αυτό είναι απολύτως επιβεβλημένο λόγω στρατιωτικής αναγκαιότητας. Σ Περράκης (επιμ. Μετάφρασης), Μελέτη για το Εθιμικό Ανθρωπιστικό Δίκαιο: Μια Συνεισφορά στην Κατανόηση και τον Σεβασμό των Κανόνων Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων, *Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κι Ανθρωπιστικής Δράσης Παντείου Πανεπιστημίου*, 2007, 1-39.

διαφοροποιούμενη από προηγούμενες σχετικές ρυθμίσεις ως προς το ότι δεν προβαίνει σε τέτοια αναγνώριση ευθύνης μόνο για καταστροφή πολιτιστικής κληρονομιάς υψίστης σημασίας για την ανθρωπότητα.

## ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΟΛΕΜΟΥ

### 1. ΚΥΠΡΟΣ

Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 και η κατοχή του 1/3 των εδαφών της από τον τουρκικό στρατό, είχε δραματικές συνέπειες για την πολιτιστική και θρησκευτική κληρονομιά του νησιού με 197 επίσημα καταγεγραμμένα μνημεία να βρίσκονται στις κατεχόμενες περιοχές.<sup>95</sup> Πολλές περιπτώσεις βανδαλισμών και συλήσεων που σημειώθηκαν παρά τις ρητές συμβατικές διατάξεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποδεικνύουν ότι η Τουρκία αγνοεί και επαναλειμμένα παραβιάζει τους δεσμευτικούς κανόνες των διεθνών συμβάσεων. Η έκταση των καταστροφών είναι μεγάλη και σε πολλές περιπτώσεις μη αναστρέψιμη.<sup>96</sup> Οι μεγαλύτερες ίσως καταστροφές παρατηρούνται στις εκκλησίες του κατεχόμενου τμήματος του νησιού ενώ συχνό είναι και το φαινόμενο παράνομης μεταφοράς χιλιάδων αρχαίων καλλιτεχνημάτων σε ξένες χώρες.<sup>97</sup>

Η καταστροφή της πολιτιστικής περιουσίας της Κύπρου δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο συμβάν και είναι πολύ ευρύτερη από τις αναπόφευκτες συνέπειες των ζημιών, που συνέβησαν κατά τη διάρκεια εχθροπραξιών, καθώς κατά μία άποψη αυτή η έκταση καταστροφής προσιδιάζει περισσότερο σε «πολιτιστική εκκαθάριση».<sup>98</sup> Έτσι, αν και πλήρες μέλος της Σύμβασης της Χάγης του 1954, η

---

<sup>95</sup> Το πόρισμα της κοινής έκθεσης εμπειρογνομόνων από τις δυο πλευρές της Πράσινης Γραμμής, που επισκέφθηκαν τα ελληνοκυπριακά μνημεία στην κατεχόμενη Κύπρο τεκμηρίωσε την άθλια κατάσταση τους, ενώ για τους 115 μουσουλμανικούς ιερούς τόπους στην ελεύθερη περιοχή της Κύπρου πιστοποίησε ότι διατηρούνταν γενικά καλά. Γιώργος Μπίστης, «Πόλεμος και Πολιτιστική Κληρονομιά», Ουάσιγκτον, 29 Ιανουαρίου 2007, διαθέσιμο σε [www.voanews.com/greek](http://www.voanews.com/greek).

<sup>96</sup> Σοφία Αντωνιάδου – Α. Bernard Knapp, «Αρχαιολογία, Πολιτική και Πολιτιστική Κληρονομιά της Κύπρου» σε Lynn Meskell, *Η Αρχαιολογία στο Στόχαστρο – Εθνικισμός, πολιτική και πολιτιστική κληρονομιά στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή*, 1995, σ. 53.

<sup>97</sup> Σύμφωνα με εκτιμήσεις της κυπριακής αστυνομίας, από την τουρκική εισβολή κι έπειτα, πάνω από 60000 αρχαία καλλιτεχνήματα έχουν παράνομα μεταφερθεί σε ξένες χώρες. Σ' αυτό τον αριθμό θα πρέπει να προστεθούν περίπου 16000 (έως 20000 σύμφωνα με άλλους υπολογισμούς) εικόνες και ψηφιδωτά από τις εκκλησίες και τα μοναστήρια της Κύπρου. Hadjisavvas Sophocles, «The Destruction of the Archeological Heritage of Cyprus», σε *Trade in Illicit Antiquities*, 2000, σ. 136.

<sup>98</sup> Σοφία Αντωνιάδου, ό.π., σ. 58.

Τουρκία απέτυχε να ανταπεξέλθει στις συμβατικές της υποχρεώσεις και αγνοεί επανειλημμένα τις δεσμευτικές ρυθμίσεις των διεθνών συμφωνιών για τις υποχρεώσεις των δυνάμεων κατοχής για προστασία των πολιτιστικών αγαθών.<sup>99</sup>

Η εκτεταμένη καταστροφή της κυπριακής πολιτιστικής κληρονομιάς, όπου αυτό έγινε από αξιωματικούς ή στρατιώτες της κατοχικής δύναμης, θεμελιώνει είτε άμεση είτε έμμεση ευθύνη της Τουρκίας καθώς ακόμα και αν υποστηριχθεί ότι η λεηλασία και καταστροφή διαπράττεται από ιδιώτες η ευθύνη του κατοχικού κράτους είναι δεδομένη και υπάρχουσα γιατί δεν την παρεμπόδισε όπως όφειλε με βάση τα άρθρα 43 και 56 των Κανονισμών της Χάγης (1907) και το άρθρο 1 παρ. 1 της Σύμβασης της Χάγης του 1954.<sup>100</sup>

Τα διαβήματα της Κύπρου προς την UNESCO δεν έφεραν κάποιο αποτέλεσμα, γιατί ο οργανισμός δεν φάνηκε ικανός να επέμβει μιας και εμφανίστηκαν διάφορα νομικά και πρακτικά προβλήματα, όπως το ότι πρόκειται για «ενδοκοινοτική διένεξη», που δεν την καλύπτει το Πρωτόκολλο I. Επιπλέον ότι, η διαπραγμάτευση με την τουρκοκυπριακή πλευρά<sup>101</sup> θα ενείχε τον κίνδυνο να θεωρηθεί ως *de facto* ή και *de jure* αναγνώριση από τον διεθνή οργανισμό της αυτό-ανακηρυχθείσας «ΤΔΒΚ».<sup>102</sup> Διαφάνηκε λοιπόν στην περίπτωση της Κύπρου η ανεπάρκεια των διεθνών νομικών ρυθμίσεων και η έλλειψη αποτελεσματικότητας τους παρά την δεδομένη παραβίασή τους.

Υπάρχουν άλλωστε πολλά παραδείγματα στην ιστορία της Κύπρου που αποδεικνύουν την αδυναμία του διεθνούς δικαίου να προστατέψει πλήρως τα πληγέντα κράτη. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του αρχαιοκάπηλου Aydin Dikmen στην κατοχή του οποίου βρέθηκαν 8000 ιερά κειμήλια και έργα τέχνης, τα οποία εκλάπησαν από 46 εκκλησίες της κατεχόμενης Κύπρου, από ένα κύκλωμα λαθρεμπόρων που κατήθυνε ο ίδιος. Η συστηματική και ως ένα βαθμό εκτεταμένη λεηλασία με τις ευλογίες του κατοχικού στρατού, διαφαίνεται από τα λεπτομερή αρχεία που διατηρούσε ο Τούρκος Aydin Dikmen.<sup>103</sup> Διαδικασίες για τον

---

<sup>99</sup> Στο ίδιο, σ.52.

<sup>100</sup> Χρυσοστομίδης Κύπρος, *Το κράτος της Κύπρου στο Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994, σ. 210-211.

<sup>101</sup> Σύμφωνα με άρθρο της Τ/Κ εφημερίδας Kibris (17.03.2001), κατά τη διάρκεια συνάντησης της λεγόμενης ‘Βουλής των Αντιπροσώπων’ (16.03.2001), το μέλος του ‘Δημοκρατικού κόμματος’ Nurten Hountavertioγλου ανέφερε την αμέλεια των υπεύθυνων όσον αφορά τη διαχείριση των αρχαίων μνημείων στα κατεχόμενα. Συγκεκριμένα ανέφερε το μοναστήρι του Αποστόλου Βαρνάβα το οποίο παρουσιάζει φθορά λόγω της υγρασίας και των μη επαρκών μέτρων προστασίας του μνημείου.

<sup>102</sup> Ντόρα Κονσολά, *ό.π.*, σ. 55.

<sup>103</sup> Ο Dikmen εξέδιδε πλαστά πιστοποιητικά για τα εν λόγω αντικείμενα. Hadjisavvas, *ό.π.*, σ. 136.

επαναπατρισμό των θησαυρών αυτών έχουν ήδη ξεκινήσει από την Κυπριακή κυβέρνηση. Όμως παρά την θετική απόφαση βαυαρικού δικαστηρίου δεν έχουν ακόμα επιστραφεί στην Κυπριακή Δημοκρατία.<sup>104</sup>

Πολύ γνωστή είναι η περίπτωση δύο τοιχογραφιών που το 1984 αποτοιχίστηκαν από την εκκλησία του Αγίου Θεωφανίου ή Ευφημιανού στην επαρχία Αμμοχώστου από ένα Τούρκο λαθρέμπορο, ο οποίος τις πούλησε.<sup>105</sup> Το Τμήμα Αρχαιοτήτων απέδειξε ότι οι τοιχογραφίες αποτοιχίστηκαν βίαια από την εκκλησία και μετά από χρονοβόρες διαπραγματεύσεις, συμφωνήθηκε ότι ανήκουν στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου. Οι τοιχογραφίες ανακτήθηκαν το 1984 από το Ίδρυμα Μενίλ (Menil Foundation), στο Houston του Texas για την Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου στην οποία ανήκουν. Πέρασαν όμως οκτώ χρόνια (1992) μέχρι να υπογραφεί από την Εκκλησία της Κύπρου και το Menil Foundation πρωτόκολλο το οποίο να προδιαγράφει ότι το Menil Foundation αναλαμβάνει την κηδεμονία των τοιχογραφιών. Η κηδεμονία αυτή συμπεριλαμβάνει και τα έξοδα επιστημονικής συντήρησης και αποκατάστασης των τοιχογραφιών με αντάλλαγμα την ισχύ της κηδεμονίας για περίοδο είκοσι ετών αρχίζοντας από το Φεβρουάριο 1992. Η συντήρηση των τοιχογραφιών διήρκεσε από το 1984 μέχρι το 1988. Οι τοιχογραφίες αναμένεται να επιστρέψουν στην Κύπρο στις αρχές του 2012, οπότε και λήγει η κηδεμονία.

Άλλη σημαντική περίπτωση με έντονο νομικό ενδιαφέρον είναι η υπόθεση «Αυτοκέφαλη Ελληνορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου ν. GOLDBERG & FELDMAN FINE ARTS INC”, 917 F.2d 278 (7<sup>th</sup> Circuit 1990).<sup>106</sup> Η υπόθεση περιλαμβάνει την αγορά ψηφιδωτών πρώιμης χριστιανικής τέχνης του 6<sup>ου</sup> αι που αφαιρέθηκαν από εκκλησία της Κύπρου από Τούρκους αρχαιοκάπηλους. Όταν λοιπόν η Αμερικανίδα αγοραστής Goldberg προσπάθησε να τα μεταπωλήσει στο Μουσείο Ζ. Πωλ Γκέττυ, η Εκκλησία της Κύπρου μαζί με την Κυπριακή Δημοκρατία έλαβαν γνώση του γεγονότος και ήγειραν αγωγή κατά της αγοράστριας

---

<sup>104</sup> Δημόσια Ακρόαση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με θέμα την «Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Κύπρο» της 11<sup>ης</sup> Απριλίου 2007 από την Επιτροπή Πολιτισμού και Παιδείας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις Βρυξέλλες, έπειτα από πρωτοβουλία του Ν. Σηφουνάκη. Διαθέσιμο σε [www.pasok.gr](http://www.pasok.gr)

<sup>105</sup> Giovanni Ricciardi, “A Heritage to Save: The Byzantine churches in ruin in the northern area of the island”, *30 DAY*, No 2 (2007), 5.

<sup>106</sup> Γραμματικάκη Αλεξίου Α. – Στρατή Α. – Μουτμελετζή Ε. – Αναγνωστοπούλου Δ., *Νόμιμη και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών*, Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001, σ. 157-158. Βαγγέλης Κουφουδάκης, *Κύπρος: ένα σύγχρονο πρόβλημα σε ιστορική προοπτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2008, σ. 213. Giovanni Ricciardi, *ό.π.*, 4. Hadjisavvas S., *ό.π.*, σ. 135

για την επιστροφή των ψηφιδωτών<sup>107</sup> ενώπιον των δικαστηρίων της Ιντιάνα. Το Ομοσπονδιακό Εφετείο, στις 24 Οκτωβρίου 1990, επιβεβαίωσε την ετυμηγορία της 3<sup>ης</sup> Αυγούστου 1989 του δικαστηρίου της Ινδιανάπολις. Το δικαστήριο επιδίωξε την εφαρμογή του αμερικανικού δικαίου με σύνθετους συλλογισμούς ως προς τον εντοπισμό του *proper law*, που δεν αναγνωρίζει την κτήση κυριότητας παρά μη κυρίου. Έκρινε, όπως και το πρωτόδικο δικαστήριο, ότι το ελβετικό δίκαιο δεν ήταν εφαρμοστέο, διότι τα ψηφιδωτά παρέμεινα στην Ελβετία ως *res in transitu*, και θεώρησαν ότι η αγοράστρια δεν επέδειξε την απαιτούμενη επιμέλεια και δεν ερεύνησε, παρόλο που οι περιστάσεις το απαιτούσαν, το νόμιμο της προέλευση των αγαθών και δικαίωσαν την Εκκλησία της Κύπρου μη αναγνωρίζοντας την καλή πίστη της Goldberg.

Η απόφαση αυτή έχει δημιουργήσει σημαντικό δεδικασμένο στις ΗΠΑ, για την προστασία της πολιτιστικής ιδιοκτησίας και αξίζει να τονιστεί ότι, χάρη σ' αυτή αναγνωρίζεται το δικαίωμα διεκδίκησης των πολιτιστικών αγαθών όχι μόνο σε κράτος αλλά και στην Εκκλησία της Κύπρου. Επίσης, δεν ασχολείται με τον φυσικό αυτουργό της κλοπής, αλλά με τον έμπορο τέχνης που θα εισπράξει το μερίδιο του λέοντος από την όλη οικονομική συναλλαγή. Στο πλαίσιο αυτό τον Απρίλιο του 1999, υπήρξε συμφωνία μεταξύ Κύπρου – ΗΠΑ, η οποία απαγόρευε στο εξής την εισαγωγή στις ΗΠΑ βυζαντινών αρχαιοτήτων προερχόμενων από την Κύπρο, χωρίς προηγούμενη άδεια από την κυβέρνηση της Δημοκρατίας της Κύπρου.<sup>108</sup>

Δεν συνέβη όμως το ίδιο στην υπόθεση που ανέκυψε ενώπιον του Δικαστηρίου του Ρότερνταμ μετά την εύρεση τεσσάρων κλεμμένων εικόνων που ήταν στην κατοχή του Ολλανδού Willem Otto Arie Lans. Τον Οκτώβριο του 1996 η Εκκλησία της Κύπρου και η Κυπριακή Κυβέρνηση υπέβαλαν μήνυση στο Επαρχιακό Δικαστήριο του Ρότερνταμ για να επαναπατρισθούν οι τέσσερις αυτές εικόνες.

<sup>107</sup> Κατά τη θεωρητική νομική προσέγγιση που αντιτίθεται στην εθνική προστασία αγαθών από τα κράτη προέλευσης τους, θα έπρεπε να υπάρξει διάκριση μεταξύ πολύτιμων πολιτιστικών αγαθών και πολιτιστικών αγαθών ίσως όχι τόσο πολύτιμων, με θρησκευτική αξία. Για τα τελευταία, των οποίων η αξία για ορισμένους δεν είναι τόσο μεγάλη, θα μπορούσαν να επιστραφούν, εφόσον συνδέονται άμεσα με τόπο θρησκευτικής λατρείας στον οποίο από τη φύση τους ανήκουν. Έτσι τα δικαστήρια της Ιντιάνα συνέβαλαν στη δημιουργία ανάλογης νομολογίας για πολιτιστικά αγαθά θρησκευτικού χαρακτήρα. Βλ. Παπαγιάννης Μ. Ι., «Το εμπόριο πολιτιστικών αγαθών στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης», *Αρμενόπουλος*, 6 (1994), 651-652.

<sup>108</sup> Τα επόμενα χρόνια έγινε τροποποίηση του καθεστώτος αυτού αλλά και προσπάθεια να διευρυνθεί ο περιορισμός και για άλλες κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών. Βλ. Federal Register Notice 19CFR Part 12 [CBP Dec. 06-22] RIN 1505-AB72 on «Import Restrictions on Byzantine Ecclesiastical and Ritual Ethnological Material from Cyprus». Memorandum between USA and Cyprus concerning the imposition of import restrictions on pre-classical and classical archaeological objects (2002). Federal Register/Vol. 67, No 139/ July 2002/ Rules and Regulations on «Import Restrictions Imposed on Pre-classical and Classical Archaeological Materials originating in Cyprus».

Δυστυχώς, το Φεβρουάριο του 1999 το Επαρχιακό Δικαστήριο του Ρότερνταμ αποφάσισε ότι οι εκκλησιαστικές εικόνες πρέπει να παραμείνουν στην κατοχή του ηλικιωμένου ζεύγους Ολλανδών οι οποίοι είχαν αγοράσει τις εικόνες από έναν Αρμένιο συλλέκτη αναγνωρίζοντας την καλή πίστη του αγοραστή αλλά και θέτοντας το νομικό επιχείρημα ότι η Ολλανδία δεν είχε θέσει σε εφαρμογή τη Σύμβαση της Χάγης και άρα δεν δεσμεύεται από αυτήν.<sup>109</sup>

Τα τελευταία χρόνια μπορεί να βρει κανείς στον Τ/Κ τύπο πληροφορίες για παράνομες ανασκαφές στις επαρχίες Αμμοχώστου και Κερύνειας. Οι ανασκαφές αυτές διενεργούνται παράνομα και παραβιάζουν τις Παγκόσμιες Συμβάσεις της UNESCO (1954, 1970 και 1972) οι οποίες τονίζουν ότι αποτελεί παράνομη πράξη η ανασκαφική έρευνα και κάθε άλλη αρχαιολογική έρευνα σε εδάφη υπό κατοχή. Μάλιστα η Σύσταση της UNESCO του 1956 για τις «Εφαρμοστέες Διεθνείς Αρχές σε Αρχαιολογικές Ανασκαφές» στο άρθρο 32 του Κεφαλαίου VI, ορίζει ότι σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, κάθε συμβαλλόμενο κράτος που κατέχει το έδαφος ενός άλλου κράτους οφείλει να απέχει από κάθε διενέργεια αρχαιολογικών ανασκαφών στην κατεχόμενη περιοχή και αν τύχει να βρεθούν αντικείμενα οφείλει να λάβει όλα τα δυνατά μέτρα για να τα προστατεύσει και μετά το πέρας των εχθροπραξιών, να τα παραδώσει στις αρμόδιες αρχές της κατεχόμενης περιοχής μαζί με όλα τα σχετικά έγγραφα.

Πρόσφατες εξελίξεις δείχνουν μια αισιόδοξη προοπτική για το διαιρεμένο νησί, τουλάχιστον στο πεδίο του πολιτισμού καθώς μετά από Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το Δεκέμβριο του 2006 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε το σχέδιο για μια συστηματική καταλογράφηση των θρησκευτικών μνημείων της κατεχόμενης Κύπρου και εκτίμηση των ζημιών εξαιτίας της κατοχής και της λεηλασίας, έτσι ώστε να προχωρήσει η αναστήλωση και διάσωση των εν λόγω μνημείων. Το βασικό στοιχείο είναι ότι, η ΕΕ παρενέβη σε ένα ζήτημα που σαφώς εμπλέκει τον πολιτισμό, όμως θα έχει και πολιτικές συνέπειες γιατί οι αυτοαποκαλούμενες τουρκοκυπριακές αρχές θα πρέπει να αποδεχτούν λύσεις για την πρακτική εφαρμογή αυτή της απόφασης.<sup>110</sup> Παράλληλα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με Ψήφισμα<sup>111</sup> του για την πρόοδο της Τουρκίας για το 2007, ζητά από την Τουρκία να τηρήσει τις υποχρεώσεις της για την προστασία της θρησκευτικής και

<sup>109</sup> Πληροφορίες από [www.prosfigikovima.gr](http://www.prosfigikovima.gr) και [www.mcw.gov.cy](http://www.mcw.gov.cy).

<sup>110</sup> [www.cyprus-mail.com/](http://www.cyprus-mail.com/)

<sup>111</sup> Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 21<sup>ης</sup> Μαΐου 2008 σχετικά με την έκθεση προόδου για την Τουρκία για το 2007 (2007/2269(INI)).

πολιτιστικής κληρονομιάς (άρθρο 11). Επίσης τονίζει την ανάγκη συνολικής διευθέτησης του κυπριακού προβλήματος (άρθρο 41).

## 2. ΙΡΑΚ

### Α. ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ (1990-1991)

Το Ιράκ είχε επικυρώσει την Σύμβαση της Χάγης και το Πρώτο Πρωτόκολλο την 21/12/1967 και την Σύμβαση για την Παγκόσμια Φυσική και Πολιτιστική Κληρονομιά την 05/03/1974. Επομένως οι εκτεταμένες λεηλασίες ιδιωτικής και δημόσιας περιουσίας και η αρπαγή του δημόσιου θησαυρού του κράτους του Κουβέιτ από την πρώτη μέρα της εισβολής (2 Αυγούστου 1990), παραβίαζαν και τα άρθρα του προσαρτημένου κανονισμού στη Τέταρτη Σύμβαση της Χάγης του 1907, τα οποία έχουν ισχύ εθιμικού δικαίου και άρα είναι δεσμευτικά προς όλα τα κράτη περιλαμβάνοντας περιορισμούς που θα πρέπει να σέβεται το κατοχικό κράτος<sup>112</sup> αλλά και τις σχετικές διατάξεις της Σύμβασης της Χάγης μιας και συμβαλλόμενο μέρος δεν ήταν μόνο το Ιράκ αλλά και το Κουβέιτ<sup>113</sup>. Σημαντική ήταν η προσφορά του Πρωτοκόλλου Ι στη Σύμβαση της Χάγης, για το ζήτημα της επιτυχούς επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών. Ο Ιρακινός υπουργός Εξωτερικών Tariq Aziz, μετά την ήττα των ιρακινών δυνάμεων υποσχέθηκε στα Ηνωμένα Έθνη τον Ιούνιο του 1991 ότι τα έργα που αφαιρέθηκαν θα επιστρέφονταν. Πράγματι, το μεγαλύτερο μέρος αυτών των αντικειμένων επεστράφησαν το 1991 και το 1992.<sup>114</sup> Αυτό δεν θα είχε επιτευχθεί χωρίς το ΣΑ του ΟΗΕ, που υιοθέτησε δύο σημαντικές αποφάσεις την 686/2 Μαρτίου 1991<sup>115</sup> και την 687/3 Απριλίου 1991.<sup>116</sup>

Οι ΗΠΑ αν και είχαν υπογράψει το κείμενο της Σύμβασης της Χάγης δεν την είχαν επικυρώσει ακόμα, επειδή στο State Department κυριαρχούσε η πεποίθηση ότι αυτό θα τους εμπόδιζε να χρησιμοποιούν πυρηνικά όπλα ή ακόμα και να προβούν σε

---

<sup>112</sup> Κρατερός Μ. Ιωάννου, *Ο πόλεμος στον Περσικό κόλπο και το Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991, σ. 139.

<sup>113</sup> *The Role of the Law of War, I.L.M.*, 31(1) (1992), 616.

<sup>114</sup> Victoria A. Biron, *ό.π.*, 235.

<sup>115</sup> U.N. Doc. S/RES/686 (1991): Στην παρ. 2 (δ) ορίζει ότι το Ιράκ πρέπει να επιστρέψει την περιουσία του Κουβέιτ, που κατέσχεσε και μάλιστα η διαδικασία αυτή πρέπει να ολοκληρωθεί στο συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα.

<sup>116</sup> U.N. Doc. S/RES/687 (1991): Στην παρ. 15 καλεί το Γενικό Γραμματέα να υποβάλλει αναφορά στο ΣΑ για τα μέτρα τα οποία ελήφθησαν με σκοπό να διευκολύνουν την επιστροφή όλων των περιουσιακών αγαθών στο Κουβέιτ, τα οποία κατελήφθησαν από το Ιράκ, συμπεριλαμβανομένου και ενός καταλόγου με κάθε είδους περιουσιακά αγαθά για τα οποία το Κουβέιτ επισημαίνει ότι δεν έχουν επιστραφεί ή δεν έχουν επιστραφεί ακέραια.

συμβατικούς βομβαρδισμούς.<sup>117</sup> Παρόλο αυτά, είχαν συμπεριλάβει κάποια στοιχεία της Σύμβασης της Χάγης και των Πρωτοκόλλων του 1977<sup>118</sup> στα στρατιωτικά τους εγχειρίδια και ακολούθησαν τις διατάξεις τους στον πόλεμο του Περσικού Κόλπου.<sup>119</sup> Οι ΗΠΑ κυκλοφόρησαν κατάλογο με τοποθεσίες και μνημεία που δεν έπρεπε να αποτελέσουν στόχο επίθεσης (non fire target list).<sup>120</sup> Βέβαια πρέπει να τονίσουμε ότι στο χάος που ακολούθησε τον Πόλεμο στον Περσικό κόλπο, περίπου 4000 αντικείμενα εκλάπησαν από μουσεία επτά ιρακινών πόλεων. Οι ειδικοί ανέφεραν ότι πολλά από αυτά άρχισαν να εμφανίζονται σε αγορές τέχνης του Λονδίνου και της Νέας Υόρκης.<sup>121</sup>

## B. ΕΙΣΒΟΛΗ ΣΤΟ ΙΡΑΚ (2003)

Το μέγεθος της ζημιάς<sup>122</sup> που υπέστη το Ιράκ μετά την εισβολή του 2003 μπορεί να γίνει αντιληπτό αν αναλογισθεί κανείς την μακραίωνη ιστορία του και την συνδυάσει με τους εκτεταμένους βομβαρδισμούς αλλά και τις λεηλασίες όπως αυτή

<sup>117</sup> R. Mastalir, “A Proposal for Protecting the ‘Cultural’ and ‘Property’ – Aspects of Cultural Property Under International Law”, *Fordham Int’l L. J.*, 16 (1993), 1048-1049. James A. R. Nazfiger, “Art loss in Iraq: Protection of Cultural Heritage in time of War and its Aftermath”, *Iraq Double Issue*, 6 (2007). Η ίδια αντίληψη επικρατούσε στο Η. Βασίλειο για την άρνηση επικύρωσης της Σύμβασης της Χάγης. David Gaimster, “Protecting the Past in Times of War: UK Progress towards accession to the 1954 Hague Convention”, *The Institute of Field Archeologists Yearbook and Directory*, 2004, 35-36.

<sup>118</sup> George H. Aldrich, “Prospects for United States Ratification of Additional Protocol I to the 1949 Geneva Conventions”, *AM. J. INT’L L.*, 85 (1991), 1-5.

<sup>119</sup> Victoria A. Birov, ό.π., 234. Για ορισμένες πληροφορίες σχετικά με τα στρατιωτικά εγχειρίδια των ΗΠΑ βλ. Mathew D. Thurlow, “Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports with International Law”, *YHRDLJ*, 8 (2005), 166-168 & J. M. Henckaerts – L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, Vol. II, 2005, σ. 744-745.

<sup>120</sup> Όμως δεν έδειξαν την ίδια ευαισθησία κατά το βομβαρδισμό της Βαγδάτης για τις αρχαιότητες της, αν και οι περισσότεροι αρχαιολόγοι συμφωνούν ότι οι ζημιές στις πολιτιστικές τοποθεσίες της χώρας ήταν μικρές. Victoria A. Birov, ό.π., 234.

<sup>121</sup> Αναστασία Γραμματικάκη-Αλεξίου, ό.π., υποσ. 23, σ. 214. Victoria A. Birov, ό.π., 238-239. Andrew Harrington, “Protecting Museum Collections During Times of War: What have we learned from Iraq?”, 2005, 10, διαθέσιμο σε <http://icom.museum>.

<sup>122</sup> Ιράκ, πόλεμος και αρχαιολογικοί θησαυροί», 2 Μαρτίου 2003, διαθέσιμο σε [www.bbcgreek.com](http://www.bbcgreek.com). Σ. Λοβέρδου, «Ιεροί Θησαυροί», *Focus*, 108 (Φεβρουάριος 2009), 48-52. K. Gajenda Singh, “Destruction of World’s Eastern Heritage in Iraq”, 7<sup>th</sup> December 2003, διαθέσιμο σε <http://www.aljazeeraah.info/>. Για μια πιο εκτενή αναφορά σε απώλειες βιβλιοθηκών και αρχείων βλ. “Assessment of damage to Libraries and Archives in Iraq”, 1<sup>st</sup> May 2003, διαθέσιμο σε [www.ifla.org](http://www.ifla.org). “Iraq – The cradle of civilization at risk, Cultural heritage and historical monuments”, H-Museum’s Current focus, 21 March 2003. Υπολογίζεται οι παράνομες ανασκαφές στο Ιράκ έχουν προκαλέσει ζημιές ύψους 10 δις \$. «Iraq’s Antiquities Looted», *Institute for War and Peace Reporting*, 31<sup>st</sup> July 2008.









Το Καταστατικό δεν αναφέρεται στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 ή τα Πρωτόκολλα του 1977, αλλά συμβάλλει στο να επιβεβαιώσει κάποιους κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου ως εθιμικού δικαίου. Μάλιστα ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ τόνισε ότι η αρχή *nullum crimen sine lege* απαιτεί το Δικαστήριο να εφαρμόζει κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου,<sup>140</sup> οι οποίοι είναι πέρα από κάθε αμφιβολία τμήμα του εθιμικού δικαίου, έτσι ώστε να μην ανακύπτει το πρόβλημα προσχώρησης ορισμένων χωρών σε συγκεκριμένες συμβάσεις. Έτσι θα προσπερνούσε το πρόβλημα της μη προσχώρησης σε διάφορες συνθήκες των διάδοχων κρατών της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

Για πρώτη φορά μετά τη δίκη της Νυρεμβέργης, ασκήθηκε ποινική δίωξη για την καταστροφή και τη λεηλασία πολιτιστικών αγαθών από το Δικαστήριο στην περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Επρόκειτο για τον *Radovan Karadzic* και τον *Ratko Mladic* το 1995. Οι δύο άντρες κατηγορήθηκαν για τη συστηματική και εσκεμμένη καταστροφή, την περίοδο Απριλίου 1992 - Μαΐου 1995, των μουσουλμανικών και ρωμαιοκαθολικών χώρων λατρείας στη Βοσνία Ερζεγοβίνη, σε περιοχές που ελέγχονταν πλήρως από το σερβικό στρατό και τη σερβική αστυνομία, όπως η Μπάνια Λούκα κ.ά.<sup>141</sup>

Το 2000 ο *Tihomir Blaskic*<sup>142</sup> καταδικάστηκε σε πολυετή φυλάκιση γιατί είχε διατάξει τη λεηλασία και καταστροφή μουσουλμανικών ιδρυμάτων της Βοσνίας Ερζεγοβίνης αφιερωμένων στη θρησκεία και την εκπαίδευση από τον Αύγουστο του 1992 έως τον Ιούνιο του 1993. Το δικαστήριο έκρινε ότι τα εν λόγω ιδρύματα δεν χρησιμοποιούνταν για στρατιωτικούς σκοπούς την επίμαχη περίοδο, αλλά και δεν

---

η κατάσχεση, καταστροφή ή εκ προθέσεως πρόκληση ζημιάς σε ιδρύματα που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, την φιλανθρωπία και την εκπαίδευση, τις τέχνες και τις επιστήμες, τα ιστορικά μνημεία και τα έργα τέχνης και των επιστημών.

Στο άρθρο 20 παρ. f (iv), συμπεριλαμβάνεται η λεηλασία στις πράξεις, που διενεργούνται κατά παράβαση των κανόνων του ανθρωπιστικού δικαίου που εφαρμόζονται σε ένοπλες συρράξεις μη διεθνούς χαρακτήρα. Draft Code Crimes against the Peace and Security of Mankind, *Yearbook of International Law Commission*, 2 (1996).

<sup>140</sup> Αυτό το τμήμα του ανθρωπιστικού δικαίου περιλαμβάνει: τις 4 Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 για τα Θύματα του Πολέμου, τη Σύμβαση της Χάγης (IV) του 1907 για τους Νόμους και τα Έθιμα Πολέμου και τους Προσαρτημένους σ' αυτή Κανονισμούς του 1907, τη Σύμβαση για την Πρόληψη αι Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας του 1948 και το Χάρτη του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης (1945). Th. Meron, "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law", *Am. Journal of International Law*, 88 (1994), 79.

<sup>141</sup> KARADZIC and MLADIC, IT-95-5. Initial Indictment, 24 July 1995, [count 6, par.37-39], διαθέσιμο σε [www.un.org/icty.htm](http://www.un.org/icty.htm).

<sup>142</sup> Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, ό.π., σ. 163-165. Για το ζήτημα της ευθύνης του διοικητή βλ. Ruth Wedgwood, "International Criminal Tribunals and State Sources of Proof: The Case of Tihomir Blaskic", *Leiden Journal of International Law*, 11 (1998), 637-639.

βρίσκονταν σε άμεση γειννίαση με στρατιωτικούς στόχους, έτσι ώστε να δικαιολογηθεί ενδεχόμενη επίθεση εναντίον τους, η οποία κρίθηκε εσκεμμένη.<sup>143</sup>

Το Δικαστήριο στην απόφαση του για την υπόθεση *Prosecutor v. Kordic & Cerkez* το 2001, αποφάνθηκε ότι τα εκπαιδευτικά ιδρύματα αποτελούν αναμφισβήτητα ακίνητη περιουσία μεγάλης σημασίας για την πολιτιστική κληρονομιά των λαών, έτσι ώστε χωρίς εξαίρεση να αποτελούν κέντρα μάθησης, τέχνης και επιστημών, με τις πολύτιμες συλλογές βιβλίων, έργων τέχνης και επιστήμης που περιέχουν.<sup>144</sup> Γι' αυτό τελικά έκρινε και τους δύο κατηγορουμένους ένοχους για παραβίαση των νόμων ή εθίμων περί πολέμου σε βάρος της πολιτιστικής κληρονομιάς.<sup>145</sup> Στην ίδια απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι η καταστροφή πολιτιστικής κληρονομιάς με διακριτικό σκοπό εις βάρος μιας πολιτιστικά διακριτής ομάδας, πέρα από έγκλημα πολέμου, μπορεί να θεωρηθεί ένα στοιχείο του εγκλήματος εις βάρος της ανθρωπότητας, ειδικά του εγκλήματος δίωξης στα πλαίσια της έννοιας του άρθρου 5 παρ. (h) του Καταστατικού του Δικαστηρίου.<sup>146</sup>

Το Δικαστήριο στην υπόθεση *Prosecutor v. Krstic* θεωρεί ότι η εσκεμμένη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας εθνότητας μπορεί να αποτελεί απόδειξη του στοιχείου της εγκληματικής πράξης, που απαιτείται για την τέλεση του εγκλήματος της γενοκτονίας.<sup>147</sup> Αυτό δίνει έμφαση στην κοινωνική ύπαρξη μιας ομάδας, σε αντίθεση με την καθαρά βιολογική επιβίωση της, με τις συνέπειες από τη συστηματική καταστροφή συμβολικών τοποθεσιών και κτιρίων του πολιτισμού και της θρησκείας της να αποκαλύπτουν, υπό κατάλληλες συνθήκες, την ύπαρξη πρόθεσης εξόντωσης ολικά ή μερικά της ομάδας αυτής, όπως ορίζει η Σύμβαση της Γενοκτονίας του 1948.

Η υπόθεση *Prosecutor v. Strugar*<sup>148</sup> παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί σχετίζεται με το βομβαρδισμό της πόλης του Ντουμπρόβνικ, εγγεγραμμένη στον Κατάλογο της

<sup>143</sup> BLASKIC, IT-95-14, Trial Chamber I, *The Prosecutor v. Tihomir Blaskic*, Decision of 3<sup>rd</sup> March 2000, [κεφ. 14, παρ. 185, 419-423], διαθέσιμο σε [www.un.org/icty/judgment.htm](http://www.un.org/icty/judgment.htm).

<sup>144</sup> *Prosecutor v. Kordic & Cerkez*, ICTY Case No. IT-95-14/2-T (ICTY Judgment, Feb. 26, 2001) παρ. 360, διαθέσιμο σε [www.un.org/icty/kordic/trialc/judgment/kortj010226e.pdf](http://www.un.org/icty/kordic/trialc/judgment/kortj010226e.pdf).

<sup>145</sup> Στο ίδιο, κεφ. 43-44.

<sup>146</sup> Στο ίδιο, παρ. 207. Για παράδειγμα οι αδικαιολόγητες δημεύσεις και καταστροφές από τις κροατικές δυνάμεις σε κτίρια-σύμβολα των μουσουλμάνων είχε τη μορφή δίωξης των πληθυσμών. Το μουσουλμανικό χωριό Αχμίτσι, για παράδειγμα, δεν είχε καμιά στρατιωτική σημασία για την έκβαση του πολέμου, αλλά αντίθετα συμβόλιζε τον μουσουλμανικό πολιτισμό της Βοσνίας. Hiram Abtahi, *ό.π.*, 26-27.

<sup>147</sup> *Prosecutor v. Krstic*, ICTY Case No. IT-98-33-T (ICTY Judgment, Aug. 2, 2001), διαθέσιμο σε [www.un.org/icty/krstic/TrialC1/judgement/krs-tj010802e.pdf](http://www.un.org/icty/krstic/TrialC1/judgement/krs-tj010802e.pdf).

<sup>148</sup> *Prosecutor v. Strugar*, ICTY Case No. IT-01-42-PT (ICTY Judgment, third amended indictment filed Dec. 10.2003).

UNESCO, και ως εκ τούτου θέση παγκόσμιας αξίας για την ανθρωπότητα σαν σύνολο. Ο *Strugar* ως διοικητής του γιουγκοσλαβικού στρατού, ήταν υπεύθυνος για τον βομβαρδισμό της πόλης. Η ετυμηγορία εις βάρος του ήταν ότι ήταν υπεύθυνος για την εσκεμμένη καταστροφή ενός πολιτιστικού αγαθού εξαιρετικής σημασίας για την ανθρωπότητα.

Αξίζει να επισημανθεί ότι οι χώρες που πρωτοστάτησαν στη σωτηρία μνημείων κατά τον εμφύλιο στην πρώην Γιουγκοσλαβία και βοήθησαν στην αποκατάσταση των απωλειών, ήταν οι ίδιες που το 1999 συμμετείχαν ή αδιαφόρησαν κατά τους βομβαρδισμούς της Σερβίας και του Κοσόβου. Οι ανηλεείς βομβαρδισμοί προκάλεσαν σημαντικές ζημιές καταστρέφοντας τα υστεροβυζαντινά μοναστήρια και τις εκκλησίες της περιοχής, δείχνοντας της σημασία που απέδωσε η «πολιτισμένη δύση» στην πολιτιστική κληρονομιά της Ορθοδοξίας.<sup>149</sup> Δυστυχώς από το 1999 κι έπειτα οι σχέσεις μεταξύ Σέρβων και Αλβανών είναι ιδιαίτερα τεταμένες. Ειδικά στη Μιτρόβιτσα,<sup>150</sup> στο βόρειο τμήμα της οποίας υπερτερούν οι Σέρβοι. Από το 1999 έως το 2004, σημαντικός αριθμός μνημείων στο Κόσοβο δέχτηκε σοβαρό πλήγμα κατά τη διάρκεια των αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων στην περιοχή.<sup>151</sup>

---

<sup>149</sup> Σημαντικές καταστροφές υπέστησαν οι μονές της Ντέτσανη, της Σοπότσανη, της Γκρατσάνιτσα και της Στουντένιτσα. Μάνος Στεφανίδης, Εγκυκλοπαίδεια Ελληνομουσείον, *Επτά αιώνες ζωγραφικής: Τα κάτοπτρα του παραδείσου*, Εκδόσεις Μίλητος, 2009, σ. 50-53. Παγκόσμια Πολιτιστική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 9, ό.π., σ. 153. Όπως είναι φυσικό πόλεις όπως το Βελιγράδι, η Νις, το Νόβι Σαντ, η Πρίστινα κ.ά., δέχτηκαν ουκ ολίγα πυρά από τις νατοϊκές δυνάμεις, που επιθυμούσαν με κάθε τίμημα να γονατίσουν τη σερβική αντίσταση. Στο ίδιο, σ. 134-139. Παγκόσμιος Γεωγραφικός Άτλας, τ. 4, ό.π., σ. 203. Ζημιές υπέστη και το Σέτινιε, η παλιά ιστορική πρωτεύουσα του Μαυροβουνίου. Υπολογίζεται από τους διεθνείς οργανισμούς ότι στο Κόσοβο υπάρχουν 1400 μνημεία, από τα οποία 62 έχουν κηρυχθεί ως μνημεία πολιτισμού εξαιρετικής αξίας. «Παρέμβαση για τα ιστορικά μνημεία της Γιουγκοσλαβίας», *Ενημερωτικό Δελτίο ΤΕΕ – ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ*, τ. 2048, 26 Απριλίου 1999, διαθέσιμο σε [www.tee.gr](http://www.tee.gr)

<sup>150</sup> Αποστόλης Φωτιάδης, «Σερβικά δάκρυα σε αλβανική γη», *Κ (Ενθετο Καθημερινής)*, 302 (15 Μαρτίου 2009), 37-41.

<sup>151</sup> Παγκόσμια Πολιτιστική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 9, ό.π., σ. 163-167. Έως το Μάρτιο του 2004 αναφέρεται ότι είχαν καταστραφεί 200 τζαμιά από τους Σέρβους και 140 εκκλησίες από τους Αλβανούς. Edwin R. Micewski – Gerhard Sladek, ό.π., σ. 91.



## ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΠΡΙΝ ΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ<sup>153</sup>

Το Διεθνές Γραφείο Μουσείων (ΔΓΜ), ιδρύθηκε το 1926 στο Παρίσι ως τμήμα του Διεθνούς Ινστιτούτου Πνευματικής Συνεργασίας (ΔΙΠΣ), οργάνωσε το 1931 το Συνέδριο των Αθηνών με σκοπό να εξετάσει τα προβλήματα συντήρησης και αποκατάστασης των αρχιτεκτονικών μνημείων που αποτελεί την πρώτη δήλωση γενικών αρχών και θεωριών σχετικά με την προστασία των ιστορικών μνημείων (Χάρτης των Αθηνών) καθώς και το τέταρτο από τα «Διεθνή Συνέδρια Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής» το 1933, με κύριο στόχο την επεξεργασία των γενικών αρχών της πολεοδομίας ενώ το 1937, το Διεθνές Γραφείο Μουσείων βοήθησε στην διεξαγωγή στο Κάιρο μιας διεθνούς συνδιάσκεψης για τις αρχαιολογικές ανασκαφές.<sup>154</sup>

## ΔΡΑΣΗ UNESCO<sup>155</sup>

Μετά το τέλος του πολέμου, διεξήχθη στο Λονδίνο τον Νοέμβριο του 1945 συνδιάσκεψη για τη δημιουργία της UNESCO. Το καταστατικό της, που τέθηκε σε ισχύ τον Νοέμβριο του 1946, διατάζει τον οργανισμό να διαφυλάξει 'τη συντήρηση και προστασία του παγκόσμιου κληροδοτήματος σε βιβλία, έργα τέχνης και μνημεία της ιστορίας και της επιστήμης'. Το 1965, η ιδέα ενός Παγκόσμιου Καταπιστεύματος (World Heritage Trust) που θα συνδύαζε στοιχεία πολιτιστικά και φύσης, διεξήχθη στις ΗΠΑ από μια Επιτροπή για τη Συντήρηση και Ανάπτυξη των Φυσικών Πόρων. Έτσι στις 16 Νοεμβρίου 1972, υιοθετήθηκε στη Στοκχόλμη η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς.

Στην ίδια Γενική Συνδιάσκεψη, στην οποία υιοθετήθηκε η παραπάνω Σύμβαση, εγκρίθηκε η Σύσταση για την Προστασία σε Εθνικό Επίπεδο της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς. Το αντικείμενο της σχετίζεται με αυτό της Σύμβασης αλλά διαφέρει σε δύο σημεία. Η Σύμβαση αναφέρεται στα μνημεία και τις θέσεις παγκόσμιας σπουδαιότητας ενώ η Σύσταση διευρύνει το αντικείμενο της προστασίας της, ώστε να καλύψει όλα τα στοιχεία της κληρονομιάς μιας χώρας, ανεξάρτητα από τη σημασία τους. Επιπλέον η Σύμβαση προβλέπει τη συνεργασία

<sup>153</sup> Ντόρα Κονσολά, ό.π., σ. 61-63. Francesco Bandarin, *World Heritage – Challenges for the Millenium*, UNESCO World Heritage Centre, 2007, σ. 26-27. διαθέσιμο σε <http://whc.unesco.org>.

<sup>154</sup> Τα αποτελέσματα της συνδιάσκεψης αποτέλεσαν τη βάση για τη Σύσταση της UNESCO για τις Διεθνείς Αρχές που Εφαρμόζονται σε Αρχαιολογικές Ανασκαφές (1956).

<sup>155</sup> Francesco Bandarin, ό.π., σ. 28-29. Ντόρα Κονσολά, ό.π., σ. 63-68.





## **ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΘΕΣΙΩΝ (1964)<sup>160</sup>**

Το Δεύτερο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων, που συνήλθε στη Βενετία το Μάη του 1964, υιοθέτησε το Χάρτη της Βενετίας που περιείχε τις βασικές αρχές συντήρησης, αποκατάστασης, καταγραφής, τεχνικής υποστήριξης, ανασκαφής, δημοσίευσης και σεβασμού των αρχιτεκτονικών μνημείων. Το κείμενο αυτό θεωρήθηκε απαραίτητο για την αναθεώρηση του Χάρτη της Αθήνας (1931) για την Αποκατάσταση των Ιστορικών Μνημείων και οδήγησε στην ίδρυση του ICOMOS. Ο Χάρτης της Βενετίας θεωρείται σημαντικός για την εφαρμογή της Σύμβασης της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, καθώς το ICOMOS την έχει αναγνωρίσει ως βασικές ηθικές κατευθυντήριες γραμμές. Η αντίληψη για κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και κοινή ευθύνη για τη διάσωση της περιέχεται και στο προοίμιο του Χάρτη αυτού. Κατά το άρθρο 3 ο σκοπός της συντήρησης και αποκατάστασης των μνημείων είναι η διάσωση τους όχι μόνο ως έργων τέχνης αλλά και ως ιστορικών μαρτυριών.

### **Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ**

Πλήθος σχετικών κειμένων έχει υπογράψει και το Συμβούλιο της Ευρώπης όπως για παράδειγμα η Ευρωπαϊκή Μορφωτική Σύμβαση το 1954, που αποτελεί την πρώτη ευρωπαϊκή διακρατική συμφωνία για πολιτιστικά θέματα. Υπογραμμίζεται έτσι η υποχρέωση των Ευρωπαϊκών κρατών να συμβάλλουν στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών θεωρώντας τα ως αναπόσπαστο τμήμα της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης.

Επίσης το 1969 υπογράφεται στο Λονδίνο η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς που θεωρεί ότι η αρχαιολογική κληρονομιά είναι ουσιώδης για τη γνώση της ιστορίας των πολιτισμών αναγνωρίζοντας ηθική ευθύνη για προστασία όχι μόνο στο άμεσα ενδιαφερόμενο κράτος αλλά και σε όλα ευρωπαϊκά κράτη από κοινού. Το πρώτο βήμα για την προστασία αυτής της κληρονομιάς πρέπει να είναι η εφαρμογή των πλέον αυστηρών

---

<sup>160</sup> Στο ίδιο, ό.π., σ. 549-557.

επιστημονικών μεθόδων στην αρχαιολογική έρευνα ή τις ανακαλύψεις, με σκοπό τη διατήρηση πλήρως της ιστορικής τους σημασίας και την προφύλαξη από οριστική απώλεια επιστημονικών πληροφοριών, που μπορεί να προκύψει από παράνομες ανασκαφές. Έτσι είναι απαραίτητο να απαγορευθούν οι παράνομες ανασκαφές και να καθιερωθεί ένας επιστημονικός έλεγχος για τα αρχαιολογικά αντικείμενα καθώς και να δοθεί στις αρχαιολογικές ανασκαφές η πλήρης επιστημονική σημασία τους.

Η Τρίτη Ευρωπαϊκή Διάσκεψη των υπευθύνων υπουργών για την πολιτιστική κληρονομιά, συνήλθε στη Βαλέτα της Μάλτας το 1992 καταλήγοντας στην αναθεώρηση της Σύμβασης του Λονδίνου (1969) για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς, εξαιτίας μιας σειράς προβλημάτων που ανέκυψαν, όπως ο πολεοδομικός σχεδιασμός και η οικονομική ανάπτυξη των πόλεων. Η Σύμβαση τέθηκε σε εφαρμογή στις 25 Μάη 1995. Παρέχει πληροφορίες για την παρεμπόδιση της παράνομης κυκλοφορίας αρχαιολογικών αγαθών και τις κατευθυντήριες γραμμές για τη διεξαγωγή ανασκαφών και τη διάδοση και έκδοση των ευρημάτων, ενώ παρέχει το πλαίσιο για μια πανευρωπαϊκή συνεργασία στα ζητήματα της αρχαιολογικής κληρονομιάς, περιλαμβάνοντας τη συστηματική ανταλλαγή εμπειριών και γνώσεων από διάφορα κράτη.

### **ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΑΛΛΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ**

Τα κράτη της αμερικανικής ηπείρου διαπιστώνοντας τη συνεχιζόμενη λεηλασία και καταστροφή της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, ιδίως στη Λατινική Αμερική, την ανάγκη συνεργασίας τους για την προστασία και διαφύλαξη της για τις επερχόμενες γενιές, υπέγραψαν το 1976 στο Σαν Σαλβαδόρ τη Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής, Ιστορικής και Καλλιτεχνικής Κληρονομιάς των Αμερικανικών Κρατών. Η Σύμβαση αυτή εκπονήθηκε από τον Οργανισμό Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ). Αναφέρεται λοιπόν ότι είναι σημαντικό να ληφθούν μέτρα τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο για την αποτελεσματικότερη προστασία και την επανάκτηση πολιτιστικών θησαυρών προσανατολιζόμενη κυρίως στον προσδιορισμό, την καταγραφή, την προστασία και την εξασφάλιση των αγαθών που απαρτίζουν την πολιτιστική κληρονομιά των αμερικανικών κρατών παρεμποδίζοντας την παράνομη εισαγωγή ή εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών και προωθώντας την συνεργασία ανάμεσα στα αμερικανικά κράτη για την αμοιβαία συνειδητοποίηση και εκτίμηση της πολιτιστικής τους κληρονομιάς .

Σημαντική είναι επίσης και η σύγκληση τον Οκτώβριο του 1975 στο Άμστερνταμ Συνεδρίου για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά όπου υιοθετήθηκε ο Ευρωπαϊκός Χάρτης της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Οι αρχές του αποτελούν την βάση για τη Διακήρυξη του Άμστερνταμ, που εκδόθηκε στο τέλος του Συνεδρίου. Η Διακήρυξη αυτή θεωρείται τομή στην εξέλιξη των αρχών προστασίας και αφετηρία για τη διαμόρφωση μιας νέας στάσης προς την ευρωπαϊκή μνημειακή κληρονομιά. Αναλύει και προβάλλει ιδιαίτερα την πολυσύνθετη έννοια της ολοκληρωμένης συντήρησης, η οποία δεν αποβλέπει μόνο στην εξασφάλιση της επιβίωσης των μνημείων, αλλά και στην απόδοση σε αυτά νέων λειτουργιών και στην ενσωμάτωσή τους στο σύγχρονο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό.<sup>161</sup>

Στις 3 Οκτωβρίου 1985 συντάχθηκε στη Γρανάδα, η Σύμβαση για την Προστασία της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς. Στο προοίμιο τονίζεται η σημασία για μια κοινή πολιτική η οποία θα εξασφαλίσει τη προστασία και αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Επισημαίνεται και η σημασία που έχει η μετάδοση ενός συνόλου πολιτιστικών αναφορών στις μελλοντικές γενιές, η βελτίωση του τρόπου ζωής στην πόλη και στην ύπαιθρο και κατά συνέπεια η οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη των διαφόρων κρατών και περιοχών.

Και άλλες όμως προσπάθειες από πολιτικά όργανα όπως αυτή του ΟΑΣΕ το 1991 που οργάνωσε στην Κρακοβία συμπόσιο με θέμα την πολιτιστική κληρονομιά, αλλά και η Δήλωση της Ευρωμεσογειακής Συνεδρίασης των Υπουργών Πολιτισμού για την Πολιτιστική Κληρονομιά (ΜΠΟΛΩΝΙΑ, 22- 23 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1996) αποδεικνύουν τη σημασία του και την ανησυχία που προκαλούσε αυτό το θέμα.

## **ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ**

Η Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΣΕΚ)<sup>162</sup> δεν θα μπορούσε να απέχει από την διεθνούς ενδιαφέροντος προσπάθεια για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ανάγοντας τον πολιτισμό σε στόχο της Ευρωπαϊκής κοινότητας και θέτοντας ως αρμοδιότητα της Κοινότητας τη συμβολή σε μία παιδεία και κατάρτιση υψηλού επιπέδου, καθώς και στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών.

<sup>161</sup> Ντόρα Κονσολά, ό.π., σ. 69-70.

<sup>162</sup> Βλ. άρθρα 2, 3 παρ.1, 87 παρ. 3 εδ. δ', 151 ΣΕΚ.



περιλαμβάνουν ομάδες κτιρίων μεμονωμένων ή ενοτήτων (οικισμών) τα οποία, λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειας τους ή της θέσης τους, έχουν παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης και τα τοπία αποτελούμενα από έργα του ανθρώπου ή συνδυασμός έργων του ανθρώπου και της φύσεως, αλλά και γεωλογικοί και φυσιογραφικοί σχηματισμοί με σημαντική επιστημονική ή αισθητική αξία.

Για να εξασφαλιστεί η κατά το δυνατό αποτελεσματικότερη προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς (άρθρο 5) τα κράτη μέλη της σύμβασης αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ιδρύσουν επί του εδάφους τους, μία ή περισσότερες υπηρεσίες για την πολιτιστική κληρονομιά, να αναπτύξουν μελέτες, επιστημονικές και τεχνικές έρευνες και να τελειοποιήσουν τις μεθόδους παρέμβασης για την αντιμετώπιση των κινδύνων που απειλούν την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, να λάβουν τα κατάλληλα νομικά, επιστημονικά, τεχνικά, διοικητικά και οικονομικά μέτρα και να διευκολύνουν την δημιουργία και την ανάπτυξη εθνικών ή περιφερειακών κέντρων εκπαίδευσης στο πεδίο προστασίας, συντηρήσεως, και αξιοποίησεως της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς. Για τα μέτρα αυτά και τις υπόλοιπες ρυθμίσεις, που υιοθετεί το κράτος πρέπει να ενημερώνει περιοδικά τη Γενική Συνέλευση της UNESCO με την υποβολή εκθέσεων που θα γίνονται γνωστές και στην Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς.<sup>166</sup>

Για να μπορέσει η UNESCO να χρηματοδοτήσει το έργο της προστασίας της κληρονομιάς ίδρυσε το αποκαλούμενο Ταμείο<sup>167</sup> Παγκόσμιας Κληρονομιάς (WMF) που χρηματοδοτείται από τις υποχρεωτικές και προαιρετικές εισφορές των κρατών μελών της Σύμβασης, τις καταβολές, δωρεές ή τις κληροδοσίες από άλλα κράτη, την UNESCO ή άλλες οργανώσεις όπως η UNDP (Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών) ή άλλες διακυβερνητικές οργανώσεις και δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς ή ιδιώτες, τους οφειλόμενους τόκους επί των πόρων του Ταμείου, τους εράνους και τις εισπράξεις εκδηλώσεων οργανωμένων προς όφελος του Ταμείου και

---

<sup>166</sup> Οι κύριοι στόχοι των περιφερειακών περιοδικών εκθέσεων είναι: 1. Να γίνει εκτίμηση της εφαρμογής της Σύμβασης από τα κράτη μέλη. 2. Να εξεταστεί αν οι ιδιότητες των θέσεων Παγκόσμιας Κληρονομιάς που έχουν ήδη εγγραφεί στον Κατάλογο, εξακολουθούν να υφίστανται. 3. Να αποκτήσουμε σύγχρονες πληροφορίες για τις θέσεις της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, που καταδεικνύουν την αλλαγή των συνθηκών και κατάσταση διατήρησής τους. 4. Να υπάρξει ένας μηχανισμός περιφερειακής συνεργασίας, ανταλλαγής πληροφοριών και εμπειριών μεταξύ των κρατών μελών, αναφορικά με την εφαρμογή της Σύμβασης και τη διατήρηση της Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Francesco Bandarin, ό.π., σ. 45-46.

<sup>167</sup> Άρθρο 15.



και τα προβλεπόμενα έγγραφα που διαθέτει, τα οποία χρειάζεται η Επιτροπή για να λάβει την απόφαση της (άρθρο 19). Η Συνδρομή της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς, εφόσον γίνει δεκτή η αίτηση, δύναται να δοθεί με μια από τις ακόλουθες μορφές σύμφωνα με τις παρ. 94-111 των Λειτουργικών Κατευθύνσεων:<sup>171</sup>

α) προπαρασκευαστική, β) επείγουσα, γ) εκπαιδευτική, δ) τεχνική συνεργασία, ε) βοήθεια για την οργάνωση εκπαιδευτικών και ενημερωτικών δραστηριοτήτων προώθησης της Σύμβασης.

Τα κριτήρια για την αξιολόγηση των υποψηφιοτήτων για την ένταξή τους στον κατάλογο της UNESCO για την φυσική κληρονομιά δεν υπέστησαν καμία αλλαγή μέχρι το 1992, σε αντίθεση με τα πολιτιστικά κριτήρια, τα οποία είχαν ένα αρκετά ευρύ πεδίο και αρκετές αναφορές στην κοινωνική και ανθρωπολογική διάσταση των θέσεων. Το 1980 έξι κριτήρια πολιτιστικής κληρονομιάς διαμορφώθηκαν και το πεδίο τους περιορίστηκε, τα οποία έμειναν σχεδόν अपαράλλαχτα έως το 1992. Το καθεστώς αυτό έδινε πλεονέκτημα σε τοποθεσίες αρχιτεκτονικού και καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος εις βάρος εκείνων, που στηρίζονταν σε λιγότερο υλικές αξίες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το σύστημα να ευνοεί υποψηφιότητες της Ευρώπης, εις βάρος άλλων της Αφρικής, της Ασίας και του Ειρηνικού, όπου η αξία των θέσεων συχνά δεν βασίζεται σε μνημειακές δομές ή καλλιτεχνικές ρυθμίσεις κτιρίων, πάρκων αλλά στον τρόπο με τον οποίο τα φυσικά τους χαρακτηριστικά περιπλέκονται με θρησκευτικά ή συμβολικά στοιχεία και έννοιες.<sup>172</sup>

Από το 1980, άρχισε μια έντονη συζήτηση, στα πλαίσια της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς, για να αναγνωρίσει και προστατεύσει τα τοπία. Έτσι στην 16<sup>η</sup> Σύνοδο του 1992 στο Σάντα Φε των ΗΠΑ, η Επιτροπή υιοθέτησε την έννοια του πολιτιστικού τοπίου. Η Σύμβαση Παγκόσμιας Κληρονομιάς έγινε το πρώτο διεθνές όργανο που προσδιόριζε και προστάτευε τα πολιτιστικά τοπία με εξέχουσα οικουμενική αξία. Παρόλο αυτά, μέσα στα επόμενα χρόνια, προέκυψαν μια σειρά από νέες προκλήσεις<sup>173</sup> παρά την υιοθέτηση του πολιτιστικού τοπίου.

---

<sup>171</sup> The State of the World Heritage in Latin America and the Caribbean, 2004 Periodic Report, Montevideo (Uruguay), May 2004, σ. 48.

<sup>172</sup> Francesco Bandarin, ό.π., σ. 39-42.

<sup>173</sup> Οι προκλήσεις αυτές είναι: 1. Ανεπαρκής συνεργασία μεταξύ των κρατών. 2. Περιορισμένη εφαρμογή της Παγκόσμιας Στρατηγικής για ένα ισορροπημένο Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. 3. Περιφερειακή ανισορροπία, καθώς η Ευρώπη έχει τη μεγάλη πλειοψηφία των εγγεγραμμένων πολιτιστικών τοπίων. 4. Αδυναμία από τα κράτη να θέσουν αξιόπιστες υποψηφιότητες για θέσεις πολιτιστικών τοπίων. 5. Περιορισμένες πηγές και ανεπαρκή ιδρύματα για μια αποτελεσματική διαχείριση των θέσεων. 6. Δυσκολία διατήρησης παραδοσιακών τρόπων χρήσης της γης, που



ευρύτερα ζητήματα τα οποία είχαν ως στόχο να καλύψουν το θεματικό και γεωγραφικό κενό του Καταλόγου αναγνωρίζοντας και τις ανάγκες των ανθρώπων αναπτυσσόμενων ή υπανάπτυκτων περιοχών<sup>176</sup> Επίσης ακολουθήθηκε η επιλογή της διοργάνωσης περιφερειακών συνόδων και συγκριτικών σπουδών για τα θέματα αυτά. Το 1994, έγιναν από την Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς περαιτέρω αλλαγές στα πολιτιστικά κριτήρια για να διευκολυνθεί η υποψηφιότητα κατηγοριών κληρονομιάς, όπως αυτές που προσδιόρισε η Παγκόσμια Στρατηγική. Το 1992, ήδη η Επιτροπή σύνεστηνε τον επαναπροσδιορισμό του κριτηρίου 'αυθεντικότητα και ακεραιότητα', σκοπεύοντας στην αναθεώρηση του. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη Σύνοδο για την Αυθεντικότητα στη Σύμβαση της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, που έλαβε χώρα στη Νάρα της Ιαπωνίας το Νοέμβριο του 1994, που κατέληξε σε ένα έγγραφο που συμφωνήθηκε μεταξύ των παρισταμένων. Το έγγραφο της Νάρα όριζε ότι, η αυθεντικότητα θα έπρεπε να κρίνεται μέσα στο πολιτιστικό πλαίσιο στο οποίο ανήκει ένα πολιτιστικό αγαθό και επίσης θα μπορούσε να εκφραστεί μέσα από ένα πλήθος γνωρισμάτων. Το έγγραφο αυτό βοήθησε στην αναγνώριση κάποιων μη ευρωπαϊκών τοποθεσιών, που δεν πληρούσαν τα τέσσερα γνωρίσματα (σχεδιασμό, υλικά, τέχνη και θέση).

## B. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΕΡΝΣ ΚΑΙ ΣΟΥΖΧΟΥ ΓΙΑ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

Μια από τις ιδιαιτερότητες του Καταλόγου Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι η συνεχής επέκταση. Αφού δεν τίθεται θέμα απομάκρυνσης κάποιας ήδη εγγεγραμμένης θέσης, κάθε χρόνο ο κατάλογος εμπλουτίζεται με νέες προσθήκες, γεγονός που στο μέλλον θα περιπλέξει σημαντικά το έργο των ιστορικών, οι οποίοι θα κληθούν να παρουσιάσουν στο κοινό μόνο μια αντιπροσωπευτική επιτομή των μνημείων αυτών. Η αρχή της συσσώρευσης δικαιολογείται αφεαυτής. Όσο αυξάνεται ο κατάλογος τόσο κερδίζει σε αξιοπιστία.<sup>177</sup>

Το 2000, στην 24<sup>η</sup> Σύνοδο στο Κερνς της Αυστραλίας η Επιτροπή υιοθέτησε μια σειρά μέτρων που μπορούσαν να οδηγήσουν στην επίτευξη ενός ισορροπημένου, αξιόπιστου και αντιπροσωπευτικού Καταλόγου Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Από το

---

<sup>176</sup> <http://whc.unesco.org/en/globalstrategy/>.

<sup>177</sup> Gerard Denizeau, *Η παγκόσμια κληρονομιά: η διαφύλαξη της πολιτιστικής παρακαταθήκης*, Εκδόσεις Κασταλία, 2007, σ. 122.

2002 κι έπειτα αποφασίστηκε ότι, η Επιτροπή θα εξέταζε μόνο μία υποψηφιότητα από κάθε κράτος κάθε χρόνο, έως του ορίου των τριάντα. Το 2004 στην 26<sup>η</sup> Σύνοδο στο Σουζχού της Κίνας, η Επιτροπή αποφάσισε ότι, από το 2005 κι έπειτα, τα κράτη μέλη θα μπορούσαν να υποβάλλουν έως δύο υποψηφιότητες, με τον όρο ότι η μία τουλάχιστον θα αναφερόταν σε τοποθεσία της φύσης. Η Επιτροπή θα επιθεωρεί έως 45 υποψηφιότητες μέσα σε ένα χρόνο, συμπεριλαμβανομένου αυτών που παραμπεφθηκαν ή απορρίφθηκαν σε προηγούμενες συνόδους, επεκτάσεις, υπερεθνικές υποψηφιότητες και υποψηφιότητες που υποβλήθηκαν για λόγους ανάγκης.

### Γ. ΕΝΟΠΙΟΗΣΗ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ (2003)

Ως ένα επιπρόσθετο βήμα για την εφαρμογή της πρόβλεψης του άρθρου 1 της Σύμβασης Παγκόσμιας Κληρονομιάς, η Επιτροπή αποφάσισε το 2003 να ενοποιήσει τις δύο χωριστές ομάδες κριτηρίων για την εκτίμηση της εξαιρετικής οικουμενικής αξίας. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μίας ομάδας συνολικά δέκα κριτηρίων που τώρα περιλαμβάνονται στις Λειτουργικές Κατευθύνσεις του 2005. Τα κριτήρια αυτά τέθηκαν σε ισχύ με τις πρώτες υποψηφιότητες του έτους 2007.

### ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΘΕΣΕΩΝ ΣΤΟΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ<sup>178</sup>

Όμως για να γίνει δεκτή μία θέση στον Κατάλογο, πρέπει πρώτα τα κράτη μέλη να προετοιμάσουν και να υποβάλλουν ένα Προπαρασκευαστικό Κατάλογο. Ο κατάλογος αυτός περιλαμβάνει θέσεις που τα κράτη μέλη σχεδιάζουν να θέσουν σε υποψηφιότητα στα επόμενα πέντε με δέκα χρόνια. Ο κατάλογος αυτός είναι πολύ σημαντικός γιατί επιτρέπει στην Επιτροπή και τα Συμβουλευτικά της όργανα να συγκρίνουν τις υποψηφιότητες με παρόμοιες από άλλες χώρες, και έτσι δίδεται η δυνατότητα η επιλογή να περικλείει πραγματικά θέσεις εξαιρετικής οικουμενικής σημασίας. Θέσεις που έχουν εγγραφεί στον Προπαρασκευαστικό Κατάλογο μετά

---

<sup>178</sup> Francesco Bandarin, ό.π., σ. 35-38.



για την αντιμετώπιση των πιθανών ή βέβαιων κινδύνων που αντιμετωπίζουν. Τα μέτρα αυτά θα ληφθούν σε συνεργασία με το κράτος στο έδαφος του οποίου βρίσκεται η τοποθεσία. Δεν θα πρέπει φυσικά η εγγραφή στον κατάλογο να αντιμετωπίζεται ως κύρωση, αλλά ως μηχανισμός εγρήγορσης της διεθνούς αλληλεγγύης.

## **ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΔΙΑΔΟΣΗΣ ΙΔΕΑΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ UNESCO**

Η UNESCO στην προσπάθειά της να επιτύχει την πληρέστερη επίτευξη των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων της, έχει προβεί σε διάφορες κινήσεις και δράσεις όπως για παράδειγμα το 1953 το YOUNG HANDS PROJECT με την φιλοξενία του Δικτύου Συνδεδεμένων Σχολείων (ASPnet) για να προωθήσει την ειρήνη και τη διεθνή συνεργασία μέσω της εκπαίδευσης περιλαμβάνοντας σχεδόν 8000 εκπαιδευτικά ιδρύματα σε 175 χώρες, με συνεχιζόμενη δράση ακόμα και σήμερα.<sup>183</sup>

Το 1995, ένα διεθνές δίκτυο, το FUUH, δημιουργήθηκε για να δημιουργήσει δεσμούς μεταξύ του τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO και πανεπιστημίων. Τότε υπογράφηκε μεταξύ της UNESCO και του Πανεπιστημίου της Βαλένθια (Ισπανία) μια συμφωνία για τη συνδιαχείριση αυτού του δικτύου. Στόχοι αυτής της κίνησης ήταν να διαδώσουν στην ακαδημαϊκή κοινότητα ζητήματα προστασίας και διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σήμερα το δίκτυο αριθμεί δέκα χιλιάδες μέλη από περισσότερα από 400 πανεπιστήμια σε 113 χώρες όλου του κόσμου, διαμορφώνοντας σημαντικό ρόλο στη δημιουργία επαφών ανάμεσα σε πανεπιστήμια και ευνοώντας τη δημιουργία πρόσθετων προγραμμάτων σπουδών για την Παγκόσμια Κληρονομιά (π.χ. το “Share Our Heritages Programme”).<sup>184</sup>

Ως συνέχεια των Κατευθυντήριων Γραμμών που υιοθετήθηκαν στην 16<sup>η</sup> Σύνοδο το 1992 από την Επιτροπή, η 25<sup>η</sup> Σύνοδος της Επιτροπής το 2001 συζήτησε την οριστικοποίηση των λεγόμενων «Στρατηγικών Στόχων». Οι στόχοι αυτοί όπως διαμορφώθηκαν περιλάμβαναν τα 4Cs (Credibility<sup>185</sup> – Conservation – Capacity<sup>186</sup> -

---

<sup>183</sup> World Heritage 2002, ό.π., σ. 161.

<sup>184</sup> Πρόκειται για ανταλλαγή φοιτητών σε οκτώ πανεπιστήμια της Αυστραλίας και της Ευρώπης τα έτη 2005-2008. Αλληλοδιαδοχικά διδάσκονται θεωρητικά μαθήματα από το προσωπικό του Κέντρου και εξασκούνται εντατικά στην πράξη από διευθυντές των θέσεων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

<sup>185</sup> Για την αξιοπιστία του Καταλόγου βλ. Leon Pressouyre, *The World Heritage Convention, twenty years later*, Unesco Publishing, 1996, σ. 46-47.



απαιτούν όχι μόνο τεράστιους οικονομικούς πόρους, αλλά και προηγμένες τεχνολογικές γνώσεις καθώς και κατάλληλα οργανωμένο διοικητικό μηχανισμό, στοιχεία που λίγα κράτη διαθέτουν. Έτσι η UNESCO αναλαμβάνει την πρωτοβουλία, όταν κάποια μνημεία βρίσκονται σε κίνδυνο, να οργανώσει εκστρατεία για τη σωτηρία τους, κινητοποιώντας παράλληλα τη διεθνή κοινότητα.<sup>190</sup>

Οι σκοποί της Στρατηγικής επιτρέπουν στην UNESCO:

1. να βοηθήσει τα ενδιαφερόμενα κράτη-μέλη να καταρτίσουν ένα σχέδιο δράσης με συγκεκριμένα μέτρα για την επίλυση των προβλημάτων προστασίας των πολιτιστικών τους μνημείων και χώρων, που αποτελούν συστατικά στοιχεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

2. να μεσολαβήσει ώστε να εξευρεθούν πόροι για τις εκστρατείες από τους διεθνείς οργανισμούς του συστήματος των ΗΕ και τη διεθνή κοινότητα και να συντονίσει τη διαχείριση τους.

3. να διευκολύνει την ευρεία διάδοση της τεχνογνωσίας και των διοικητικών μεθόδων και δεξιοτήτων.

4. να προωθήσει τις δραστηριότητες της UNESCO και της διεθνούς κοινότητας για την συντήρηση και την ανάδειξη της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

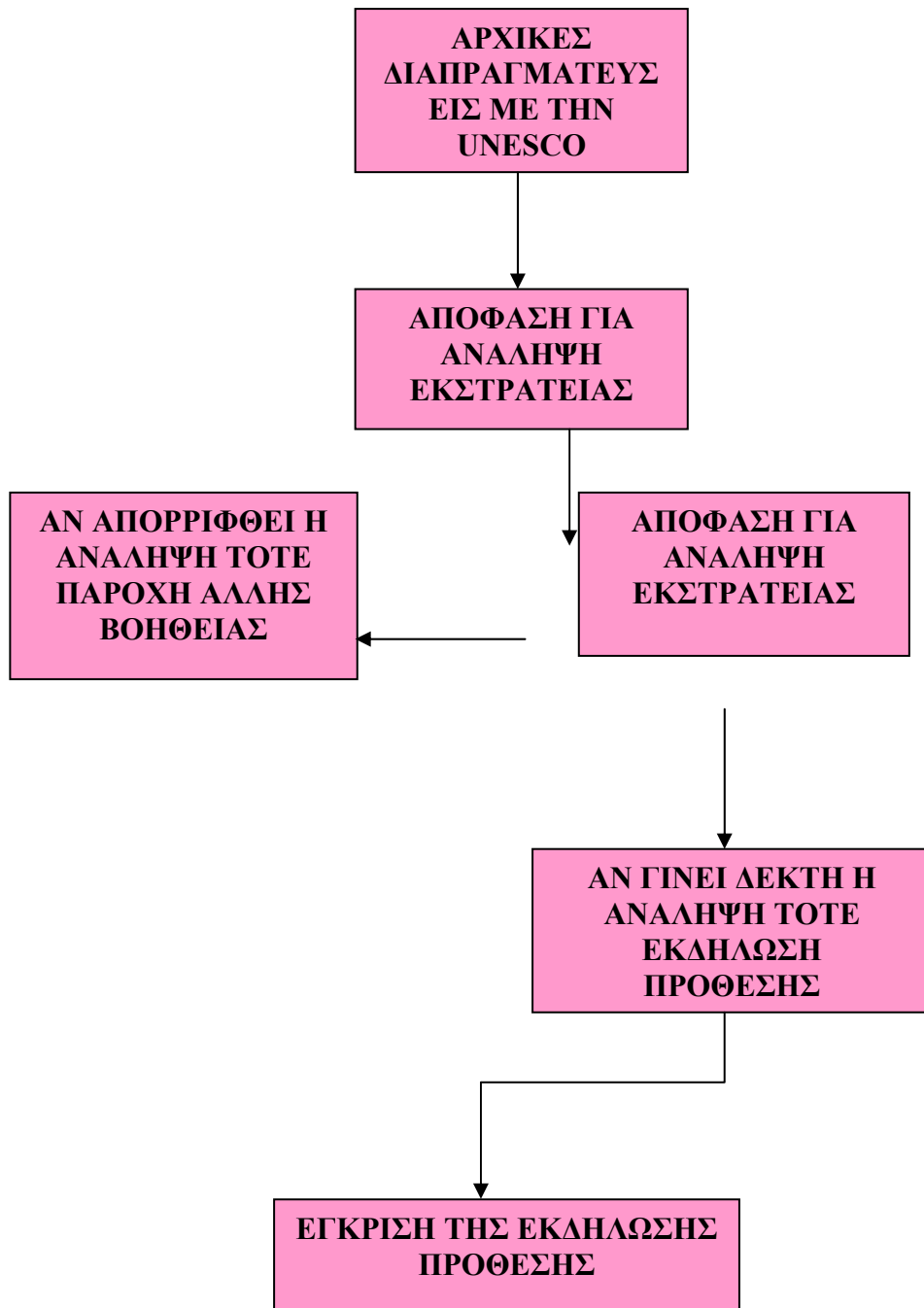
---

<sup>190</sup> Ντόρα Ν. Κοτσολά, ό.π., σ. 115-116. Unesco Doc: 126 EX/20, Annex II (24/04/1987).

## Διαδικασία Εξέλιξης των Εκστρατειών

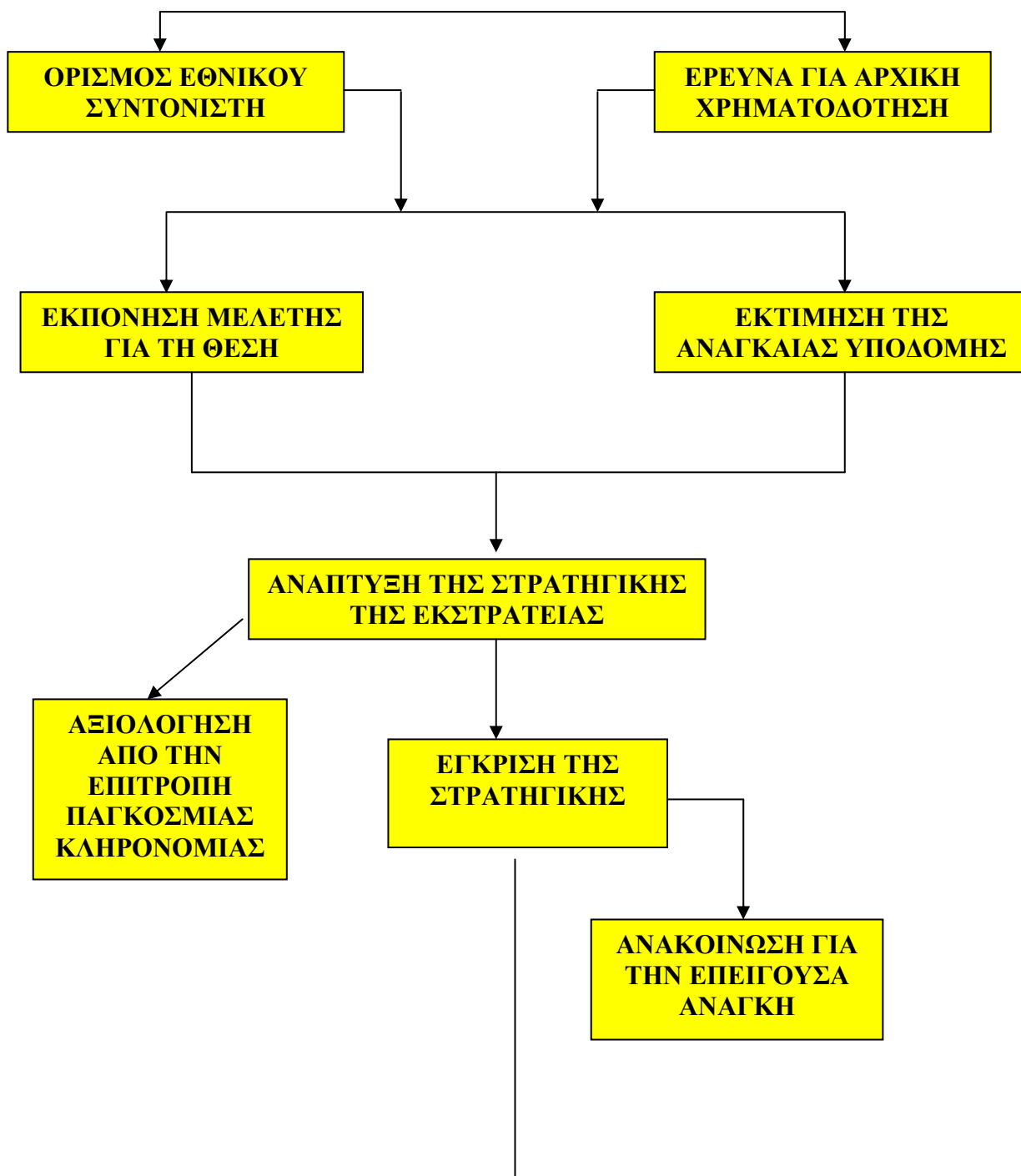
### ΦΑΣΗ Ι

Διαπραγματεύσεις με την UNESCO και Συμφωνία στη Διαδικασία της Εκτέλεσης της Εκστρατείας. Η φάση αυτή υπολογίζεται να διαρκέσει ένα χρόνο περίπου.



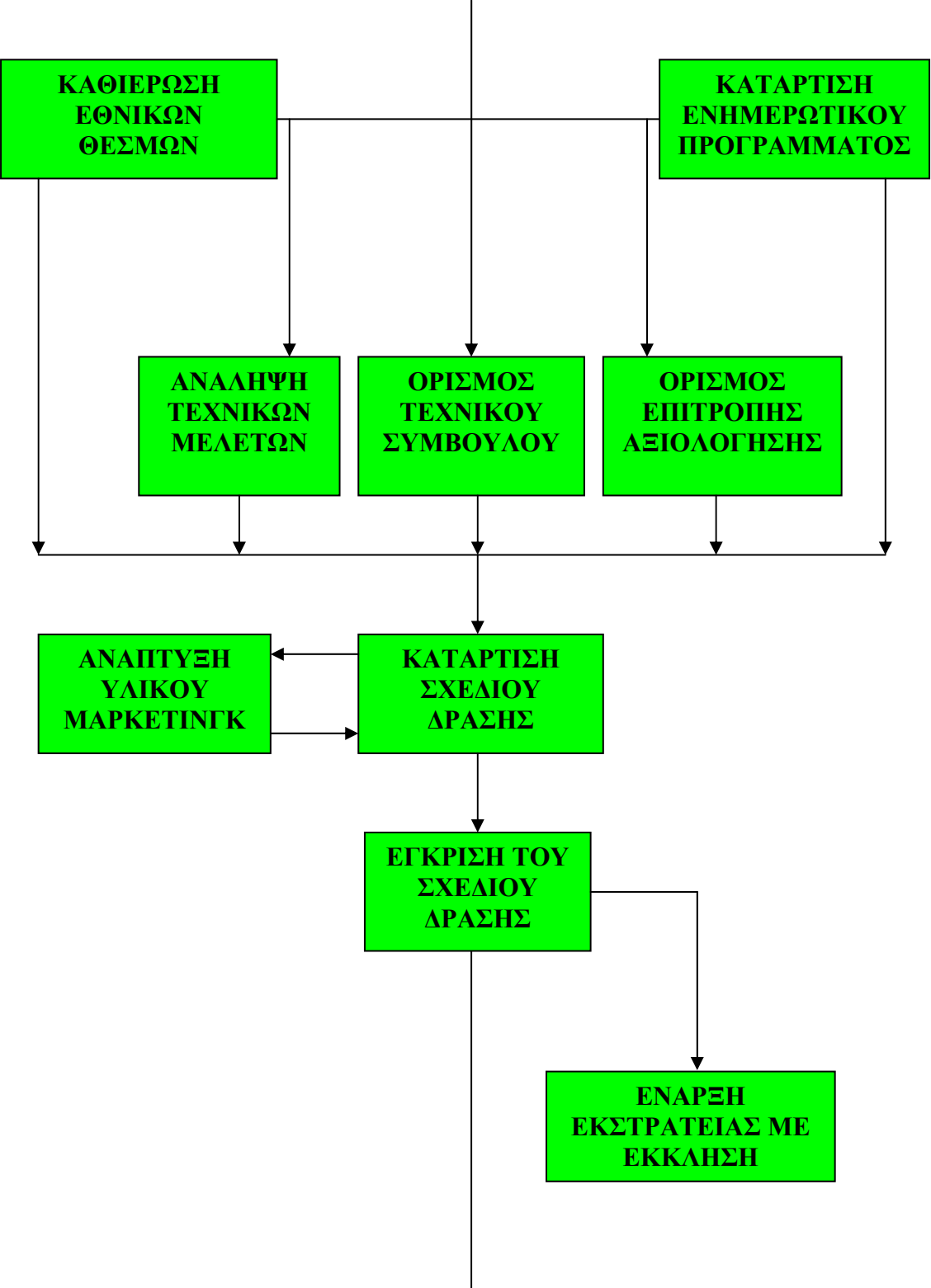
## ΦΑΣΗ II

Ανάπτυξη της Στρατηγικής της Εκστρατείας. Η διάρκεια της φάσης αυτής μπορεί να κυμανθεί μεταξύ ενός και δύο χρόνων.



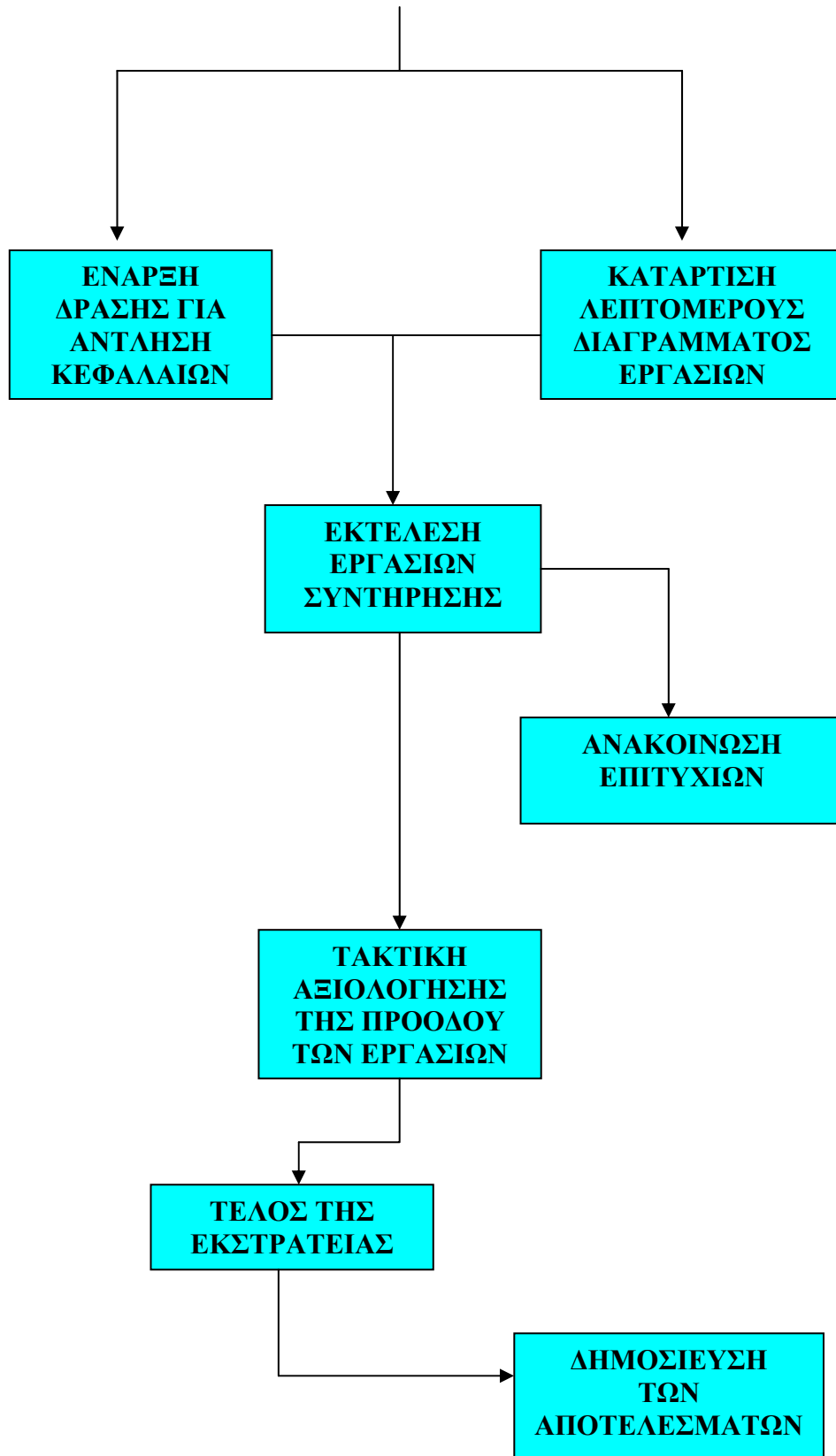
**ΦΑΣΗ ΙΙΙ**

Ανάπτυξη του Σχεδίου Δράσης της Εκστρατείας. Για την φάση αυτή απαιτούνται δύο τουλάχιστον χρόνια.



#### ΦΑΣΗ IV

Συγκέντρωση Οικονομικών Μέσων και Εκτέλεση της Εκστρατείας.



## ΓΝΩΣΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ

Η εκστρατεία της Νουβίας, που υπήρξε η πρώτη διεθνής εκστρατεία της UNESCO, οργανώθηκε για τη σωτηρία δύο σημαντικών θέσεων της πολιτιστικής κληρονομιάς της αρχαίας Αιγύπτου, των δύο ναών του Αμπού Σίμπελ και των ναών στο νησί Φιλές (Ελεφαντίνη Νήσος) οι οποίοι θα καταστρέφονταν μετά την δημιουργία ενός νέου φράγματος πάνω στο Νείλο την δεκαετία του 1950.<sup>191</sup>

Με την κατασκευή του φράγματος ξεκινά κι ένας αγώνας δρόμου για την UNESCO, που απευθύνει έκκληση στην παγκόσμια κοινότητα για οικονομική και τεχνική βοήθεια για τη διάσωση των αρχαίων μνημείων της Νουβίας.<sup>192</sup> Είναι χαρακτηριστικό ότι το νησί Φιλές, θα γινόταν θυσία της οικονομικής ανάπτυξης καθώς θα βούλιαζε ολόκληρο κάτω από τον υδάτινο όγκο του Νείλου.<sup>193</sup> Η ανταπόκριση ευτυχώς υπήρξε άμεση και προκρίθηκε το τελικό σχέδιο που άρχισε να εκτελείται στα τέλη του 1963 στο Αμπού Σίμπελ από τις συνεργαζόμενες αρχαιολογικές ομάδες της Αιγύπτου, της Ιταλίας, της Σουηδίας, της Γερμανίας και της Γαλλίας καθώς και την ενίσχυση άλλων χωρών και που περιλάμβανε την μεταφορά των ναών σε ασφαλέστερο σημείο.<sup>194</sup>

Άλλο παράδειγμα ήταν η διάσωση του ναού του Μπορομπουντούρ στην Ινδονησία που ξεκίνησε το 1972 προκειμένου να προλάβουν την καταστροφή του μνημείου από τις ακατάλληλες μεθόδους συντήρησης του παρελθόντος και το τροπικό κλίμα. Ο αυξανόμενος τουρισμός και η απομάκρυνση των σύγχρονων στοιχείων που αλλοιώνουν τη μορφή τους αποτέλεσε αντικείμενο άλλης μιας εκστρατείας που ανέλαβε η UNESCO στη Μάλτα το 1980 με κύριο σκοπό του σχεδίου την συντήρηση τεσσάρων σημαντικών μνημείων. Η έλλειψη επαρκών οικονομικών πόρων όμως οδήγησε στην προστασία ενός μόνο μνημείου του «Υπογείου» Χαλ Σαφλιένι.<sup>195</sup>

<sup>191</sup> Marco Cataneo – Jasmina Trifoni, ό.π., σ. 182.

<sup>192</sup> Αυτό βέβαια δε σταμάτησε την καταστροφή αλλού εξαιτίας ανάλογων έργων. Χτισμένες με εύθραυστα τούβλα, και με τα θεμέλια μόνο από πέτρες, οι νουβιακές εκκλησίες του Σουδάν, που ήταν επηρεασμένες από το Βυζάντιο και τη Συρία, ήταν σχεδόν καταδικασμένες όταν τελικά καταστράφηκαν από τη λίμνη που δημιουργήθηκε λόγω του φράγματος της Σαντ ελ Άλι. Παγκόσμιος Γεωγραφικός Άτλας, *Η Σύγχρονη Εικόνα του Πλανήτη*, Αθήνα: Δομή Α.Ε., 2007, τ.10, σ. 413-414.

<sup>193</sup> Φοίβος Κυριακού, «Λούξορ-Ασουάν: Στο μεγαλύτερο υπαίθριο μουσείο του κόσμου», *ΓΕΩ*, 56 (5 Μαΐου 2001), 78.

<sup>194</sup> Ισαβέλλα Μπερτράν, «Αμπού Σίμπελ: Το βασίλειο του Ραμσή», *ΓΕΩ*, 46 (24 Φεβρουαρίου 2001), 87.

<sup>195</sup> Ντόρα Ν. Κονσολά, ό.π., σ. 135-137. <http://www.heritagemalta.org/hypogeum.html>

Και η Ελλάδα αποτέλεσε το έδαφος εφαρμογής μιας από τις εκστρατείες της UNESCO για τα μνημεία της Ακρόπολης των Αθηνών<sup>196</sup>. Οι αναστηλωτικές επεμβάσεις από το 1835 κι έπειτα είχαν προκαλέσει σοβαρές ζημιές στα μνημεία.<sup>197</sup> Η εκστρατεία διάσωσης άρχισε με την έκκληση του γενικού Διευθυντή της UNESCO, που έγινε στην Ακρόπολη στις 10 Ιανουαρίου 1977. Μερικούς μήνες μετά η ελληνική κυβέρνηση έκρινε ότι η χώρα πληρούσε τις προϋποθέσεις να αναλάβει το σύνολο της δαπάνης και την επιστημονική και διοικητική ευθύνη για τα έργα αυτά. Οι αναστηλωτικές εργασίες άρχισαν το 1979 και συνεχίζονται από τότε έως σήμερα με αρκετά ικανοποιητικά αποτελέσματα.<sup>198</sup>

Τέλος αξίζει να αναφερθούμε στις προσπάθειες της UNESCO για τη προσπάθεια αναβίωσης της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας στην περιοχή της Σελσέλα, στην ίδια περίπου περιοχή που βρισκόταν και η παλιά. Η χρηματοδότηση έγινε από διεθνείς και αιγυπτιακούς πόρους. Εγκαινιάστηκε το 2002 και περιλαμβάνει μοναδικές συλλογές γνώσης σχετικά με αρχαίους και μεσαιωνικούς πολιτισμούς, καθώς και τις σύγχρονες επιστήμες. Ίσως αυτός ο φάρος της γνώσης να μην είχε υλοποιηθεί ή να είχε καθυστερήσει πολύ να γίνει πραγματικότητα χωρίς την υποστήριξη της UNESCO.<sup>199</sup>

## **ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΕΙΡΗΝΗΣ**

### **ΚΛΙΜΑΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ**

Όπως ήδη προαναφέραμε, ένας από τους σημαντικότερους λόγους που καθιστούν επιτακτική την εντατικοποίηση των προσπαθειών για προστασία των πολιτιστικών μνημείων είναι οι κλιματικές αλλαγές και οι επιπτώσεις που έχουν αυτές. Εύκολα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι φαινόμενα όπως η αλλαγή της ατμοσφαιρικής υγρασίας, η ερημοποίηση, η αλλαγή θερμοκρασίας, η άνοδος της

---

<sup>196</sup> Τα αποτελέσματα κυρίως της επέμβασης του Μπαλάνου είχαν ως συνέπεια πολλά τμήματα του ναού της Απτέρου Νίκης να είναι ετοιμόρροπα, ενώ ακόμα και το 1997 έπεφταν κομμάτια. Επίσης ο ναός είχε κτισθεί κατά την τελευταία αναστήλωση του σε κεκλιμένη κρηπίδα, με συνέπεια να χαθούν οι οπτικές του εκλεπτύνσεις (κλίση κίωνων, κλίση τοίχων σηκού κ.λ.π.). Νινέττα Κοντράρου-Ρασσιά, «Ναός Αθηνάς Νίκης: Η μεγάλη αναστήλωση», *ΓΕΩ*, 51 (31 Μαρτίου 2001), 18-19.

<sup>197</sup> Οι σημαντικότερες ήταν: 1. η ρηγμάτωση των αρχαίων μελών των οικοδομημάτων, που οφειλόταν στη χρήση σιδερένιων συνδέσμων κατά τις αναστηλώσεις του Μπαλάνου και 2. η διάβρωση της επιφάνειας του μαρμάρου, εξαιτίας της αυξημένης ατμοσφαιρικής ρύπανσης της Αθήνας. Ντόρα Ν. Κονσολά, *ό.π.*, σ. 133.

<sup>198</sup> Στο ίδιο, σ. 134.

<sup>199</sup> Αντώνης Ιορδάνογλου, «Αλεξάνδρεια...», *ό.π.*, 105. Στέλιος Χ. Ζερεφός, «Βιβλιοθήκη...», *ό.π.*, 22-27.

στάθμης της θάλασσας η μόλυνση κ.α. θέτουν πολύ σημαντικούς κινδύνους και απειλούν με ολοκληρωτική καταστροφή μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς.

Βλέπουμε λοιπόν ότι τα τελευταία χρόνια πληθαίνουν τα φαινόμενα πλημμυρών, σε μεγάλο βαθμό προκαλούμενων από την κλιματική αλλαγή.<sup>200</sup> Οι τρεις πιο συνήθεις τύποι πλημμυρών είναι από υπερχειλίση ποταμών, από ξαφνικές τροπικές καταιγίδες και από κατακλυσμό ακτών από διάφορα φυσικά φαινόμενα.

Η Φλωρεντία, μια πόλη δύο χιλιάδων ετών, αντιμετώπισε το 1966 σημαντικές φθορές εξαιτίας της καταστροφικής πλημμύρας που οδήγησε στην υπερχειλίση του ποταμού Άρνου. Απειλήθηκαν σπάνια έργα τέχνης και πολλά από τα παράκτια μνημεία της πόλης.<sup>201</sup> Η Ευρώπη έζησε ξανά μια από τις πιο μεγάλες πλημμύρες της το 2002. Τις πιο μεγάλες απώλειες είχε η Γερμανία και η Δημοκρατία της Τσεχίας, ιδίως η πόλη της Πράγας και του Τσεσκού Κρύμβλοβ, που είδαν σπίτια, κτίρια, μνημεία και μουσεία της να βουλιάζουν κάτω από τα νερά του Μολδάβα, και μοναδικές συλλογές να καταστρέφονται ολοσχερώς.<sup>202</sup>

Τα νησιά της Καραϊβικής και η Λατινική Αμερική συνήθως υποφέρουν από δυνατές τροπικές καταιγίδες και τυφώνες, που επιφέρουν απώλειες και ζημιές στα μνημεία των χωρών τους. Καταστροφή σε όλα τα επίπεδα υπέστη η πολιτεία Βάργκας της Βενεζουέλας το 1999 συμπεριλαμβανομένου της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής.<sup>203</sup> Στο νησί Τομπάγκο ο τυφώνας Φλώρα και τροπικές καταιγίδες έχουν κατά καιρούς ισοπεδώσει κτίρια, εκκλησίες και προξένησαν ζημιές σε μνημεία και το μουσείο του Τομπάγκο.<sup>204</sup>

Η άνοδος της στάθμης της θάλασσας ίσως αποτελεί τον σημαντικότερο κίνδυνο που θα κληθεί να αντιμετωπίσει η UNESCO καθώς οι επιπτώσεις της θα είναι καταστροφικές απειλώντας με βύθιση ακόμα και ολόκληρα νησιωτικά κράτη. Η Βενετία, που είναι χτισμένη πάνω σε 118 νησιά, σήμερα αποτελεί ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα πόλης που βυθίζεται. Η πόλη βυθίζεται στη λιμνοθάλασσα

---

<sup>200</sup> Ρένα Ακριτίδου, «Μνημεία σε κίνδυνο από την αλλαγή του κλίματος», *Μακεδονία*, 11 Ιουνίου 2007, διαθέσιμο σε <http://www.makthes.gr/blog/>.

<sup>201</sup> Αλλεσάντρο Μερκινόρι, «Φλωρεντία: Κρίνο, υπεράνω κριτικής», *γεωτρόπιο*, 149 (15 Φεβρουαρίου 2003), 57.

<sup>202</sup> Pavel Jirasek, "Natural Disaster Cooperation and Solution (Floods in Prague 2002)", 53-63, διαθέσιμο σε <http://icom.museum>. *Case Studies on Climate Change and World Heritage*, UNESCO World Heritage Centre: 2007, σ. 72-73.

<sup>203</sup> Maria Ismenia Toledo, "Management and Prevention of Risks to the Cultural Heritage: Case of Venezuela", 259-264, διαθέσιμο σε <http://icom.museum>.

<sup>204</sup> Edward Hernandez, "Networking: 'Coordination and Collaboration among Divers Institutions and Organisations in Emergency Preparedness and Response' in the island of Tobago", 238-241, διαθέσιμο σε <http://icom.museum>.

της, αργά μεν αλλά ταχύτερα απ' ότι φαντάζονταν οι επιστήμονες. Δυστυχώς η κατάσταση επιδεινώνεται και από την αύξηση της θερμοκρασίας που επιφέρει μεγαλύτερες παλίρροιες. Οι ειδικοί εκτιμούν ότι ως το 2100 η στάθμη της θάλασσας θα ανεβεί κατά 88 εκατοστά.<sup>205</sup> Η ιταλική κυβέρνηση προέβη στην εφαρμογή ενός σχεδίου που προβλέπει την κατασκευή κινητών φραγμάτων (σύστημα MOSE: Modulo Sperimentale Elettromeccanico)<sup>206</sup> για την άμυνα της πόλης.

Η πόλη Τσαν Τσαν του Περού, που αποτελεί την μεγαλύτερη πλινθόκτιστη πόλη στον κόσμο, εντάχθηκε στον Κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς και τον αντίστοιχο που βρίσκονται σε κίνδυνο το 1986. Παρά τις προσπάθειες του Περού και της UNESCO η καταβαράθρωση του μνημείου είναι σημαντική και οι προσπάθειες ανακαίνισης του προχωρούν με αργούς ρυθμούς εξαιτίας της καταστρεπτικής επενέργειας των κλιματικών φαινομένων,<sup>207</sup> καθώς είχε να αντιμετωπίσει και τις επιπτώσεις του φαινομένου *El Niño* το 1982-83 και το 1997-98.<sup>208</sup>

Στην Μαυριτανία βρίσκονται τέσσερις πόλεις που διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο ως σταθμούς για τα καραβάνια της ερήμου Σαχάρα και είναι εγγεγραμμένες στον Κατάλογο από το 1996. Τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι η επέκταση της ερήμου, η εξαφάνιση βλάστησης, η διάβρωση του εδάφους και οι πολύ μεγάλες θερμοκρασίες. Αυτός είναι ο λόγος που το 1993 τέθηκαν υπό την προστασία του εθνικού ιδρύματος για την προστασία των αρχαίων πόλεων, το οποίο συνεργάζεται με την UNESCO, για να διασφαλίσουν την ύπαρξη των Ξουρ.<sup>209</sup>

## ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Οι επιπτώσεις του τουρισμού<sup>210</sup> στην κληρονομιά προέρχονται κυρίως από τα αναπτυξιακά έργα για τις τουριστικές υποδομές και από τους ίδιους τους

---

<sup>205</sup> Υπάρχουν πολλές αρχιτεκτονικές προτάσεις τα τελευταία χρόνια για την αντιμετώπιση του φαινομένου, όπως η Lily Pad, μια πόλη σαν εξέδρα σε σχήμα νούφαρου που θα περιπλανιέται στους ωκεανούς. Ελένη Λαγκαδινού, «Η φαντασία στο πράσινο», *BHMAgazino*, 450 (31 Μαΐου 2009), 66.

<sup>206</sup> «Partnerships for World Heritage Cities: Culture as a Vector for Sustainable Urban Development», *World Heritage Papers 9*, UNESCO World Heritage Centre: 2003, σ. 35. *Case Studies on Climate Change*, ό.π., σ. 70-71.

<sup>207</sup> Marco Cataneo... *Προστατευόμενοι Αρχαιολογικοί*, ό.π., σ. 368-370.

<sup>208</sup> *Case Studies on Climate Change*, ό.π., σ. 54-57.

<sup>209</sup> Marco Cataneo... *Οι Θησαυροί*, ό.π., σ. 348. World Monuments Watch, ό.π., 40.

<sup>210</sup> Σήμερα υπάρχει όλο και μεγαλύτερη ζήτηση και προσφορά ταξιδιών με προορισμό τον τόπο κάποιας συμφοράς («*dark tourism*»). Έτσι εκατομμύρια επισκέπτονται προορισμούς, όπως το 'Σημείο

επισκέπτες.<sup>211</sup> Οι αναπτυξιακές επιπτώσεις έχουν να κάνουν με την ανοικοδόμηση ξενοδοχείων, δρόμων, πάρκινγκ ή αεροδρομίων.<sup>212</sup> Οι επισκέπτες συχνά με το να αγγίζουν εκθέματα τα θέτουν σε κίνδυνο, συχνά επιδεικνύουν ασεβή συμπεριφορά στα μνημεία, ενώ η μαζική κι άναρχη προσέλευση τους δημιουργεί καταστροφές σε ευαίσθητες τοποθεσίες.

Στις 4 Νοεμβρίου 1994 υπογράφηκε η Διακήρυξη της Οσάκα (Ιαπωνία) για τον τουρισμό.<sup>213</sup> Φυσικά ένα από τα θέματα που εξετάστηκαν ήταν και οι επιπτώσεις του τουρισμού στην παγκόσμια κληρονομιά. Σύμφωνα με το άρθρο 9 της Διακήρυξης ο τουρισμός δεν πρέπει ποτέ να είναι αιτία καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, το αντίθετο, θα πρέπει να είναι αιτία προστασίας. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να αποφεύγεται η καταστροφή των παραδοσιακών πολιτισμών και τρόπων ζωής της τοπικής κοινωνίας, που προκαλείται από την τουριστική ανάπτυξη (άρθρο 8).

Για τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς σε σχέση με τον τουρισμό κάνει λόγο το Ψήφισμα του Συμβουλίου της ΕΕ της 10<sup>ης</sup> Απριλίου 1984 σχετικά με μια κοινωνική πολιτική τουρισμού.<sup>214</sup> Αναφέρεται ότι η πολιτιστική κληρονομιά, αποτελεί πηγή του τουρισμού στην Ευρώπη που πρέπει να διαφυλαχθεί για το μέλλον. Άρα χρειάζεται η προστασία της όχι μόνο ως κληρονομιά της Ευρώπης αλλά και ως πηγή πλούτου για τις χώρες στις οποίες βρίσκεται.<sup>215</sup> Έτσι οι δράσεις που έχουν αναληφθεί με σκοπό τη διαφύλαξη της κοινής πολιτιστικής και ιδίως της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης αντιπροσωπεύουν και ένα άμεσο οικονομικό ενδιαφέρον.<sup>216</sup>

Χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτιστικού μνημείου που κινδυνεύει λόγω του τουρισμού είναι ο αρχαιολογικός χώρος του Μάτσου Πίτσου που βρίσκεται στις Περουβιανές Άνδεις. Ενώ το 1992, μόλις 9000 επισκέφθηκαν το μνημείο, το 2006 ο

---

Μηδέν' της Νέας Υόρκης όπου κατέρρευσαν οι Δίδυμοι Πύργοι και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Άουσβιτς. Σοφία Λοβέρδου, «Αλλόκοτος Τουρισμός», *Focus*, 110 (Απρίλιος 2009), σ. 56 -59.

<sup>211</sup> Arthur Pedersen, *Managing Tourism at World Heritage Sites: Practical Manual for World Heritage Managers, World Heritage manuals 1*, UNESCO World Heritage Center, 2002, σ. 30 επ.

<sup>212</sup> Ο Ν.2160/1993. ΦΕΚ Α 118 ορίζει στο άρθρο 36 παρ. 4 ότι σε περίπτωση ανεύρεσης αντικειμένων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης των λιμενικών έργων, ειδοποιείται η αρμόδια αρχαιολογική υπηρεσία, η οποία υποχρεούται εντός τριάντα ημερών να προβεί στις απαιτούμενες ενέργειες, τόσο για τη διαφύλαξη των αρχαιοτήτων όσο και για την υπόδειξη τρόπων συνέχισης των έργων, ώστε να μην καθυστερούν οι σχετικές εργασίες.

<sup>213</sup> Αχιλλέας Γ. Κουτσογράδης, *Βασική Τουριστική Νομοθεσία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2000, σ. 80-85.

<sup>214</sup> EEL. C 115/30.4.1984 0001. Βλ. Αχιλλέας Γ. Κουτσογράδης, ό.π., σ. 258 επ.

<sup>215</sup> Στο ίδιο, σ. 312.

<sup>216</sup> Στο ίδιο, σ. 268-269.

αριθμός έφτασε τους 4000 επισκέπτες την ημέρα. Παρόλο που το μνημείο αποφέρει στο Περού 40 εκατομμύρια \$ ετησίως, λίγα πράγματα έχουν γίνει για τις επιπτώσεις του τουρισμού στο χώρο και την περιβαλλοντική υποβάθμιση της περιοχής. Αντί να γίνονται κινήσεις για την βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης, αντίθετα υιοθετούνται μέτρα που την χειροτερεύουν.<sup>217</sup>

Αλλά και το Θιβέτ αντιμετωπίζει μια νέα απειλή μετά την εκτεταμένη καταστροφή μοναστηριών και έργων τέχνης ανεκτίμητης αξίας κατά τη διάρκεια της Πολιτιστικής Επανάστασης.<sup>218</sup> Το πολιτιστικό κεφάλαιο της Θιβετιανής πρωτεύουσας, ιδιαίτερα του ανακτόρου Ποτάλα, τώρα επιθυμούν να εκμεταλλευθούν οι κινεζικές αρχές, που στοχεύουν σε αύξηση των ξένων επισκεπτών στη Λάσα από 1 σε 10 εκατομμύρια άτομα σε ετήσια βάση μέχρι το 2020 και ήδη προχωρούν στην κατασκευή των απαραίτητων υποδομών<sup>219</sup>

Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι ο τουρισμός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την οικονομία της Καμπότζης με αποτέλεσμα μετά τα σχεδόν 25 χρόνια που χρειάστηκαν για να γίνει ολοκληρωμένη αναστήλωση στο Άνγκορ Βατ, εξαιτίας της υπερέκθεσης και υπερεκμετάλλευσης του μνημείου η καταστροφή του μνημείου θα είναι σύντομη και ραγδαία. Η πρωτοβουλία για υιοθέτηση βιώσιμου τουρισμού είναι μια θετική σκέψη, αλλά για πολλούς σε μια τόσο φτωχή χώρα όπως η Καμπότζη είμαι ανέφικτη.<sup>220</sup> Τον Φεβρουάριο του 1995, μετά από συστάσεις της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς στην 17<sup>η</sup> Σύνοδο της (1993), ιδρύθηκε η Αρχή APSARA<sup>221</sup> (Αρχή προστασίας του μνημείου και διάπλασης της περιοχής Άνγκορ).

---

<sup>217</sup> Δημιουργήθηκε ένα τραμ που διευκολύνει την πρόσβαση στον αρχαιολογικό χώρο και κατασκευάστηκε μια γέφυρα μήκους 80 μέτρων στον ποταμό Βιλκανότα, αψηφώντας κυβερνητικές διαμαρτυρίες και την έκδοση μιας δικαστικής απόφασης. Ένα επιτυχημένο μοντέλο διαχείρισης και αξιοποίησης ιστορικής πόλης υπήρξε η Ολίντα της Βραζιλίας. Εκεί οι κάτοικοι της πόλης από το 1984 μετείχαν ενεργά, με τις δικές τους προτάσεις για μέτρα και λύσεις, στη διαφύλαξη του ιστορικού κέντρου, ειδικά μετά την πρόθεση της πολιτείας να την αναδείξει ως εθνικό και διεθνές πολιτιστικό θέρετρο, με αποτέλεσμα την αλλοίωση του χαρακτήρα της από μπαρ, εστιατόρια, ντίσκο, κυκλοφοριακή συμφόρηση και φθορά των κτιρίων της. Vera Milet –Virginia Pontual & Juliana Barreto, *International Conventions, Organized Civil Society and Protection for World Heritage Cities: The Case of Olinda Society for the Defense of the Historical Center of Olinda*, 2008, CECL, 2008, σ. 31 επ.

<sup>218</sup> Κώστας Τσιβελέκας, «Θιβέτ: Υψίπεδα μυστηρίου και μοναξιάς», *ΓΕΩ*, 7 (27 Μαΐου 2000), 10-18.

<sup>219</sup> Η εξόριστη κυβέρνηση του Θιβέτ διαφωνεί πλήρως με αυτή την πολιτική, ισχυρίζοντας ότι ένας τόσο μεγάλος αριθμός τουριστών στην ιστορική πόλη απειλεί για τους βουδιστές να την ευτελίσει σε μια νέα «Ντίσνεϋλαντ του βουδισμού». Μιχάλης Σοϊλές, «Λάσα: Ο θρόνος του Θιβέτ», *γεωτρόπιο*, 351 (5-6 Ιανουαρίου 2007), 64 -71.

<sup>220</sup> Maria Aurora Fe Candelaria, "The Angkor sites of Cambodia: The conflicting values of sustainable tourism and state sovereignty", *BROOK. J. INT'L L.*, Vol. 31:1, 2006, 254-261.

<sup>221</sup> The State of World Heritage in the Asia-Pacific Region 2003, *World Heritage Reports 12*, UNESCO World Heritage Center, 2004, σ. 60-61.

Αποστολή της APSARA είναι να διασφαλίσει την προστασία, συντήρηση και προώθηση της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς του Άνγκορ.

## ΣΕΙΣΜΟΙ

Οι επιπτώσεις των σεισμών<sup>222</sup> στην πολιτιστική κληρονομιά είναι μεγάλες. Δυστυχώς η τεχνολογία δεν δίδει τη δυνατότητα να μειώσουμε τη συχνότητα ή την ένταση του φαινομένου. Μπορούμε όμως να λάβουμε προληπτικά μέτρα<sup>223</sup> όπως την κατανόηση της φύσης και των αιτιών που προκαλούν σεισμούς, τη βελτιστοποίηση της σεισμικής αντοχής των ιστορικών κτιρίων και την υιοθέτηση μέτρων για τη δημιουργία στρατηγικής προετοιμασίας από κινδύνους όπως οι σεισμοί<sup>224</sup>

Η πόλη Κότορ του Μαυροβουνίου και η γύρω περιοχή διαθέτουν αξιόλογα βυζαντινά και μεσαιωνικά μνημεία σε συνδυασμό με το φυσικό πλούτο του κόλπου Κότορ. Στις 15 Απριλίου 1979 ένας ισχυρός σεισμός επέφερε σημαντικές καταστροφές, περίπου στο 70% του συνόλου των κτισμάτων της πόλης.<sup>225</sup> Μετά το σεισμό η Γιουγκοσλαβία ανέλαβε το μεγαλύτερο μέρος του κόστους αποκατάστασης των ερειπίων με τη συνδρομή της UNESCO κι άλλων οργανισμών.<sup>226</sup>

Η Ιταλία στο μεγαλύτερο μέρος της είναι ευάλωτη σε σεισμούς. Τον Σεπτέμβριο του 1997 ο σεισμός της Ασίζης είχε δραματικές επιπτώσεις στα ιστορικά κτίρια της πόλης με πιο σημαντικές αυτές στον καθεδρικό ναό του Αγίου Φραγκίσκου. Μετά από αυτό η ιταλική κυβέρνηση για να αποφύγει μελλοντικές απώλειες στην πολιτιστική της κληρονομιά προχώρησε στη λήψη προληπτικών μέτρων διαχείρισης αυτού του κινδύνου. Έτσι το Κεντρικό Ινστιτούτο Αποκατάστασης στη Ρώμη εξέδωσε ένα Χάρτη Κινδύνων της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που επικεντρώνεται στην αντιμετώπιση των σεισμών κι άλλων

---

<sup>222</sup> Δημήτρης Παπανικολάου – Ισαάκ Παρχαρίδης, «Η γεωγραφία των Ρίχτερ», *γεωτρόπιο*, 96 (9 Φεβρουαρίου 2002), 30.

<sup>223</sup> Shangamitra Basu, “Preservation of Heritage Structures & Earthquake Issues, Guidelines and Lessons from the Past”, Chapter 27 – Sp 101, 5, διαθέσιμο σε [www.conservation.com](http://www.conservation.com).

<sup>224</sup> Η Κων/πολη βρίσκεται σε μια από τις πιο σεισμογενείς περιοχές του κόσμου. Μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του 1999 στη Σμύρνη και τη Νικομήδεια, οι επιστήμονες έχουν βάλει μπροστά ένα σχέδιο προετοιμασίας των 66 περίπου μουσείων της πόλης για την κατά το δυνατό καλύτερη διαφύλαξη τους. Nevra Erturk, “Earthquake Preparedness and Cultural Heritage Losses: The Case Study of Istanbul Museums”, 243-248, διαθέσιμο σε <http://icom.museum>. Ένα σχέδιο διαχείρισης απρόβλεπτων κινδύνων έχει ετοιμάσει τα τελευταία χρόνια το Κυβερνητικό Μουσείο του Τσενάι για να αντιμετωπίσει το ενδεχόμενο σεισμού ή άλλων κινδύνων R. Kannan, “Disaster Management Plan in Government Museum, Chennai”, 139-147, διαθέσιμο σε <http://icom.museum>.

<sup>225</sup> Παγκόσμιος Γεωγραφικός Άτλας, *Η Σύγχρονη Εικόνα του Πλανήτη*, Αθήνα: Δομή Α.Ε., 2007, τ.3, σ. 132-133.

<sup>226</sup> Ντόρα Ν. Κονσολά, *ό.π.*, σ. 134-135.

περιβαλλοντικών κινδύνων.<sup>227</sup> Παρόλο αυτά δε στάθηκε δυνατό να γλυτώσει τις μεγάλες καταστροφές στο σεισμό της Λάκουιλα τον Απρίλιο του 2009.

Η πόλη Μπαμ<sup>228</sup> του Ιράν στις 26 Δεκεμβρίου 2003 χτυπήθηκε από ένα φονικό σεισμό 6,3 Ρίχτερ που οδήγησε στο θάνατο πάνω από 20000 ανθρώπους και σχεδόν ισοπέδωσε την πόλη, που γκρεμίστηκε σαν χάρτινος πύργος.<sup>229</sup> Η κυβέρνηση του Ιράν δήλωσε την πρόθεση της να αποκαταστήσει την καταστροφή που συντελέστηκε, κι έτσι οργανώθηκε από τον Ιρανικό Οργανισμό Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε συνεργασία με την UNESCO και το ICOMOS μια Διεθνής Ομάδα για την Αποκατάσταση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Μπαμ.<sup>230</sup>

## ΠΥΡΚΑΓΙΕΣ

Τα ξημερώματα της 4<sup>ης</sup> Μαρτίου 2004 η σερβική μονή Χιλανδαρίου στο Άγιο Όρος παραδόθηκε στις φλόγες.<sup>231</sup> Οι πύρινες γλώσσες προκάλεσαν τεράστιες ζημιές στην ιστορική μονή, όπου εγκαταβιώνουν 25 Σέρβοι μοναχοί. Οι μοναχοί διεσώσαν όσα πολύτιμα χειρόγραφα πρόλαβαν. Για την πλήρη αποκατάσταση της μονής υπολογίζονται δέκα χρόνια εργασιών με χρήματα που θα συγκεντρωθούν από την Ελλάδα και τη Σερβία.

Τον Αύγουστο του 2007 η Ελλάδα έζησε τις χειρότερες και πιο καταστροφικές πυρκαγιές στην ιστορία της. Η μεγάλη φωτιά της Πελοποννήσου, από δύο μέτωπα εισέβαλε κυριολεκτικά στο χώρο των Ολυμπιακών εγκαταστάσεων, πέρασε πάνω από το στάδιο, έκαψε το πανάρχαιο δάσος του ιερού Κρονίου Λόφου και τα γύρω σπίτια. Ευτυχώς σώθηκαν το περίφημο Αρχαιολογικό Μουσείο και η Διεθνής Αθλητική Ακαδημία.<sup>232</sup> Το σύστημα πυρόσβεσης του αρχαιολογικού χώρου λειτούργησε, αλλά δεν επαρκούσε να αντιμετωπίσει τις φλόγες και σύντομα τέθηκε εκτός λειτουργίας όταν σταμάτησαν να λειτουργούν οι ηλεκτρικές αντλίες αφού κήκαν οι μετασχηματιστές.<sup>233</sup> Αμέσως άρχισαν οι εργασίες αποκατάστασης των

---

<sup>227</sup> Francesco Bandarin, ό.π., σ. 171.

<sup>228</sup> Ισαβέλλα Μπερτράν, «Το πιο αθόρυβο Μπαμ», *ΓΕΩ*, 33 (25 Νοεμβρίου 2000), 82-88.

<sup>229</sup> Randolph Langenbach, "Soil Dynamics and the Earthquake Destruction of the Earthen Architecture of the Arg-E Bam", 1 επ., διαθέσιμο σε [www.conservationtech.com](http://www.conservationtech.com).

<sup>230</sup> Francesco Bandarin, ό.π., σ. 172.

<sup>231</sup> «Χαμένοι Θησαυροί», *Focus*, 57 (Νοέμβριος 2004), 107.

<sup>232</sup> «Αρχαία Ολυμπία: Στις φλόγες η ιστορία μας», 27 Αυγούστου 2007, διαθέσιμο σε [www.forthnet.gr](http://www.forthnet.gr).

<sup>233</sup> «Στάχτη Φύση και Πολιτισμός: Οι φλόγες έζωσαν την Αρχαία Ολυμπία - Σώθηκε στο παρά πέντε το Μουσείο», 26 Αυγούστου 2007, διαθέσιμο σε [www.in.gr](http://www.in.gr).

ζημιών στην Αρχαία Ολυμπία και στην περιοχή έσπευσαν εκτός από στελέχη του ΥΠΠΟ, ειδικοί επιστήμονες, οι οποίοι πρότειναν λύσεις για την άμεση αποκατάσταση των ζημιών του αρχαιολογικού και περιβάλλοντος χώρου. Παράλληλα, δύο επιτροπές για τις κλασικές αρχαιότητες και τα βυζαντινά μνημεία, επισκέφθηκαν τα μνημεία και τις εκκλησίες για να καταγράψουν τις ζημιές.<sup>234</sup>

## ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Η προσπάθεια εξισορρόπησης της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς με την ανάπτυξη είναι μια δύσκολη προσπάθεια. Μεγαλεπήβολα σχέδια και μεγάλης κλίμακας ανάπτυξη μπορεί να καταλήξει επιζήμια για την πολιτιστική κληρονομιά. Μορφές ανάπτυξης που μπορεί να επηρεάσουν τις διάφορες θέσεις είναι:

α) Στρατιωτικές υποδομές ή κατασκευές όπως δρόμοι, αεροδρόμια, λιμάνια, γέφυρες κ.λ.π.

β) Αστικοποίηση, π.χ. κατασκευή νέων συγκροτημάτων λόγω της αύξησης του πληθυσμού.

γ) Κατασκευή φραγμάτων για ανάπτυξη υδροηλεκτρικής ενέργειας.

δ) Απόθεση απορριμμάτων, π.χ. κατασκευή ΧΥΤΑ και κλιβάνων.

ε) Ανάπτυξη πηγών ενέργειας όπως η κατασκευή πάρκων ανεμογεννητριών.

στ) Βιομηχανική ανάπτυξη, π.χ. κατασκευή εργοστασίων

Το εκτεταμένο πρόγραμμα κατασκευής μιας σειράς φραγμάτων για την παραγωγή ενέργειας στην Τουρκία είναι το πιο ενδεικτικό ίσως παράδειγμα των τελευταίων χρόνων για την καταστροφή που διατίθεται να προκαλέσει ένα κράτος στην δικιά του πολιτιστική κληρονομιά προκειμένου να υπηρετήσει τις αυξανόμενες σύγχρονες ανάγκες για ενέργεια. Παρόλο τον οικοδομικό οργανισμό που επικρατεί, μόλις 25 από τα 298 φράγματα έχουν κάνει μελέτη για την πολιτιστική κληρονομιά και από αυτά μόνο 5 έχουν οργανώσει συστηματικές εργασίες διάσωσης. Κύρια αίτια είναι οι ανεπαρκείς οικονομικοί πόροι, η έλλειψη εκπαιδευμένου προσωπικού, η απουσία διατήρησης πολιτιστικών αρχείων και καταλόγων, γραφειοκρατικά εμπόδια

---

<sup>234</sup> «Αρχισαν οι εργασίες με προτάσεις των ειδικών: Αποκατάσταση ζημιών στην Αρχαία Ολυμπία», 28 Αυγούστου 2007, [www.HellasNet.gr](http://www.HellasNet.gr). Η UNESCO με το ελληνικό υπουργείο Πολιτισμού συνδιοργάνωσαν στην Ολυμπία με το ICCROM, στις 6-7 Νοεμβρίου 2008 ένα Διεθνές Συμπόσιο για τη Διαχείριση Καταστροφών σε Θέσεις της Παγκόσμιας Κληρονομιάς. From Olympia's Workshop on World Heritage and Disasters: Joint Communiqué of the Unesco World Heritage Centre and the Hellenic Ministry of Culture. [www.unesco.org](http://www.unesco.org).

και έλλειψη ενδιαφέροντος για τη σωτηρία των μνημείων.<sup>235</sup> Και η Κίνα όμως δεν φάνηκε να διστάζει να κατασκευάσει ένα πελώριο υδροηλεκτρικό φράγμα στην περιοχή Τρία Φαράγγια για τον έλεγχο των υδάτων του Γιανγκ-Τσε σε μια περιοχή με πληθώρα αρχαιολογικών ευρημάτων ηλικίας χιλιάδων ετών τα οποία απειλούνται με ολοκληρωτική καταστροφή.<sup>236</sup>

Διαπιστώνουμε δυστυχώς ότι δεν έχει γίνει αντιληπτό από τα κράτη ότι η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μακροπρόθεσμα προσφέρει πολλά περισσότερα οφέλη από ότι τα δημόσια έργα που καλούνται να καλύψουν τις βραχυπρόθεσμες ανάγκες του τοπικού πληθυσμού για ανάπτυξη. Το ίδιο διαπιστώνουμε και στην Ινδία με την καταστροφή των μνημείων της Χαμπί για να γίνουν γέφυρες,<sup>237</sup> στη Ρωσία όπου υπάρχουν σχέδια για ανέγερση ουρανοξύστη στην ιστορική πόλη της Αγίας Πετρούπολης γεγονός που θα αλλάξει τον αστικό ορίζοντα της ιστορικής πόλης<sup>238</sup> ή την κατεδάφιση κτηρίων της αρχαίας Δαμασκού για την διάνοιξη δρόμων.<sup>239</sup> Γίνονται βέβαια κινήσεις προς μια θετική κατεύθυνση σχετικά με την οριοθέτηση της ανάπτυξης όπως το «Το Μνημόνιο της Βιέννης για την Παγκόσμια Κληρονομιά και τη Σύγχρονη Αρχιτεκτονική – Διαχείριση του Ιστορικού Αστικού Τοπίου» το 2005 που τονίζει τη σημασία της λήψης προσοχής κατά τον νέο χωροταξικό σχεδιασμό έτσι ώστε να λαμβάνεται υπόψη το προϋπάρχον αστικό τοπίο.<sup>240</sup>

Πολλά είναι όμως δυστυχώς και τα ελληνικά παραδείγματα αδιαφορίας ή κακοδιαχείρισης αρχαιοτήτων ή αρχαιολογικών χώρων που καταδεικνύουν από τη μια τις σοβαρές ελλείψεις σε βούληση και πράξη για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τόσο από τους αρμόδιους φορείς όσο και από τους ιδιώτες, αφήνουν

---

<sup>235</sup> Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε ψήφισμα (2007/2269(INI)) του της 21<sup>ης</sup> Μαΐου 2008 σχετικά με την έκθεση προόδου της Τουρκίας για το 2007, την καλεί να εφαρμόσει τα πρότυπα της ΕΕ σε έργα με σημαντικές συνέπειες, όπως η κατασκευή φραγμάτων, τα οποία απειλούν την ιστορική κληρονομιά και αφετέρου τα μοναδικά τοπία. Monuments Watch, 2008 List..., ό.π., σ. 54.

<sup>236</sup> Α. Βιστωνίτης, «ΚΙΝΑ: Ο κόκκινος καπιταλισμός», *Το Βήμα*, 9 Δεκεμβρίου 2007, 38. Cyrille J. D. Javary & Alain Wang, *Η νέα Κίνα: «ο πλούτος είναι δόξα»*, Εκδόσεις Κασταλία, 2007, σ. 77.

<sup>237</sup> Marco Cataneo – Jasmina Trifoni, *Παγκόσμια Κληρονομιά UNESCO – Προστατευόμενοι...*, ό.π., σ. 292-294. Το 2002 οι κάτοικοι της ανατολικής περιφέρειας, ζήτησαν από το την Ομοσπονδιακή Διοίκηση Αυτοκινητοδρόμων της Γεωργίας την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής Οκμούλγκι, λόγω της δημιουργίας ενός αυτοκινητοδρόμου τεσσάρων λωρίδων κυκλοφορίας, που θα έκοβε στα δυο μια από τις πιο σημαντικές εθνικές πολιτιστικές θέσεις. Tribal Resolution Calls for the Protection of Ocmulgee Old Fields; Georgia Highway Threatens Traditional Cultural Property, *U.S. Newswire*, December 2002, σε [www.cbs.com](http://www.cbs.com)

<sup>238</sup> World Monuments Watch, 2008 List..., ό.π., σ. 48.

<sup>239</sup> Στο ίδιο, σ. 53. Τζίμης Ευθυμίου, «Δαμασκός-Συρία: Στου χρόνου τις επάλξεις», *γεωτρόπιο*, 284 (24 Σεπτεμβρίου 2005), 37-45.

<sup>240</sup> Διαθέσιμο στις ιστοσελίδες: <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-48-3.doc>  
<http://whc.unesco.org/events/112>.

όμως να διαφανούν και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει ένα σύγχρονο κράτος με συνεχή ανάγκη για ανάπτυξη σε έναν τόπο διάσπαρτο με μνημεία. Το εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας της Μεγαλόπολης για παράδειγμα βρίσκεται δίπλα στον αρχαιολογικό χώρο του Θερσίλειου, όπου βρίσκεται ένα αρχαίο θέατρο και το αρχαιότερο βουλευτήριο της Ελλάδας που έχει μάλιστα χαρακτηριστεί ως «κοιτίδα του κοινοβουλευτισμού».<sup>241</sup> Επίσης το ιερό του Απόλλωνα Ζωστήρα, του αρχαίου Δήμου Αλών Αιξωνίδων βρίσκεται στην ιδιωτική παραλία του Λαιμού της Βουλιαγμένης που έχει την αποκλειστική διαχείριση της ακτής, όπου βρίσκεται το μνημείο,<sup>242</sup> ενώ τέλος αξίζει να αναφερθούμε και στον Ναό της Αγροτέρας Αρτέμιδος στο Μετς που έχει γίνει θέατρο νέων αυθαιρεσιών, με στόχο την ανέγερση πολυτελούς ξενοδοχείου με θέα την Ακρόπολη.<sup>243</sup>

Εξετάζοντας όλη αυτήν την πλούσια δράση της UNESCO διαπιστώνουμε ότι η συμβολή της στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι τεράστια με συνεχείς πρωτοβουλίες σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου, επιδεικνύοντας τεράστια προσαρμοστικότητα στις νέες συνθήκες και εξελίξεις που συναντά εκμεταλλεζόμενη πλήρως όλες τις νεότερες επιστημονικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις που θα την βοηθήσουν στην επίτευξη του σκοπού της. Η προσαρμοστικότητά της αυτή διαφαίνεται για παράδειγμα και από το ότι δεν περιορίζεται στην ανακήρυξη ως μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς μόνο αρχαιολογικές τοποθεσίες και παλαιότατα ιστορικά μνημεία αλλά περιλαμβάνει και σύγχρονα δείγματα της κληρονομιάς μας που εκφράζουν την σύγχρονη κληρονομιά της ανθρωπότητας.<sup>244</sup>

Το 1978 ιδρύθηκε επίσης και η Διεθνής Επιτροπή για την Προστασία της Βιομηχανικής Κληρονομιάς (TICCIH)<sup>245</sup> ενώ ο Docomodo<sup>246</sup> (Διεθνής Εταίρος Εργασίας για την Καταγραφή και Συντήρηση κτιρίων, θέσεων και γειτονιών του Μοντέρνου Ρεύματος) είναι ένα μη κερδοσκοπικός οργανισμός που ιδρύθηκε το

<sup>241</sup> Μιχάλης Σειτάνης, «Αρχαίο θέατρο και φουγάρο», *γεωτρόπιο*, 257 (19 Μαρτίου 2005), 9.

<sup>242</sup> Το ενιαίο εισιτήριο για τους αρχαιολογικούς χώρους της Αθήνας κοστίζει 12 €. Μαρία Γεραίου, «Δεν πληρώνω, δεν πληρώνω», *γεωτρόπιο*, 461 (14 Φεβρουαρίου 2009), 16.

<sup>243</sup> Ντίνα Καρατζίου, «Και νέες αυθαιρεσίες στο ναό της Αρτέμιδος», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 23 Νοεμβρίου 2008, 45.

<sup>244</sup> Leon Pressouyre, *ό.π.*, σ. 26-28.

<sup>245</sup> Francesco Bandarin, *ό.π.*, σ. 107. Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα εκδηλώνει ενδιαφέρον και για τα μνημεία της βιομηχανικής της κληρονομιάς. Στα έργα υψηλής ποιότητας της κληρονομιάς αυτής συγκαταλέγονται το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου, το Βιομηχανικό Μουσείο Ερμούπολης, τα ελαιοτριβεία και σαπωνοποιεία της Λέσβου, το Κεραμοποιείο Τσαλαπάτα στο Βόλο, το Μουσείο Ελιάς στον παλιό ηλεκτρικό σταθμό Σπάρτης και το Μουσείο Ύδρευσης στο αντλιοστάσιο Θεσσαλονίκης. <http://www.forthnet.gr/templates/>.

<sup>246</sup> <http://www.docomodo.com>

1988 με κύρια αποστολή να ενεργεί ως θεματοφύλακας από κάθε κίνδυνο των σπουδαίων κτιρίων<sup>247</sup> του Μοντέρνου Ρεύματος οπουδήποτε κι αν βρίσκονται και να καλλιεργεί το ενδιαφέρον για τη σημασία του Μοντέρνου Ρεύματος στην Παγκόσμια Κληρονομιά.

Κατανοεί όμως τις δύσκολες συνθήκες που καλούνται να αντιμετωπίσουν πολλά κράτη του κόσμου και οι κάτοικοί τους. Η ευαισθητοποίησή της αυτή φαίνεται και από την προσπάθεια που γίνεται τα τελευταία χρόνια για την διαφύλαξη των θησαυρών της Αφρικής, που χάνονται λόγω της άθλιας οικονομικής κατάστασης στην οποία βρίσκονται τόσο τα κράτη όσο και οι άνθρωποι.<sup>248</sup> Προσπάθειες πληροφόρησης του κοινού αλλά και δράσεις όπως το πρόγραμμα ‘Αφρική 2009’<sup>249</sup> το 1998 ή η ίδρυση του Αφρικανικού Ταμείου Παγκόσμιας Κληρονομιάς το 2006 είναι θετικά βήματα προκειμένου να διασωθεί η κληρονομιά της Αφρικής.<sup>250</sup>

## ΥΠΟΘΑΛΑΣΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.

Στο θαλάσσιο βυθό βρίσκονται πολιτιστικά αγαθά από διαφορετικές ιστορικές περιόδους με μεγάλη αξία. Τα παράκτια κράτη προσπαθούν να διαφυλάξουν τους θησαυρούς τους, αλλά το έργο τους είναι πολύ δύσκολο. Από τη μια απαιτούνται υψηλά ποσά για την έρευνα, καταγραφή και διάσωση με τη συνδρομή της σύγχρονης τεχνολογίας,<sup>251</sup> εξειδικευμένου προσωπικού και καταρτισμένων δυτών κι από την άλλη έχουν να αντιμετωπίσουν το ολοένα και διογκούμενο ζήτημα των άρτια εξοπλισμένων αρχαιοκαπήλων που λεηλατούν τα ελληνικά και διεθνή ύδατα, για τη διοχέτευση αντικειμένων σε οίκους δημοπρασιών και σε συλλέκτες αρχαιοτήτων. Χαρακτηριστικό της αξίας που μπορεί να έχουν θησαυροί που κρύβονται στο βάθος της θάλασσας είναι ο περίφημος Μηχανισμός

---

<sup>247</sup> Π.χ. οι ουρανοξύστες. Σχετ. Παναγιώτης Καρύδης, «Η αυτοκρατορία του ύψους», *γεωτρόπιο*, 196 (10 Ιανουαρίου 2004), 24-33.

<sup>248</sup> “Periodic Report Africa: Periodic Reporting Exercise on the World Heritage Convention – Africa Region”, *World Heritage Reports 3*, UNESCO World Heritage Centre, 2003, σ. 45.

<sup>249</sup> Στο ίδιο, σ. 29.

<sup>250</sup> <http://whc.unesco.org/en/news/253>

<sup>251</sup> Παγκοσμίως μέχρι πριν μερικά χρόνια η μελέτη των ναυαγίων περιοριζόταν κυρίως σε περιοχές με βάθος μικρότερο από 60 μέτρα περίπου. Έτσι το 97% των ωκεανών δεν εξερευνήθηκε ποτέ, ενώ υπάρχουν πολυάριθμα ναυάγια σε μεγαλύτερα βάθη. Σε ένα πρόγραμμα που έγινε το 1998, προσπάθησαν να ερευνήσουν ναυάγια στη Μεσόγειο σε βάθος 800 μέτρων. Εκεί χρησιμοποιήθηκε ακόμα και το πυρηνικό υποβρύχιο NR-1 του Αμερικανικού Ναυτικού, που με το ισχυρό σύστημα ηχοεντοπισμού (σόναρ) μεγάλης εμβέλειας, μπορεί να ανακαλύψει πολύ μικρά κομμάτια σε εκτεταμένες περιοχές του βυθού. Robert D. Ballard, «Υψηλή τεχνολογία στην αναζήτηση ρωμαϊκών ναυαγίων», *ΓΑΙΟΠΑΜΑ – EXPERIMENT*, 29 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1999), 96-105.























































